

INDEX 339202

NOTATKI

KWARTALNIK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

PŁOCKIE

Płock

1/250

2017

ISSN 0029-389X

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Materiały do „Notatek Płockich” prosimy przysyłać w 1 egzemplarzu (wydruk komputerowy wraz z płytą CD), napisanym zgodnie z normą (tj. 30 wierszy na stronie, 65 znaków w wierszu, bez poprawek), maksymalna objętość 15 stron wraz z przypisami.

Prosimy również o krótka informację Autora o sobie: wykształcenie, tytuł lub stopień naukowy, miejsce zatrudnienia, telefon i adres e-mail do wiadomości redakcji.

Artykuły prosimy zaopatrzyć w abstrakt w języku polskim o objętości do 250 znaków oraz zestawienie słów kluczowych (nie więcej niż 5).

Prosimy o dołączenie, po przypisach, tytułu artykułu i „Summary” w języku angielskim o objętości do 300 znaków.

Informujemy, że wydrukowanie artykułu uwarunkowane jest uzyskaniem pozytywnej recenzji wydawniczej.

Redakcja „Notatek Płockich”

Na okładce: Kościół pw. Św. Józefa w Białem
Rys. Anna Michalak

Skład i druk:
Wydawnictwo i Poligrafia „IWANOWSKI”
09-407 Płock, ul. Dziewiarska 7
Tel. (0-24) 26-36-593
e-mail: wydawnictwo@iwanowski.com.pl

PŁOCK NOTICES

SCIENTIFIC SOCIETY OF PŁOCK
(published since July 1956)

1/250
JANUARY – MARCH
2017

EDITORIAL BOARD

WIESŁAW KOŃSKI
(EDITOR-IN-CHIEF)

KRYSTYNA STASZEWSKA
(EDITORIAL SECRETARY)

MAŁGORZATA DUCH
(LANGUAGE EDITOR)

GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI

AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(STATISTICAL EDITOR)

ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI

RENATA WALCZAK

SCIENTIFIC COUNCIL

PROF. DR HAB. SC. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(CHAIRMAN)

REV. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Slovakia)
PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Lithuania)
DR MARIAN CHUDZYŃSKI
REV. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI
DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Lithuania)
PROF. DR HAB. SC. JANUSZ ZIELIŃSKI
PROF. DR HAB. SC. DANIELA ŻUK

EDITORIAL ADDRESS:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 262-26-04, 366-99-50

e-mail: notatkiplockie@gmail.com
www.tnp.org.pl

NOTATKI PŁOCKIE

KWARTALNIK TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO PŁOCKIEGO
(ukazuje się od lipca 1956 r.)

1/250
STYCZEŃ – MARZEC
2017

KOLEGIUM REDAKCYJNE

WIESŁAW KOŃSKI
(REDAKTOR NACZELNY)

KRYSTYNA STASZEWSKA
(SEKRETARZ REDAKCJI)

MAŁGORZATA DUCH
(REDAKTOR JĘZYKOWY)

GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI

AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(REDAKTOR STATYSTYCZNY)

ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI

RENATA WALCZAK

RADA NAUKOWA

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(PRZEWODNICZĄCY)

KS. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Słowacja)
PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Litwa)
DR MARIAN CHUDZYŃSKI
KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI
DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Litwa)
PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ ZIELIŃSKI
PROF. DR HAB. INŻ. DANIELA ŻUK

ADRES REDAKCJI:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 262-26-04, 366-99-50

e-mail: notatkiplockie@gmail.com
www.tnp.org.pl

LIST OF CONTENTS

JAROSŁAW KWIATKOWSKI THE STRUCTURE AND THE RULES OF THE COMPANY'S OF JESUS COLLEGIUM IN PŁOCK	3
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI THE CELEBRITY OF CONSECRATION OF THE ORTHODOX CHURCH IN SIERPC IN MAY 1902 IN THE 48TH UKRAINIAN DRAGOONS REGIMENT'S ALBUM	8
KRYSZYNA GROCHOWSKA-IWAŃSKA AGNIESZKA WOJCIECHOWSKA TWO AND A HALF CENTURIES OF THE ASKANAS FAMILY IN PŁOCK (PART IV). STEFAN KAZIMIERZ ASKANAS	19
RYSZARD KNAPIŃSKI THE TRIP TO NOVGOROD THE GREAT – REMINISCENCES AND ITS CONSEQUENCES....	24
DARIUSZ SOKOŁOWSKI DEGRADED TOWNS IN THE SOUTHERN PART OF MAZOWIECKIE VOIVODSHIP	32
JANUSZ WIŚNIEWSKI MANAGING OF PALLIATIVE TREATMENT FACILITY BASED ON ST. URSZULA LEDÓCHOWSKA HOSPICES IN PŁOCK	43
REVIEW GRAŻYNA SZUMLICKA-RYCHLIK, MEMORIAL PARKS IN PŁOCK UNTIL THE END OF THE 20TH CENTURY (Rev. Janusz Szczepański).....	52
LIST OF REVIEWERS IN 2016	54
FROM THE MOURNING CARD PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ PYSIK Barbara Pacewska	55
BIBLIOGRAPHY OF MAZOVIAN PŁOCK FOR THE PERIOD 1 I – 31 III 2016	57
OUR AUTHORS	72

SPIS TREŚCI

JAROSŁAW KWIATKOWSKI STRUKTURA I ZASADY FUNKCJONOWANIA KOLEGIUM TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO W PŁOCKU	3
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI UROCZYSTOŚĆ POŚWIĘCENIA CERKWI W SIERPCU W MAJU 1902 R. W ALBUMIE 48 UKRAIŃSKIEGO PUŁKU DRAGONÓW	8
KRYSZYNA GROCHOWSKA-IWAŃSKA AGNIESZKA WOJCIECHOWSKA DWA I PÓŁ WIEKU RODZINY ASKANASÓW W PŁOCKU (CZĘŚĆ IV). STEFAN KAZIMIERZ ASKANAS	19
RYSZARD KNAPIŃSKI PODRÓŻ DO NOWOGRODU WIELKIEGO – REFLEKSJE ORAZ JEJ NASTĘPSTWA	24
DARIUSZ SOKOŁOWSKI MIASTA ZDEGRADOWANE W POŁUDNIOWEJ CZĘŚCI WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO	32
JANUSZ WIŚNIEWSKI ZARZĄDZANIE ZAKŁADEM OPIEKI PALIATYWNEJ NA PRZYKŁADZIE HOSPICJUM ŚW. URSZULI LEDÓCHOWSKIEJ W PŁOCKU	43
RECENZJA GRAŻYNA SZUMLICKA-RYCHLIK, NEKROPOLIE PŁOCKA DO KOŃCA XX WIEKU (Rec. Janusz Szczepański).....	52
LISTA RECENZENTÓW ZA ROK 2016.....	54
Z ŻAŁOBNEJ KARTY PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ PYSIK Barbara Pacewska	55
BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO ZA OKRES 1 I – 31 III 2016 R.	57
NASI AUTORZY	72

STRUKTURA I ZASADY FUNKCJONOWANIA KOLEGIUM TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO W PŁOCKU

Abstrakt

Artykuł prezentuje podstawowe zasady funkcjonowania istniejącego w Płocku w latach 1611-1773 kolegium Towarzystwa Jezusowego¹. Ogólnej, obowiązującej we wszystkich domach jezuickich regule nauczania, towarzyszyły zawsze niepowtarzalne elementy lokalne. Tak było również w Płocku. Dom Towarzystwa był nie tylko szkołą, gdzie nauczano łacińskiej gramatyki i składni, ale również żywym centrum duchowości i kultury, promieniującym na codzienne życie Grodu Krzywoustego. Życie kolegium spletało się z życiem miasta a ogólne zasady funkcjonowania w płockich realiach nabierały specyficznego, lokalnego kolorytu. Ten szczególny związek, dzięki wyjątkom z kronikarskich zapisów, udaje się odtworzyć i jeszcze raz spojrzeć na budującą lokalną społeczność współistnienie środowiska nauki i wiary, miejsce przekazywania wiedzy i nauczania mądrości.

Słowa kluczowe: jezuici, kolegium, zasady kształcenia, wychowanie, Płock

Patrząc na odnowione mury Liceum im. Stanisława Małachowskiego w Płocku nawet przejezdny obserwator nie do końca zaznajomiony z dziejami tego miejsca, dostrzeże wyróżniającą się w ramach kompleksu bryłę przywodzącą na myśl kształt kościoła. Przy odrobinie szczęścia dowie się być może, że to chlubiące się mianem najstarszej szkoły w Ojczyźnie szlacheckie Liceum ma w swoich dziejach piękną kartę, którą zapisali członkowie jednego z najprężniej działających zakonów – jezuici, a nietypowy kształt części gmachu to pamiątka po mającej długą tradycję Kolegiacie św. Michała, która przez pewien czas była również częścią prowadzonego przez Towarzystwo Jezusowe w Płocku od 1611 r. kolegium, czyli miejsca, które było w swoim założeniu czymś więcej niż tylko szkołą: było prawdziwą kuźnią serc i umysłów młodzieży Północnego Mazowsza i Ziemi Dobrzyńskiej.

Kolegium jezuickie w Płocku stanowiło integralną część sieci placówek oświatowych i wychowawczych prowadzonych przez zakon na ziemiach I Rzeczypospolitej. W latach 1600-1648, a więc w czasie organizowania się płockiej placówki, jezuici założyli łącznie w prowincjach polskiej i litewskiej 30 nowych szkół, obejmując nimi przede wszystkim tereny wschodnie: Podole, Wołyń, Ukrainę, Białoruś oraz Prusy.

Wśród prowadzonych przez jezuitów kolegiów wybitny badacz dziejów jezuitów w Polsce, ks. B. Natorński SJ, wyróżnił trzy zasadnicze typy:

- szkoły pięcioklasowe łacińsko-greckie: trzy klasy gramatyki, jedna poetyki i jedna retoryki;
- szkoły pięcioklasowe łacińsko-greckie z kursem filozofii;

- szkoły pięcioklasowe łacińsko-greckie z kursem filozofii (3 lata) i teologii (4 lata), które mogły posiadać prawa Akademii².

Istniały ponadto przy kolegiach seminaria diecezjalne, papieskie z odpowiednimi kursami filozofii i teologii oraz seminaria nauczycielskie dla kleryków jezuickich.

Kolegium płockie Towarzystwa Jezusowego było szkołą pięcioklasową, w której oprócz retoryki kładziono nacisk na kształtowanie szlacheckiej młodzieży Mazowsza w kulturze klasycznej, zaliczało się do drugiej z wymienionych grup.

Według *Ratio studiorum* – zakonnego dokumentu normującego zasady nauczania i wychowania w szkołach Towarzystwa, wzorcowe kolegium obejmowało pięcio- lub sześcioklasową szkołę średnią, trzyletni kurs filozofii i czteroletnie studium teologii dla kandydatów do kapłaństwa³. Tak zorganizowane kolegia stanowiły w Rzeczypospolitej jedynie od 1/6 do 1/4 ogółu prowadzonych przez jezuitów szkół⁴. Z trzech zasadniczych członów kolegium: szkoły średniej, studium filozofii i teologii, tworzone różne kombinacje, w zależności od zapotrzebowania fundatorów i miejscowych warunków.

Ilość wykładanych przedmiotów i zakres materiału regulowało jednolite w całym zakonie jezuickie *Ratio studiorum*. Pozostawiało ono jednak prowincjom, a nawet poszczególnym szkołom, możliwość dostosowania programu do miejscowych warunków i potrzeb. Dzięki temu poszczególne prowincje mogły opracowywać własne programy szkolne⁵.

Na czele każdego kolegium stał rektor, który zarządzał nim z pomocą prefekta studiów. W kolegiach, których program przekraczał ramy szkoły

średniej, prefekt studiów miał do pomocy prefekta szkół niższych. W Płocku funkcja ta pojawiła się w 1658 r. i trwała aż do czasu kasaty zakonu w 1773 r. Właśnie prefekci sprawowali właściwy nadzór nad przebiegiem pracy wychowawczej i realizacją programu nauczania.

W przypadku szkoły płockiej lata 1611-1616 można przyjąć jako przejściowe między szkołą kolegiacką św. Michała, a typową szkołą jezuicką⁶. Nauczaniem nie zajmowali się wtedy wyłącznie jezuici. Byli też nauczyciele świeccy. W 1615 r. było ich dwóch⁷. Ponadto na podstawie informacji pochodzącej z 1616 r. wiemy, że trzech jezuitów zajmowało się nauczaniem teologii moralnej, syntaksy i humaniorów⁸. Początkowo zakres nauczania w szkole płockiej obejmował cztery klasy i kurs teologii moralnej.

Często w *Katalogach* domu płockiego – dokumentach wymieniających z imienia, nazwiska i funkcji jezuitów posługujących w danej placówce, występuje dwóch prefektów, z których jeden zajmował się szkołą średnią a drugi kursem filozofii. Tak było np. w latach 1686-1687, 1696-1697, 1700-1730, 1744-1749⁹. Taki podział świadczy o dużej liczbie uczniów. Zwykle bowiem do pomocy prefektowi studiów był wyznaczany tylko jeden prefekt szkół.

Pracą wychowawczą na pierwszej linii w szkolnych klasach zajmowali się nauczyciele – magistrzy, jak zaznaczono powyżej w większości klerycy jezuicy, którzy po zakończeniu studium filozofii przez kilka lat pracowali w kolegiach zakonu, aby zdobyć doświadczenie pedagogiczne. Życie szkoły normowały publikowane przez prowincjała i zatwierdzane przez generała zakonu *Consuetudines scholasticae*¹⁰. W sposób szczegółowy regulowały one zwyczaje związane z rozpoczęciem roku szkolnego, przeżywaniem niedziel i świąt, podawały sposób i czas rozpoczynania poszczególnych lekcji, mówiły o śpiewach w kaplicy i w szkole, odmawianych tam litaniach i odprawianych nabożeństwach. Dawały również wskazówki dotyczące sposobu utrwalania materiału, przeprowadzania dysput, deklamacji i dialogów, normowały sposób przeprowadzania egzaminów, a także wyznaczały czas wakacji i ferii świątecznych.

W Kolegium nie było zbyt wiele czasu wolnego od zajęć szkolnych. W planie tygodniowym dwa dni: czwartek i niedziela, zajmowały szczególne miejsce. Czwartek od wiosny do jesieni był dniem wolnym, przeznaczonym na odpoczynek i wycieczki, natomiast niedziela była przeznaczona na pogłębienie wiedzy religijnej. Czwartkowe wyprawy w kolegium płockim nie zawsze kończyły się szczęśliwie. W czerwcu 1722 r. zdarzyło się, że dwóch uczniów,

po wprowadzeniu w błąd wychowawcy, poszło kąpać się w Wiśle. Kąpiel zakończyła się tragicznie – utonięciem młodych wychowanków, co z bólem odnotował kronikarz domu¹¹.

Kolegia jezuicka na mocy przywilejów papieskich cieszyła się dużą autonomią wobec prawa cywilnego. Uczniowie byli wyłączni spod jurysdykcji miasta i podlegali wyłącznie władzy rektora. W przypadku popełnienia poważniejszych przestępstw sprawę rozpatrywał sąd rektorski, który po zbadaniu sprawy miał prawo wydalenia wychowanków winnych zbrodni i wydania ich w ręce odpowiedniego trybunału władz publicznych. Z uwagi na te uprawnienia władze szkolne starały się nie dopuszczać do naruszania prawa przez uczniów. Kary za mniejsze przewinienia popełnione w szkole miały być stosowane w ostateczności i wymierzane nie przez wychowawców lecz przez specjalnego korektora.

Relacje wychowawca–wychowanek miały opierać się na miłości i życzliwości. Jeżeli występowała konieczność zastosowania napomnień, rzadko uciekano się do kar cielesnych. Nadużywającym różg nauczycielom groziła kara postu o chlebie i wodzie, a niepoprawnym – usunięcie z grona wychowanków. Czasem jednak konieczna była również bardziej zdecydowana reakcja wychowawców. Przykładem takiego działania może być wypadek z czerwca 1695 r. Kilku uczniów po zakończeniu zajęć popołudniowych wtargnęło „hałaśliwie na ulicę Żydowską i godnych liłości biednych Żydów wyznaczyło sobie za zdobyć”¹². Kronikarz płockiego kolegium zanotował wówczas, że szybka interwencja prefekta zapobiegła poważniejszemu rozruchom, a sprawcy ponieśli konsekwencje swojej zapalczywości.

Nie wszystkie trudne sytuacje kończyły się tak szczęśliwie. W kronikach Kolegium płockiego zachował się interesujący zapis będący historią tragicznie zakończonych buntu uczniów. W 1678 r. klasa retorów postanowiła zbrojotować swojego profesora. Spisany plan spisku dostał się jednak w ręce zainteresowanego profesora. Sprawą zajął się ówczesny rektor Kolegium, ks. Florian Malewski. Rektor udzielił spiskowcom nagany i nałożył karę. Gdy zastosowane środki okazały się niewystarczające, trzech przywódców buntu rektor wydał z Kolegium. Niestety jeden z niepokornych byłych wychowanków został w drodze do domu zamordowany. Jego przyjaciel wrócił wówczas do bramy Kolegium i z bronią w ręku zaczął domagać się spotkania z uczniem, którego posądzal o wydanie spisku. Kiedy zaczął strzelać, został obezwładniony przez swych niedawnych towarzyszy. Kolegium nie wniosło sprawy do sądu, ponieważ krewki student był krewnym jednego z dobrodziejów szkoły¹³.

Nieprzewidziane przerwy w nauczaniu przynosiły różnego rodzaju wypadki losowe. I tak w 1626 r. kronikarz Kolegium plockiego zanotował: „W tym roku niestawna zaraza szkoły nasze pod każdym względem kwitnące, z pierwotnego zapału wytrąciła. (...) Z powodu tego zagrożenia nasze szkoły, które teraz zaczynają powracać do poprzedniej liczebności, zostały pogrążone w miesięcznej ciszy”¹⁴.

Równie groźne jak morowe powietrze były przemarsze obcych wojsk. W Płocku naukę przerwano w czasie najazdu szwedzkiego, kiedy Kolegium zostało zamienione na kwaterę komisarza wrogich wojsk, Baldwina¹⁵. Zajęcia zostały zawieszone również podczas okupacji miasta przez wojska rosyjskie w 1705 roku.

Mimo przeciwności losu plocki dom Towarzystwa Jezusowego wiernie wypełniał zadania, do którego został powołany. Instytucją towarzyszącą każdemu jezuickiemu domowi, niezbędna dla należytej prowadzonej formacji intelektualnej, była biblioteka. Biblioteki powstawały z fundacji i różnorodnych legatów, z egzemplarzy obowiązkowych przysyłanych przez drukarnie jezuickie, z miscellaneów tworzonych na terenie placówki (wykłady szkolne, występy sceniczne i ich programy, tezy dysput, panegiryki) i w końcu z zakupów.

Pod względem zawartości treściowej księzek biblioteki ulegały dość znacznym przeobrażeniom. W XVI w. duży procent księzek, głównie z darowizn, nosił charakter wybitnie humanistyczny. Ta humanistyczna i klasyczna biblioteka bywała powoli wzbogacana w literaturę odpowiadającą katolickiej reformie i stawiała się coraz bardziej zbiorem teologiczno-filozoficzno-ascetycznym. Książki zaś objęte indeksem kościelnym trzymano osobno i pilnie ich strzeżono, udostępniając jedynie upoważnionym jezuitom i obcym. Każdy jezuita obejmujący nowe stanowisko otrzymywał do dyspozycji potrzebny mu podręczny księgozbiór. Zawsze mógł również korzystać z wspólnej biblioteki domowej.

Wzmianki o istnieniu biblioteki można spotkać już w pierwszych zapisach kronikarzy plockich jezuitów. Podobnie jak Kolegium, tak i bibliotekę zapoczątkował biskup Szyszkowski, który w 1612 r. darował część własnych księzek, a część zakupił z zamiarem przekazania ich jezuitom¹⁶. Księgozbiór biblioteki szybko się powiększał. W 1615 r., a więc w 4 lata po założeniu domu, w jezuickich kronikach pojawił się zapis, mówiący o tym, że „zbiory biblioteki zostały powiększone dość znacznie”¹⁷. Księgozbiór rósł dzięki nowym zakupom, a także zapisom świeckich i duchownych ofiarodawców¹⁸.

Księgozbiór Kolegium poniósł znaczne straty podczas wojen szwedzkich. Najcenniejsze dzieła

znajdujące się w bibliotece zostały zrabowane przez wspomnianego już komisarza Baldwina pod pozorem wsparcia szkół jezuickich w Ingolsztadzie¹⁹. Straty w części zrekompensowała darowizna prepozyta norbertanek, Stanisława Niewiarowskiego, który w 1658 r. testamentem przekazał swą bibliotekę Kolegium²⁰. W 1718 r. wybuchł w Kolegium pożar w wyniku którego ucierpiała również biblioteka. Jezuicki kronikarz zanotował wówczas: „Kiedy to zło rozszerzyło się na inne rzeczy, wtedy zebrany tłum rozkradał wyrzucane przez okna księgi z biblioteki i wiktuały. Lecz później, po ogłoszeniu rzeczy z ambony, skłonił się do oddania ksiąg, chociaż wielu pragnęło je zatrzymać”²¹. Zapisy kronikarskie nie mówią o wielkości strat. Milczą również o późniejszych losach księgozbioru²².

Katalog biblioteki Kolegium jezuickiego w Płocku zachował się dzięki dokładności wizytatorów Komisji Edukacji Narodowej. Spisując w 1773 r. pojezuickie dobra, uwzględnili również księgozbiór, zawierający wówczas 2345 pozycji²³. Większość z nich stanowiły dzieła autorów klasycznych: Cezara, Owidiusza, Wergiliusza, Horacego²⁴. Nie brakowało pism Ojców Kościoła, dzieł teologicznych, ascetycznych i pomocy kaznodziejskich²⁵. Ponadto 39 ksiąg zostało określonych w katalogu jako *Libri prohibiti*. Były to dzieła znajdujące się na kościelnym Indeksie Ksiąg Zakazanych²⁶.

Dzięki lustratorom Komisji Edukacji Narodowej zachował się również opis pomieszczenia przeznaczonego na bibliotekę. Na drugim piętrze rezydencji przeznaczonej dla jezuitów znajdował się pokój „z piecem (...) i oknami dobrymi o dwóch kwaterach”. Pomieszczenie to było dobrze „zamknięte i zapieczętowane”²⁷. Księgi były jednym z najcenniejszych elementów wyposażenia Kolegium, nie dziwi więc szczególna troska, jaką je otaczano. W Katalogach domu plockiego występuje osobna funkcja opiekuna biblioteki²⁸.

Oprócz szkoły i biblioteki do Kolegium przynależała bursa. W wielu kolegiach istniały tzw. bursy muzyków lub bursy ubogich, będące miejscem pobytu chłopców, którzy w zamian za utrzymanie i wyżywienie w kolegium, uświetniali śpiewem i muzyką uroczystości szkolne. Według przepisów zakonnych, bursy musiały mieścić się w osobnym budynku, by nie przeszkadzać w życiu kolegium i pracy w szkole²⁹. Internaty przeznaczone dla młodzieży szlacheckiej zwano często seminariami lub konwiktami³⁰.

Uczniowie Kolegium plockiego mieszkali przeważnie na prywatnych stancjach. Za dobór kwater dla wychowanków odpowiadał zwykle prefekt szkół, który często wizytował stancje i miał prawo odbierania gospodarzom przywileju goszczenia uczniów

jezuickiej szkoły, jeżeli dopatrzeć się jakiś nieprawidłowości³¹. Jeżeli kilku uczniów mieszkało razem, wówczas najstarszy z nich był odpowiedzialny przed władzą szkolną oraz czuwał nad pracą i zachowaniem młodszych³².

Pierwsze zapisy o istnieniu bursy w Kolegium płockim pochodzą z 1664 roku³³. Tadeusz Żebrowski stwierdził, że konwikt dla ubogiej szlachty powstał w Płocku dopiero w 1696 roku³⁴. Sprawę internatu zajął się ks. Mateusz Pokutyński, który wyremontował i przystosował na użytek bursy dom mурowany ofiarowany Kolegium przez Adama Karnowskiego³⁵. Prawdopodobnie w okresie regulowania spraw spornych z miastem Kolegium odstąpiło ten dom, a pomieszczenie dla uczniów przygotowano w innym miejscu³⁶. W zapisach po roku 1740 wśród obowiązków zastępcy rektora Kolegium znajduje się troska o bursę³⁷. Służyła ona najprawdopodobniej tym ze szlacheckich synów, których nie było stać na wynajęcie lub utrzymanie własnej kwatery w mieście.

Kolegium Towarzystwa Jezusowego w Płocku zakończyło swoje istnienie w roku kasaty zakonu przez papieża Klemensa XIII w 1773 r., po 162 latach działalności edukacyjnej i wychowawczej. Jezuicka placówka wychowawcza, mimo trudności nękających zarówno kraj jak i lokalna społeczność,

dowodła, że warto podjąć trud odwagi bycia mądrym w świecie, który nie zawsze takiej odwadze sprzyjał. Jezuici przynieśli do Płocka ze sobą coś więcej niż tylko swój specyficzny styl pracy. Wraz z nimi pojawił się konkretny, jasno opisany, skodyfikowany styl życia i pracy. Jezuickie *Ratio studiorum*, którym rządziło się również płockie kolegium Towarzystwa, było przełomowym dokumentem w dziejach edukacji. Czytelny program nauczania, z wyraźnie postawionymi celami dla każdego etapu kształcenia, przy uwzględnieniu nie tylko intelektu ale i sfery duchowej, może do dziś inspirować ludzi, na których barkach spoczywa odpowiedzialność za poziom kształcenia młodzieży. Jezuicka *ars educandi* potrafiła wydobyć z wychowanków wszystko co najlepsze, zapraszając ich nie tylko do studium łacińskiej i greckiej gramatyki i syntaksy, ale również do zaangażowania w przygotowanie spektakli teatralnych i popisów retorskich z okazji świąt kościelnych czy ważnych wydarzeń w życiu społeczności lokalnej, jak choćby królewska wizyta w mieście.

Charakterystyczna wieża starej Małachowianki, która nie zapomniała, że kiedyś była kościołem, i dziś opowiada o tym przechodniowi, niosąc pamięć wydarzeń dawnych wieków, w których ludzie w czarnych sutannach nieśli jasne światło wiedzy i miłości Boga i Ojczyzny na mazowieckiej ziemi.

Przypisy

¹ Artykuł stanowi zredagowaną ponownie część pozostającą na prawach rękopisu pracy J. Kwiatkowskiego *Towarzystwo Jezusowe w Płocku 1611-1773. Studium historyczno-pastoralne*, Płock-Warszawa 2000. Praca ta ukazała się z drobnymi zmianami redakcyjnymi jako: W. Graczyk, J. Kwiatkowski, *Jezuici w Płocku*, Warszawa 2002.

² B. Natoński, *Szkolnictwo jezuickie w dobie kontrreformacji*, [w:] *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Wybór artykułów*, Kraków 1994., s. 41. Bardziej szczegółową typologię szkół jezuickich przedstawił ks. S. Bednarski SJ. W swojej typologii szkół jezuickich wymienia on: kolegia pełne obejmujące szkołę średnią, kurs filozofii i teologii, kolegia ze szkołą średnią i pełnym kursem filozofii, szkoły średnie z częściowym kursem filozofii, szkoły średnie z pełną kadrą profesorską; szkoły średnie z 3-4 osobową kadrą kłerycką oraz szkoły o programie uproszczonym prowadzone przez 1 profesora. Według tego podziału Kolegium płockie należałoby umieścić w grupie szkół średnich z niepełnym kursem filozofii. Por. S. Bednarski, *Upadek i odrodzenie szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Studium z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*, Kraków 1933.

³ S. Bednarski, *Upadek...*, s. 98.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, s. 103.

⁶ *Kolegium...*, s. 42.

⁷ *Kolegium...*, s. 37.

⁸ *Catalogus personarum 1616-1617*, ARSI Lith. 6, f. 112v.

⁹ *Catalogus personarum 1658*, ARSI Lith. 56.

¹⁰ „Zwyczaj szkolny”, będące częścią ogólnych zwyczajów prowincji, po raz pierwszy zatwierdzone dla prowincji

polsko-litewskiej w 1604 r., otrzymały ostateczną redakcję w 1620 r. Po podziale prowincji na polską i litewską, prowincja polska wprowadziła do tych zwyczajów bardzo drobne zmiany; S. Bednarski, *Upadek...*, s. 494. W dziele Bednarskiego został zamieszczony pełny tekst *Consuetudines scholasticae Provinciae Polonae et Lithuaniae Societatis Jesu* [w:] S. Bednarski, *Upadek...*, s. 494-506.

¹¹ *Historia Collegii 1722*, ARSI Lith. 47, f. 71.

¹² *Historia Collegii 1695*, ARSI Lith. 43., f. 218v.

¹³ *Historia Collegii 1678*, ARSI Lith. 42, f. 29.

¹⁴ *Annuae litterae 1626*, ARSI Lith. 38 f. 189v-190. Zaraza kilka razy była powodem przerwania nauki. Z jej powodu w 1660 r. skrócono rok szkolny. Najbardziej tragiczna w skutkach była epidemia z lat 1708-1711, w czasie której zmarło kilku jezuitów niosących pomoc chorym.

¹⁵ „Baldwin, komisarz wojsk szwedzkich, wyznaczył sobie siedzibę w kolegium, z wielką dla naszych niewygodą i krzywdą, albowiem jako pierwszy wprowadził do Kolegium kobiety i złupił najlepsze księgi wybrane z katalogu”. Zob. *Historia Collegii 1656*, ARSI Lith. 40, f. 39v.

¹⁶ T. Żebrowski, *Kolegium Jezuickie w Płocku i szkoła przezeń prowadzona* [w:] W. Koński, *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Kształcącego im. Stanisława Małachowskiego w Płocku*, Płock 1995, s. 40.

¹⁷ *Annuae litterae 1615*, ARSI Lith. 38, f. 97v.

¹⁸ W 1647 r. pewien nieznan z imienia szlachcic przeznaczył dla biblioteki Kolegium oraz na opiekę nad chorymi 1000 złp. W 1649 r. biblioteka otrzymała książki od Jakuba Paprockiego. Zob. *Historia Collegii 1645-1649*, ARSI

- Lith. 39, f. 66- 66v. L. Grzebień podaje, że bibliotece jezuitów plockich przekazał jakieś książki kard. Solety, skoro na jednej z zachowanych książek w bibliotece im. Ossolińskich znajduje się notatka proveniencyjna „Collegii Ploc. Soc. Jesu Catalogo inscripto ex legatione Card. Soleti”, L. Grzebień, *Biblioteka – Płock*, mps [b.m.r.w.].
- ¹⁹ *Historia Collegii 1656*, ARSI Lith. 40, f. 39v. Książki z biblioteki jezuickiej w Płocku zostały najprawdopodobniej umieszczone w bibliotece w Upsali. Zob. A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, s. 560.
- ²⁰ *Historia Collegii 1658*, ARSI Lith. 40, f. 208-208v.
- ²¹ *Historia Collegii 1718*, ARSI Lith. 47, f. 68v.
- ²² Na temat wielkości zbiorów jezuickiej biblioteki w Płocku stawiano wiele hipotez. Nowowiejski podał liczbę 60 090 tomów. Zob. A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, s. 560; Godlewski, autor krótkiej historii Gimnazjum im. S. Małachowskiego w Płocku nie powołując się na żadne źródło pisze o 80 000 tomów. Żebrowski stawia bardziej realną hipotezę podając liczbę ok. 2000 ksiąg. *Kolegium...*, s. 41.
- ²³ *Lustracja...*, s. 17-70.
- ²⁴ W spisie znajdują się m.in. *Opera poetica* Wergilisza, *Opera omnia* Horacego, *Metamorfozy* Owidiusza, *De bello gallico* Cezara a także *Orationes* Demonstenesa, *Analitica* Arystotelesa i *Opera omnia* Józefa Flawiusza.
- ²⁵ Wśród nich były m.in. *Adversus haereses* Ireneusza, *Opera omnia* Tertuliana, *Theologia mistica* Gersona, *Historia Ecclesiastica* Baroniusza, *Opera omnia theologica* kard. Hozjusza.
- ²⁶ Np. *De monarchia hispanica* Tomasza Campanelli.
- ²⁷ *Lustracja...*, s. 17.
- ²⁸ Często troskę o księgi powierzano kaznodziejom Kolegium. Tak było np. w latach 1703-1705, kiedy biblioteką opiekowali się ojcowie Aleksander Sawicki, Adam Ligowski i Józef Mazini. Zob. *Kolegium...*, s. 40.
- ²⁹ L. Grzebień, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, Karków 1996, s. 78-79.
- ³⁰ S. Bednarski, *Upadek...*, s. 102.
- ³¹ *Jezuici...*, s. 119.
- ³² *Tamże*.
- ³³ „Rozpoczęta się też budowa domu dla ubogiej młodzieży, gdzie są dwie ogrzewane sale. W jednej z nich tymczasowo uczy się średnia klasa gramatyki”. Zob. *Historia Collegii 1664*, ARSI Lith. 40, f. 268.
- ³⁴ *Kolegium...*, s. 46.
- ³⁵ *Ibidem*.
- ³⁶ *Ibidem*.
- ³⁷ *Ibidem*.

THE STRUCTURE AND THE RULES OF THE COMPANY'S OF JESUS COLLEGIUM IN PŁOCK

Summary

The article presents the basic functioning of the Company of Jesus College in Płock in the years 1611-1773. Apart from the mandatory rules of learning that operated in every Jesuit house, there were also additional rules unique to that house. The situation was no different in Płock. The Company of Jesus house was not only a school where Latin grammar was taught but also a thriving centre of spirituality and culture, influencing daily life in Krzywousty's City. College life merged with city life and Płock gained its own distinct character. Thanks to chronicles, this exceptional relationship between college and city can once again be observed; the local community building centres of learning and faith, places of passing on knowledge and learning wisdom.

UROCZYSTOŚĆ POŚWIĘCENIA CERKWI W SIERPCU W MAJU 1902 R. W ALBUMIE 48 UKRAIŃSKIEGO PUŁKU DRAGONÓW

Abstrakt

W zbiorach Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego znajduje się unikatowy album 48 Ukraińskiego Pułku Dragonów ze zdjęciami z uroczystości poświęcenia cerkwi prawosławnej w Sierpcu 8 (21) maja 1902 r. Album zawiera fotografie z ceremonii oraz zbiorowe portrety poszczególnych pododdziałów pułku, łącznie 25 zdjęć.

Słowa kluczowe: Sierpc, cerkiew prawosławna w Sierpcu, 48 Ukraiński pułk dragonów

W 1891 r. na polecenie cara Aleksandra III sformowany został 48 Ukraiński Pułk Dragonów, nawiązujący tradycją do 1 Ukraińskiego Pułku Kozaków, istniejącego na początku XIX w. i uczestniczącego w wojnie z napoleońską Francją. Formowane szwadrony – ostatecznie sześć – skierowano do Sierpca na zachodnim Mazowszu, gdzie pułk stacjonował do 1910 r., kiedy został przeniesiony do Włocławka. Od 1894 r. szefem pułku była wielka księżna Ksenia Aleksandrowna Romanowa (1875 -1960), córka cara Aleksandra III. Oprócz pułku dragonów w Sierpcu dyslokowana była 22 bateria artylerii konnej¹.

W czasie stacjonowania w Sierpcu pułk dragonów wspólnie z 3 Uralskim Pułkiem Kozaków z Lipna wchodził w skład II Brygady Kawalerii. II BK wspólnie z I BK (46 Perejaśławski Pułk Dragonów z mp. w Płocku i 47 Tatarski Pułk Ułanów z mp. w Rypinie) tworzyły 15 Dywizję Kawalerii. Sztaby wszystkich tych jednostek znajdowały się w Płocku. Z kolei 15 DK wchodziła w skład 15 Korpusu z siedzibą w Warszawie².

Z zachowanych w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego egzemplarzy „Pamiętność Książki Płockiej Guberni” znamy pełny skład kadry oficerskiej pułku w latach 1893, 1895 i 1899. W 1893 r. dowódcą pułku³ był płk Nikołaj Aleksandrowicz Czelustkin. Co do pozostałych oficerów skazani jesteśmy na domysły, bowiem podane są tylko stopnie bez przydziału służbowego. Można się zatem domyślać, że drugi z pułkowników – Jewgienij Zachariewicz Korbut był zastępcą dowódcy pułku. Dalej wymieniono dwóch podpułkowników i czterech rotmistrzów, można więc zakładać, że są to dowódcy szwadronów:

- ppłk Nikołaj Pietrowicz Piatnickij,
- ppłk Wasilij Chrizostorowicz Wengier,
- rtm. Nikołaj Wissarionowicz Semeka,

- rtm. Nikołaj Nikołajewicz Łopatin,
- rtm. Władimir Iwanowicz Gławackij,
- rtm. Nikołaj Oeodotowicz Głowackij.

Na kolejnej stronie podano wszystkich młodszych oficerów od sztabsrotmistrza do podporucznika oraz lekarzy, weterynarzy, szefa części gospodarczej, rusznikarza i pułkowego popa, którym był Michaił Pawłowicz Ankirskij⁴.

W 1895 r. do wymienionych oficerów doszli rtm. Aleksandr Nikołajewicz Tretiłow i rtm. Siergiej Aleksandrowicz Sosnowskij⁵. W 1899 r. płk. Nikołaj Aleksandrowicz Czelustkin na stanowisku dowódcy pułku zastąpił dotychczasowy zastępca płk Jewgienij Zachariewicz Korbut. W składzie pułku znalazło się dwóch podpułkowników: Waldemar Nikołaj Konstantin Nikołajewicz von Feldman i Genrich Eduardowicz Tarnowskij. Także skład rotmistrzów znacznie się zmienił. Teraz byli to:

- rtm. Nikołaj Nikołajewicz Łopatin,
- rtm. Władimir Iwanowicz Gławackij,
- rtm. Nikołaj Oeodotowicz Głowackij,
- rtm. Aleksandr Nikołajewicz Tretiłow
- rtm. Siergiej Aleksandrowicz Sosnowskij,
- rtm. Siergiej Iwanowicz Gan.

Podobnie zmieniła się niższa kadra⁶. „Książka” za 1901 r. jest niekompletna i brak jest w niej zupełnie rozdziału dotyczącego wojska, a następny dostępny numer pochodzi dopiero z 1911 r.

T. Kowalski w swoim opracowaniu, dotyczącym śladów pułku w Sierpcu, szczegółowo przedstawił historię 48 Ukraińskiego Pułku Dragonów i materialne pozostałości dyslokacji w mieście: budynki koszarowe, cerkiew, klub oficerski, lazaret. Aby zilustrować książkę fotografiami sięgnął do różnorodnych źródeł, łącznie z rosyjskimi archiwami, stronami internetowymi i zbiorami prywatnymi. Tymczasem okazało się, że unikatowy materiał

ilustracyjny znajdował się znacznie bliżej: w Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego. Kiedy recenzowałem książkę także nie byłem świadom tego, jaki skarb znajduje się w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich TNP⁷.

Na album natrafiłem przypadkiem przy okazji przeglądania zawartości Działu Zbiorów Specjalnych. Pod sygnaturą 869 krył się album 48 Ukraińskiego Pułku Dragonów, wykonany na pamiątkę poświęcenia cerkwi 8 (21) maja 1902 r. Wprawdzie w opisie nie ma określenia, jakiego miasta album dotyczy, jednak wiedząc, że 48 Ukraiński Pułk Dragonów stacjonował w Sierpcu, można to było łatwo potwierdzić. Wystarczyło zobaczyć pierwsze zdjęcie z widokiem sierpeckiej cerkwi. Według T. Kowalskiego cerkiew w Sierpcu została zbudowana przed 1897 r. Można się zatem zastanawiać, dlaczego jej poświęcenie odbyło się dopiero w maju 1902 r.

W jaki sposób album znalazł się w zbiorach TNP, nie wiadomo. Można tylko się domyślać, że wykonano większą ilość egzemplarzy i jeden z nich trafił do dowództwa brygady i dywizji w Płocku. Być może zapadł się w czasie pospiesznej ewakuacji Rosjan przed wojskami niemieckimi w lutym 1915 r. i ktoś go przekazał do zbiorów TNP. Album oprawiony jest w jaskrawoniebieskie okładki z wytłaczanym złotymi literami tytułem „48 Dragunskij Ukrainiskij Połk” i niżej „w pamiąt’ oświeśczenia cerkwi 8 maja 1902 g.” oraz nazwą – po polsku – renomowanej firmy fotograficznej Jakuba Tyraspolskiego⁸ z adnotacją „photographie de la cour Varsovie – Lodz – Odessa”. W ten sposób wiemy, jaka firma zrobiła zdjęcia, natomiast według pieczętki na odwrocie album wykonała firma introligatorska J.Ł. Nunickiego z Warszawy.

Album zawiera 25 zdjęć formatu 25,5x16 cm. Uroczystości poświęcenia cerkwi dotyczy 7 zdjęć, natomiast pozostałe są portretami zbiorowymi poszczególnych pododdziałów zrobionymi zapewne przy okazji uroczystości. Na jednym ze zdjęć widać nawet cień aparatu z aparatem skrzynkowym. Zdjęcia są znakomitej jakości, dzięki czemu po zeskanowaniu można je przekadrowywać i powiększać wybrane fragmenty bez zauważalnej utraty jakości. W ten sposób widoczne są szczegóły, łącznie z twarzami prezentowanych osób. Niestety, zdjęcia nie mają żadnych podpisów, więc nie wiadomo, kto się dokładnie na nich znajduje. Można

domniemywać, że wśród gości byli dowódcy jednostek, wchodzących w skład 15 DK i dowództwo dywizji z Płocka. T. Kowalskiemu udało się ustalić jedynie kilka nazwisk osób, związanych z 48 pułkiem dragonów: dowódcy – choć nie wiadomo w jakich latach – Aleksieja Saksa, szefowej pułku – wielkiej księżnej Kseni Aleksandrownej Romanowej i siedmiu kapelanów prawosławnych. Ze sporządzonego zestawienia wynika, że kapelanem pułku w 1902 r. był Jakinf Jewgieniewicz Siedleckij (w latach 1897-1902)⁹.

Jednocześnie w oparciu o publikacje rosyjskie T. Kowalski podał, że w 1903 r. kapelanem w Sierpcu został Nikołaj Nikołajewicz Jachontow, jednak porównując jego zdjęcie, zamieszczone w książce (s. 157) ze zdjęciami popów z albumu prawie na pewno można rozpoznać N.N. Jachontowa, ale chyba jako gościa, bo z wojskiem siedzi już inny pop – prawdopodobnie J.J. Siedleckij.

Prezentowany materiał ma unikatową wartość dla historii Sierpca. Fotografie nie były dotychczas publikowane. Poza zdjęciem cerkwi mamy widok jej ikonostasu. Fotografie cerkwi z dalszej perspektywy pokazują jej otoczenie, czyli peryferie Sierpca, wtedy niemal zupełnie jeszcze niezabudowane. Album ma też znaczenie dla dziejów rosyjskich jednostek, stacjonujących na ziemiach polskich. Gdyby udało się rozpoznać postacie z fotografii, ich wartość wzrosłaby jeszcze bardziej i mogłyby stanowić materiał ilustracyjny dla historii pułków rosyjskich i biografii kadry oficerskiej. Jest to zadanie chyba bardziej dla historyków rosyjskich, niż polskich.

Początkowo oglądając zdjęcia, można mieć wątpliwości co do daty prezentowanych wydarzeń. Bezlistne drzewa w maju wydają się nieco podejrzanym, jednak po sprawdzeniu temperatur wtedy panujących, wszystko się wyjaśnia. Wiosna roku 1902 była bardzo zimna i w maju występowały jeszcze przymrozki i temperatury poniżej 10°C¹⁰.

Na potrzeby artykułu zdjęcia zostały przycięte, aby pokazać więcej szczegółów, co doskonale widać tam, gdzie występuje kilka wariantów tego samego zdjęcia. Kadrowanie polegało głównie na wycięciu zbyt dużej ilości nieba lub ziemi na górze i na dole zdjęć, co wynikało z ograniczeń formatu i charakteru przedstawianych scen. Prezentowane zdjęcia są wyborem najciekawszych fotografii. Pominęto głównie zbiorowe ujęcia poszczególnych szwadronów.

Za wykonanie skanów fotografii dziękuję p. Maciejowi Wróblowi z Biura Zarządu TNP.

Przypisy

- ¹ T. Kowalski, *W Sierpcu za cara. Śladami rosyjskiego garnizonu*, Sierpc 2013, s. 75-87, 118-119.
- ² A. Dobroński, *Dyslokacja wojsk rosyjskich w Królestwie Polskim przed I wojną światową* [w:] „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1976, t. XX, s. 257 (skład 15 Korpusu – s. 257-258); T. Kowalski, *op. cit.*, s. 83.
- ³ W oryginale – командир, czyli komendant.
- ⁴ „Pamiętna Książka Płockiej Guberni” 1893, s. 151-152.
- ⁵ „Pamiętna Książka Płockiej Guberni” 1895, s. 163-164.
- ⁶ „Pamiętna Książka Płockiej Guberni” 1899, s. 166-167.
- ⁷ Recenzja zob.: „Notatki Płockie” 2015, nr 1, s. 41-44.
- ⁸ Firma J. Tyraspolskiego miała swoje filie także w Petersburgu i Woroneżu. W internecie można znaleźć afisze reklamowe firmy. W jej łódzkim oddziale swoją karierę fotograficzną rozpoczynał znany później polski fotograf Edward Hartwig.
- ⁹ T. Kowalski, *op. cit.*, s. 85-87, 148.
- ¹⁰ *Biuletyn meteorologiczny za tydzień od 7 do 13 maja 1902 r.*, „Echa Płockie i Łomżyńskie”, nr 41 z 21 (8) maja 1902 r., s. 1.

THE CELEBRITY OF CONSECRATION OF THE ORTHODOX CHURCH IN SIERPC IN MAY 1902 IN THE 48TH UKRAINIAN DRAGOONS REGIMENT’S ALBUM

Summary

The Library of the Zieliński Scientific Society of Płock contains in its collection the 48th Ukrainian dragoons regiment’s unique album with photographs of the consecration of the Orthodox church in Sierpc which was on 8th (21st) May 1902. The album has 25 photos of ceremony and group portraits of every subdivision.

Fot. 1. Cerkiew przed uroczystością. Z lewej strony brama powitalna, wokół placu dekoracje z flagami rosyjskimi, w głębi z lewej strony koszary pułku dragonów.

Fot. 2. Wnętrze cerkwi z ikonostasem

Fot. 3. Wymarsz uczestników uroczystości z terenu koszar

Fot. 4. Dowództwo pułku i goście obserwują wymarsz wojska

Fot. 5. Uczestnicy uroczystości przed wejściem do cerkwi

Fot. 6 i 7. Zbliżenia fragmentów poprzedniej fotografii. Z lewej – dwie damy w strojach z epoki. Z prawej – czyżby wielka księżna Ksenia Aleksandrowna Romanowa i niańka z jej synami (Andriej – ur. 1897 i Fiodor – ur. 1898)?

Fot. 8. Wyżsi oficerowie biorący udział w ceremonii (dowództwo pułku, zapewne dywizji). Pop z dwoma orderami podobny do N. N. Jachontowa

Fot. 9. Popisy kawalerzystów

Fot. 10. Jeden ze szwadronów pułku. W tle cerkiew. Za jeźdźcami widoczna ul. Bielska (dziś Płocka), w oddali za cerkwią wzdłuż linii drzew ul. Płocka (dziś Piastowska), z prawej strony widać drogę gruntową w kierunku koszar (dziś ul. Wiosny Ludów)

Fot. 11. Pluton sanitarny przed lazaretem. Na tablicy na balkonie napis: „Lazareet Jej Imperatorskiej Wysokości Kseni Aleksandrownej)

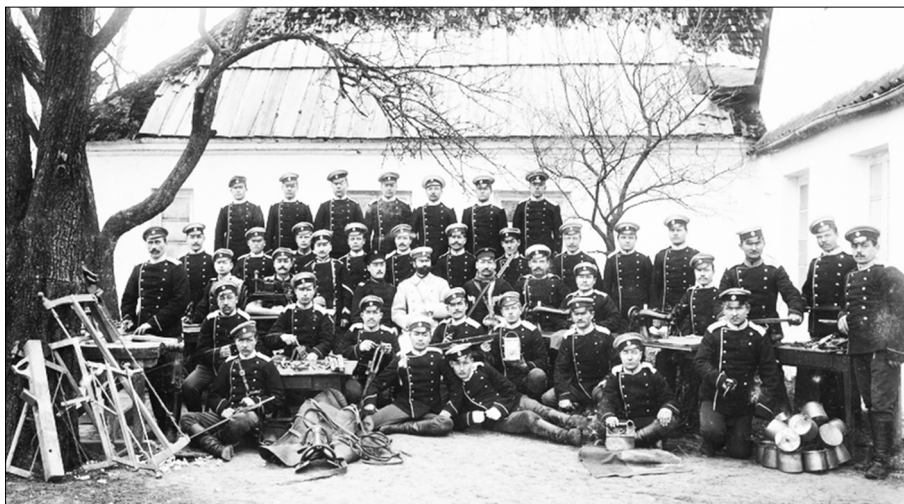
Fot. 12. Kancelaria pułkowa. W środku prawdopodobnie dowódca pułku, po bokach na stolikach maszyny do pisania, liczydła, akta pułkowe. Na ścianie pośrodku portret cara Mikołaja II

Fot. 13. Na koniu prawdopodobnie zastępca dowódcy pułku z jednym ze szwadronów

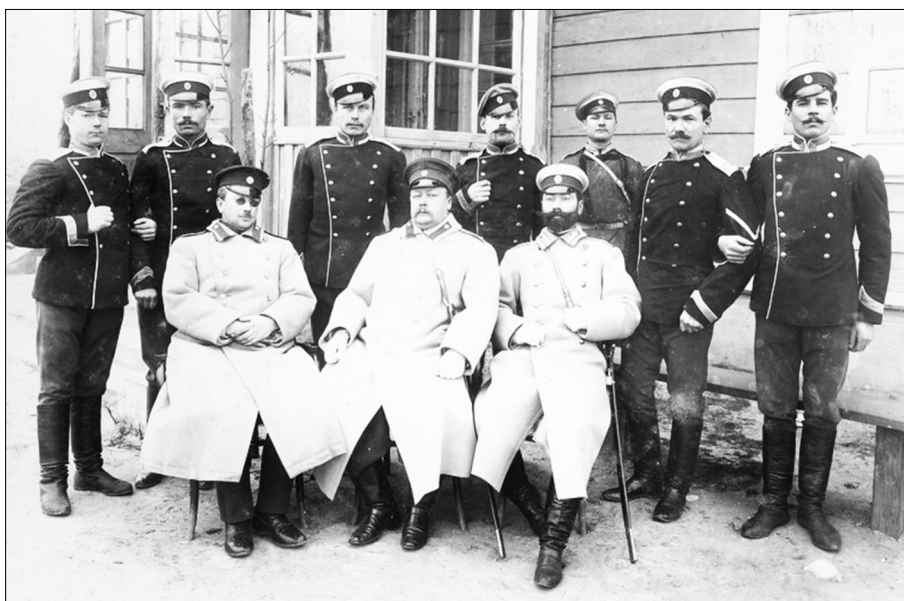
Fot. 14. Żołnierze plutonu łączności. Zbliżenie stolika z telegrafem

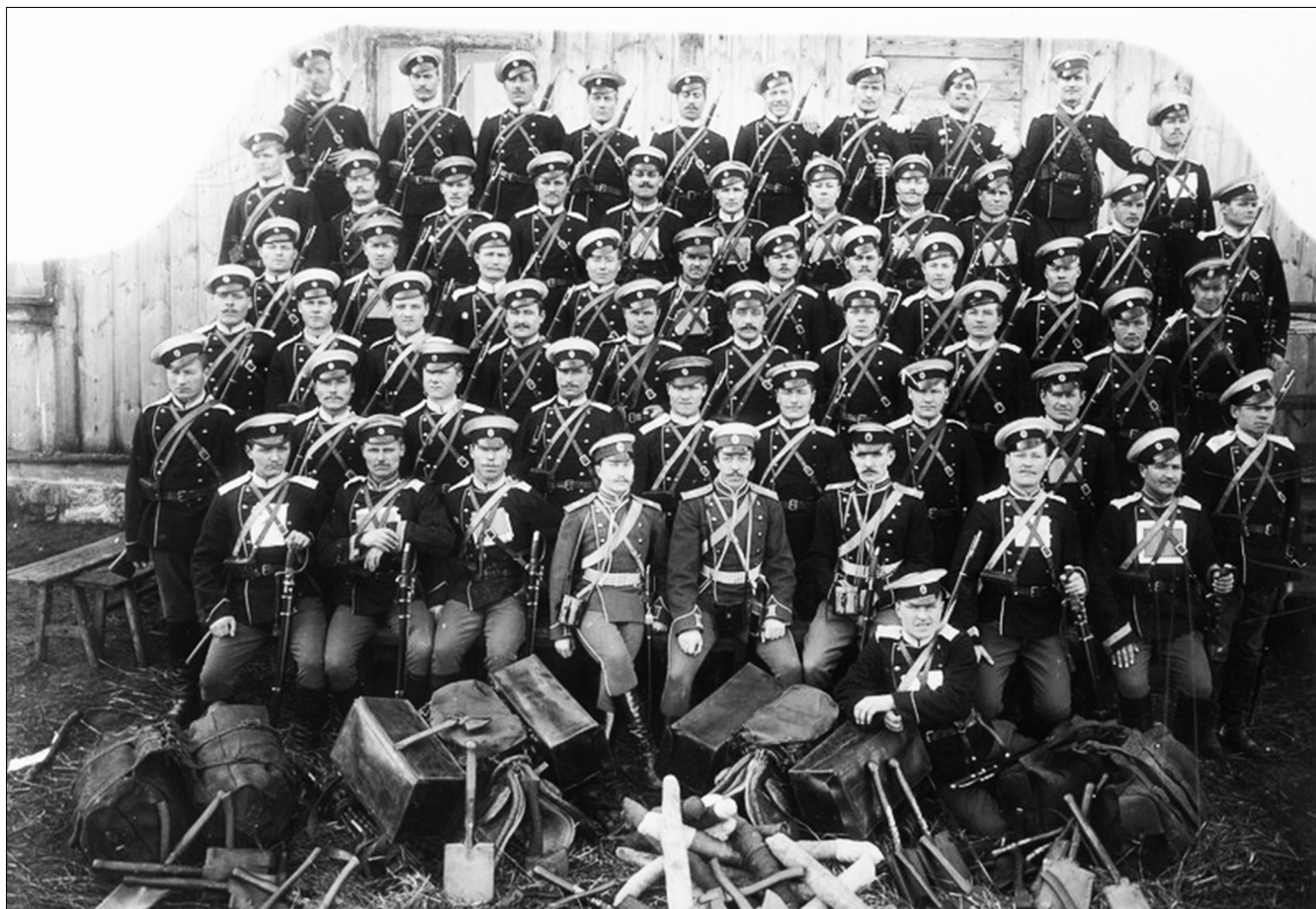
Fot. 15. Pluton gospodarczy. Z lewej hebel i piły do cięcia drewna, widoczne maszyny do szycia, sprzęt szewski, z prawej menażki, obok z lewej żołnierz z żelazkiem

Fot. 16. Orkiestra pułkowa

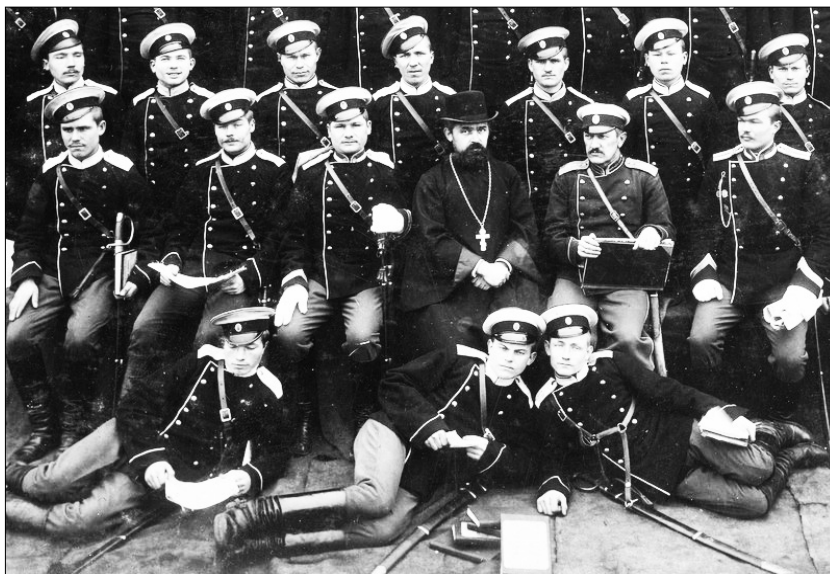
Fot. 17. Prawdopodobnie dowództwo pułku. Oficerowie w jasnych płaszczach występują także na innych zdjęciach

Fot. 18. Jeden z pododdziałów pułku (pluton saperów?)

Fot. 19. Zespół bałatajkarzy

Fot. 20. Powiększenie fragmentu zbiorowego zdjęcia szwadronu z popem Jakinfem Jewgieniewiczem Siedleckim (?)

Fot. 21. Jeden ze szwadronów pułku

Fot. 22. Powiększenie fragmentu zbiorowego zdjęcia jednego ze szwadronów

**DWA I PÓŁ WIEKU RODZINY ASKANASÓW
W PŁOCKU (CZĘŚĆ IV).
STEFAN KAZIMIERZ ASKANAS**

Działalność społeczna Kazimierza Askanasa

Wolny od pracy czas Kazimierz Askanas poświęcał na działalność społeczną w różnych organizacjach. Jako młody chłopak (w wieku 19 lat) został członkiem Towarzystwa Naukowego Płockiego, zaś w latach 1959-1984 piastował funkcję Wiceprezesa Towarzystwa¹. W 1939 r. działał w Lidze Morskiej w Płocku jako członek Zarządu², a przede wszystkim w Klubie Artystycznym Płocczan³.

Po wojnie przez 25 lat (1959-1984) był wiceprezesem Towarzystwa Naukowego Płockiego⁴. W latach 1946-1951 był prezesem Ludowego Instytutu Muzycznego⁵. Za tę działalność otrzymał w 1978 r. tytuł Członka Honorowego Płockiego Towarzystwa Muzycznego. Funkcję prezesa sprawował również w latach 1958-1963 w Płockim Oddziale Polskiego Towarzystwa Historycznego. Ponadto był członkiem Komitetu Badań Rejonów Uprzemysławianych Polskiej Akademii Nauk (1960-1968) oraz członkiem Rady Ośrodka Badań Naukowych Mazowieckiego Towarzystwa Kultury (1968-1976)⁶ i zastępcą przewodniczącego Komisji Oświatowo-Kulturalnej Miejskiej Rady Narodowej w Płocku⁷.

Na podkreślenie zasługuje również fakt, że jako radca prawny Kazimierz Askanas udzielał bezpłatnych porad. Korzystały z nich m.in. Liga Kobiet, Towarzystwo Przyjaciół Żołnierza, Opieki Społecznej czy Okręgowy Komitet Żydowski⁸. Ponadto w latach 1946-1947 wykładał socjologię w Towarzystwie Uniwersytetu Robotniczego. W Zarządzie Miejskim w Płocku społecznie pracował do 1965 r. prowadząc m. in. w 1950 r. kursy z prawa pracy. Niestety, w związku z wprowadzeniem nowej ustawy o ustroju adwokatury niemożliwe było łączenie stanowiska radcy prawnego i adwokata wobec czego zrezygnował z zajmowanego tam stanowiska⁹.

Kazimierz Askanas był również członkiem Związku Prawników Polskich¹⁰. Za wieloletnią pracę społeczną był wielokrotnie odznaczany. W 1956 r. otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi. Dwukrotnie otrzymał Odznakę Tysiąclecia. Ponadto w 1965 r. odznaczony został Medalem Pamiątkowym, nadawanym z okazji XX rocznicy wyzwolenia i 1000-lecia

miasta Płocka „Za zasługi na rzecz rozwoju Płocka” w latach 1945-1965. Wreszcie w 1974 r. nadano mu Złoty Krzyż Zasługi za pracę w adwokaturze¹¹.

Kolejne odznaczenie otrzymał w 1970 r., kiedy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie przyznało Kazimierzowi Askanasowi Złotą Odznakę za „Zasługi dla województwa warszawskiego”¹², a w 1978 r. otrzymał wyróżnienie Ośrodka Badawczego Adwokatury przy Naczelnej Radzie Adwokackiej za twórcze osiągnięcia w Ośrodku w 1977 r., mianowicie za trzecią z kolei publikację z zakresu socjologii¹³. W 1978 r., otrzymał natomiast Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski¹⁴, a w 1984 r. odznaczony został Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Kazimierz Askanas (dwudziestolecie międzywojenne). Fotografia udostępniona przez córkę Annę

Tylko znający dobrze Kazimierza Askanasa wiedzieli, że zajmował się on również (może lepiej powiedzieć „zabawiał się”) pisanem wierszy czy raczej wierszyków, fraszek, ale także poważnych artykułów prasowych na różne płockie tematy, głównie o kulturze. Nawet będąc w podeszłym wieku interesował się twórczością poetów młodszego pokolenia, jak Marek Grale, Zbyszek Atemborski, Andrzej Dorobek, skupionych wokół klubu „Spod Ciemnej Gwiazdy”, sympatyzował z grupą poetycką „Gościńiec”, prowadzoną przez Urszulę Ambroziewicz „Frazulę” przedwcześnie zmarłą¹⁵. Nie dziwi więc, że sam również, gdy zdarzyła się okazja sięgał po pióro.

W 1980 r., gdy świętowano 800-lecie „Małachowianki” powstała *Wiązanka dziewięciu wierszydefek na osiem wieków „Małachowianki” i rozpoczynający się wiek dziewiąty od starego Jagiellończyka*¹⁶. Już tytuł zbiorku podpowiada formę i temat. Każdy wierszyk ma dwie części: jedna odnosi się do Małachowianki, druga do Jagiellonki. Rywalizację szkół na różnych polach Autor traktował z przymrużeniem oka.

Podobny cel przyświecał pisanym do szuflady fraszkom. *Fraszki z różnych lat i szuflad* – to krótkie, najczęściej czterowersowe utwory o charakterze żartobliwym, czasem frywolnym, z nutką kpiny, pisane latami¹⁷. Ujawnia w nich ważną cechę swojego charakteru – szczerość, co podkreślił w jednym z nich: „Fraszka nie musi być Leca, ani Sztaudyngera. Powinna być krótka, dowcipna i szczerą”. Forma fraszki pozwalała Autorowi wytknąć różne mankamenty życia społecznego, politycznego oraz relacji międzyludzkich („Do pani prokurator”). Uważny czytelnik znajdzie także fraszki poważne, o charakterze uniwersalnym, jak np. fraszka „O prawie” czy innej, której tematem jest godność:

Ustawodawcy w oczy
Rąbnąć prawdę niemiłą:
„Żle, gdy siła przed prawem kroczy.
Gorzej gdy prawo za siłą”.
Z serca płynącymi słowy,
Chcę wam wyjaśnić najprościej:
„Nie ma godności państwowej
Większej od własnej godności”.

Większość fraszek zawiera na końcu podsumowanie (pointę), zaskakujący wniosek, nie wymagający komentarza.

W latach 80. w „Tygodniku Płockim” ukazało się kilka artykułów Kazimierza Askanasa o życiu

w dawnym Płocku¹⁸. Autor dobrze pamiętający miasto swego dzieciństwa, młodości i wieku dorosłego jest żywą jego kroniką, szczególnie lat dwudziestych i trzydziestych. Artykuły z „Tygodnika Płockiego”: „Czytelnie w dawnym Płocku” i „Księgarnie dawnego Płocka” są tematycznie bliskie, autor znał je z autopsji, więc prowadzi nas do czytelnicy prywatnych, szkolnych, publicznych, ośrodków wyznaniowych i instytucji, jak Towarzystwo Naukowe Płockie czy Seminarium Duchowne, ocenia ich księgozbiór. Czytelnik jest przekonany, że autor korzystał z nich niejednokrotnie, podobnie jak z księgarni. Płoccy księgarze, jak Ludwik Kempner, Izydor Wasserman, Mieczysław Gutkowski, Wanda Stępczyńska czy „Bracia Detrychowię” często posiadali również drukarnie. Niektórych księgarzy Kazimierz Askanas znał osobiście np. Stanisława Betleya i Majera Buki. Przy okazji dowiadujemy się, dlaczego jedne firmy księgarskie upadały, a inne rozwijały się dynamicznie (Edwarda Trautmana).

W artykule „Apteki w dawnym Płocku” Kazimierz Askanas zaznajamia nas z historią aptekarstwa w ogóle, a w szczególności z aptekami i ich właścicielami w okresie międzywojennym. Wiemy więc, gdzie się mieściły, jak były urządzone, co sprzedawały etc.

Bardzo interesujący był dwuczęściowy artykuł „Bale dawnego Płocka”, w którym Autor daje się poznać jako bywalec niejednego balu w międzywojennym Płocku. Na wstępie Kazimierz Askanas daje krótki rys historyczny, po czym opisuje miejsce, gdzie one się odbywały (Resursa Obywatelska, sala Klubu Artystycznego Płocczan, Teatr Miejski, hotele, koszar, szkoły), dekoracje sal balowych, stroje pań i panów, tańce, przekąski, napoje etc.

We wspomnianych artykułach Kazimierz Askanas jawi się jako barwny kronikarz życia w przedwojennym i powojennym (znakomity opis pierwszego balu po II wojnie) Płocku, w którym się urodził, uczył i uprawiał różne dziedziny sportu, bawił, jak możemy się domyślać z opisu balów szkolnych – studniówek.

Do Płocka i wczesnego dzieciństwa Autor wrócił we *Fragmentach wspomnień z dzieciństwa* opublikowanych w „Gościńcu Sztuki”¹⁹. Z czułością przedstawia w nich swoją Matkę – Apolonie, która miała duży wpływ na jego wychowanie. Wspominając swojego Ojca – Alfonsa, zwraca uwagę na jego artystyczne widzenie świata (zdarzenia stanowiły dla niego „kanwę dla refleksji i wrażeń”). Dużym przeżyciem dla czteroletniego chłopca były pobyty nad morzem tuż przed wybuchem I wojny, a także późniejsze (w Kołobrzegu w roku 1913 i w Sopocie latem 1915 r.). Wspomnienia kończą się na

Od lewej: Kazimierz Askanas, Witold Rowicki i Witold Lutostawski podczas uroczystości nadania K. Askanasowi tytułu Członka Honorowego Płockiego Towarzystwa Muzycznego. Fotografia udostępniona przez córkę Annę

zabawach z rówieśnikami (wśród, których był Jan Betley), prowadzonych przez Matkę i pannę Woronowiczówną (zabawy według Janusza Korczaka były metodą pedagogiczną, którą zafascynowana była jego Matka).

Pisząc o Kazimierz Askanasie jako literacie nie można pominąć jego *Myśli o zmięczeniu*, wydanych przez Towarzystwo Naukowe Płockie w 1989 r., w 80. rocznicę urodzin Autora²⁰. Jest to niewielka książeczka zawierająca dwieście myśli wyrażonych lapidarnymi, najczęściej zdaniami pojedynczymi lub nawet równoważnikami zdań.

Są to jego prywatne przemyślenia, z którymi się publicznie nie afiszował. Jest w nich Kazimierz Askanas taki, jaki był naprawdę, głęboko ludzki, skłonny do pomocy nawet tym którzy w normalnej sytuacji na pomoc nie zasługują („Podać rękę tonącemu należy także temu, gdy na podanie ręki nie zasługuje”). Najczęściej „myśli” Autora krążą wokół spraw etycznych. Jako bystry obserwator widział ułomności natury ludzkiej, skłonności, które burzyły Jego świat, Jego kanon moralny. Słowa-klucze w *Myślach* to z jednej strony czyste sumienie, sprawiedliwość, przyzwoitość, przyjaźń, prawda, etc., a z drugiej niegodziwość, sprzedajność, zazdrość, zawiść, nieprawda, cwaniactwo, nieludzkość, nienawiść. Poniżej garść przykładów:

- „Skrzywienie kręgosłupa jest także chorobą gościa etycznego”;

- „Ze wszystkich głosów przyrody ożywionej najciszej brzmi głos sumienia”;
- „Jakże często głęboka wiara w najwyższe wartości człowieka, cechuje ateistów”;
- „Ludzie nie zawsze oddają pożyczki przyjaciołom i sprawiedliwość przeciwnikom”;
- „Zazdrość jest ślepa, ale zazdrośni widzą lepiej”;
- „Są ludzie, którzy kłamią tylko z konieczności i tacy, którzy prawdę mówią tylko wtedy, gdy jest im to wygodne”;
- „Nienawiść bardziej truje nienawistnika niż nienawidzonego”;
- „Nigdzie nie spotka się większej nieludzkości jak między ludźmi”;
- „I dzisiaj zdarzają się przypadki sprzedaży przyjaciela lub mistrza, ale za cenę znacznie wyższą niż 30 srebrników”;
- „Dobre nazwisko często traci wartość, dobre imię – nigdy”;
- „Skromność często bardziej wywyższa człowieka niż jego osiągnięcia”;
- „Żadne zakazy nie były tak często przekraczane jak »kochaj bliźniego swego« i »nie cudzołóż«”;
- „Zły charakter jest lepszy niż żaden”;
- „Być przyzwoitym człowiekiem to nie tylko trudne, ale i kosztowne”.

Wiele „myśli” Kazimierza Askanasa ma charakter polityczny, a w nich kluczowymi słowami są: polityk (i pochodne), dyktator, wojna, cenzura, praworządność, dowódca, tyrania, rewolucja, barykady, władza, rządy:

- „W teatrze bije się brawa, gdy podobają się aktorzy, na scenie politycznej – by podobać się aktorom”;
- „Od polityki nie można żądać moralności. Moralność odpowiada bowiem celom trwałym, a polityka aktualnym”;
- „Tajemnica rządzenia nie polega na rządzeniu w tajemnicy”;
- „Niektóre władze najchętniej dopuszczają do głosu megafony”;
- „Sny są wolne od cenzury. Nieostrożność. Niektóre, zwłaszcza sny o wolności, bywają niebezpieczne”;
- „Historia nie dotrzymuje tajemnic”;
- „Tyrania jest w każdym okresie dziejów inna, ale zawsze taka sama”;
- „Utajanie prawdy należy do głównych instrumentów polityki”;
- „Pięć praw zapewnia praworządność, prawo pięści gubi ją” itd.

Spośród myśli Kazimierza Askanasa wyróżniają się sentencje dotyczące podstawowych zagadnień

ontologicznych, jak życie, szczęście, śmierć i gno-seologicznych jak np.:

- „Im później życie Cię zawiedzie, tym mocniej poczujesz”;
- „Absurd jest najtwardszym jądrem ludzkiego myślenia”;
- „Naga prawda nadmiernie przybrana w piękne słowa – przestaje być czasem nie tylko nagą, ale i prawdą”;
- „Śmierć przerywa cierpienia i radości, lecz nie przerywa ani hańby, ani sławy”;
- „Pytanie »po co?« Zadają sobie ludzie najczęściej pod koniec życia”;
- „Szczęście jest jak bańka mydlana, może ją zniszczyć byle podmuch zdarzeń. Nie rozsadzajcie go dynamitem głupoty”;
- „Poglądy na pewne prawdy zmieniają się w czasie – znacznie częściej jednak zmieniają się ich zwolennicy”;
- „Uznanie po śmierci jest zwykle bardziej szczodre niż za życia”;
- „Im późniejszy wiek tym „nigdy” jest bardziej prawdopodobne”, etc.

Na zakończenie przeglądu „myśli” Kazimierza Askanasa warto jeszcze przytoczyć kilka Jego myśli jako prawnika:

- „Bywają procesy, w których koncepcja obrony koniecznej bywa bardzo niekonieczną koncepcją obrony”;
- „Prawo jest jednakowe dla wszystkich, tylko wykonywanie go bywa czasem różne”;
- „Są rodzaje procesów, w których obrona zmienia się w oskarżenie”;
- „Wyroki historii zapadają bez wysłuchania pod sądnych, lecz często ulegają rewizji”.

Oprócz „myśli” poważnych, często nawet zasadniczych, są też „myśli” żartobliwe, a nawet frywolne, bliskie niektórym fraszkom, w których widzimy uszczypliwego ironistę w rodzaju Marka Twaina czy Bernarda Shawa²¹. Wiele Jego myśli zawiera podwójny sens – bezpośredni oraz przenośny, uniwersalny, wynikający często ze znaczenia używanych wyrazów, jak np. „Gdy wrzenie doprowadza do kipienia, najpierw wylewają się szumowiny” lub „Niektórzy pływacy potrafią utrzymać się na powierzchni tylko w mętnej wodzie” czy „Nie można żądać jedności od zer” itp.

Myśli o zmięczeniu Kazimierza Askanasa są dowodem tego, że mistrzostwo słowa można osiągnąć nawet w tak drobnych formach jak sentencje.

Niespodziewanie 31 marca 1994 r. życie Kazimierza Askanasa dobiegło końca. Odszedł Człowiek-instytucja, żywa kronika XX w., typ intelektualny renesansowego-wszechstronnego, działającego

na wielu polach: prawa (w tym kryminalistyki i adwokatury), historii i historii sztuki, regionalistyki, muzykologii... Na wszystkich tych polach Kazimierz Askanas zaznaczył swój niezatarty ślad. Na trwałe zapisał się w historii Płocka, miasta, które stało się jego kotłuską i grobem, które było lejtmotywem jego działalności jako prawnika, historyka sztuki, socjologa, badacza regionalisty, kronikarza, literata, działacza... Przede wszystkim w Płocku Kazimierz Askanas znajdował „pożywkę” do badań naukowych, ale i żartobliwych fraszek i wierszy okolicznościowych oraz uniwersalnych aforyzmów. Ukochanemu miastu Kazimierz Askanas ofiarował swoje zbiory biblioteczne i kolekcję

Tablica pamiątkowa na domu przy ul. Kolegialnej 9 ufundowana w 1998 r., Archiwum Państwowe w Płocku, Zbiór fotografii Tomasza Jacka Gałązki z Płocka, sygn. 657

sztuki (książki przeznaczył dla Biblioteki im. Zielińskich TNP, obrazy dla Muzeum Mazowieckiego).

Kazimierz Askanas zamknął rozdział historii rodu Askanasów w Płocku. Dalsze losy potomków Chaima, Izaaka Samuela, Lipmana i in. z liczego niegdyś rodu toczą się poza Płockiem i raczej poza Polską – we Francji, USA, Kanadzie... Dzięki Kazimierzowi Askanasowi zarówno jego imię jak i nazwisko nie tylko nie straciły niczego ze swej wartości, ale je ubogaciły, a nawet podwyższyły. Wyjątkiem być może jest profesor ekonomii Wiktor

Askanas, wykładowca Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie.

Na zakończenie oddajmy głos dr Andrzejowi Dorobkowi (synowi Franciszka Dorobka) – jednemu z kontynuatorów sztafety pokoleń w dziele propagowania nauki, kultury i sztuki w Płocku oraz pracy społecznie użytecznej: „Pan Kazimierz był przedstawicielem wymierającego już gatunku humanistów starej daty, których cechowały: intelektualny uniwersalizm, nieskazitelne maniery i wysokie poczucie etyki: międzyludzkiej i zawodowej”²².

Przypisy

- ¹ Okręgowa Rada Adwokacka w Płocku (dalej: ORA w Płocku), Akta personalne Kazimierza Askanasa (dalej: Akta personalne...), k. 99.
- ² ORA w Płocku, Akta personalne..., brak numeracji.
- ³ Urząd Miasta Płocka, Wydział Kadr, Akta osobowe Kazimierza Askanasa.
- ⁴ M. Grala, *Kazimierz Askanas. Szkice do portretu*, Płock 1993, s. 17.
- ⁵ W ankiecie personalnej podaje, że prezesem Ludowego Instytutu Muzycznego był do lutego 1950 r., po czym został prezesem Okręgowego Związku Śpiewanego. Źródło: ORA w Płocku, Akta personalne...
- ⁶ M. Grala, *op.cit.*, s. 17; ORA w Płocku, Akta personalne..., k. 75.
- ⁷ ORA w Płocku, Akta personalne..., brak numeracji.
- ⁸ *Ibidem*.
- ⁹ *Ibidem*, k. 74.
- ¹⁰ *Ibidem*, brak numeracji.
- ¹¹ *Ibidem*, k. 84.
- ¹² *Ibidem*, k. 79.

- ¹³ *Ibidem*, k. 92.
- ¹⁴ *Ibidem*, brak numeracji.
- ¹⁵ M. Grala, *op. cit.*, s. 24, 29, 34.
- ¹⁶ K. Askanas, *Wiązanka dziewięciu wierszydełek na 8 wieków „Małachowianki” i rozpoczynający się wiek dziewiąty od starego Jagiellończyka*, Komitet Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. Marszałka St. Małachowskiego, Płock 1980.
- ¹⁷ K. Askanas, *Fraszki z różnych lat i szuflad*, „Gościniec Sztuki” 1997, nr 1/1, rok I, s. 65-66; M. Grala, *op. cit.*, s. 12, 19, 24.
- ¹⁸ Artykuły z „Tygodnika Płockiego” udostępnione przez córkę Annę nie są datowane.
- ¹⁹ „Gościniec Sztuki” 1997, nr 1/1, rok I, s. 54-64.
- ²⁰ K. Askanas, *Myśli o zmierzchu*, Płock 1989, brak paginacji.
- ²¹ Andrzej Dorobek w eseju *Jeden z ostatnich...* pisze o „wcieleniu Montaigne’owskim, nawet Rabelaisowskim” [w:] „Gościniec Sztuki”, s. 50-51.
- ²² A. Dorobek, *Jeden z ostatnich...*, [w:] „Gościniec Sztuki” 1997, nr 1/1, s. 50

PODRÓŻ DO NOWOGRODU WIELKIEGO – REFLEKSJE ORAZ JEJ NASTĘPSTWA

Abstrakt

Wyprawa ks. prof. Ryszarda Knapińskiego do Nowogrodu Wielkiego miała na celu sporządzenia dokumentacji cyfrowej oryginału Drzwi Płockich. Efektem było 560 zdjęć, 51 było prezentowanych na wystawach w Polsce, Niemczech i Rosji w sumie 14 wystaw, oraz wydano piękny album „Porta Fidei”.

Słowa kluczowe: Drzwi Płockie, Nowogród, prezes Jakub Chojnacki, TNP

Kiedy pracowałem w Muzeum Diecezjalnym w Płocku, w listopadzie 1981 r. w portalu zachodnim katedry została zawieszona brązowa kopia romańskich Drzwi Płockich. Najprawdopodobniej wrota stały się łupem najeźdźców z Litwy, którzy pod koniec XIII w. wywieźli zabytek na Wschód. Jak wykazały badania prof. Andrzeja Poppe, oryginał został ok. 1415-1430 roku zaopatrzony ruskimi napisami i drzwi jako „miedzianą ikonę” zawieszono w zachodnim wejściu do Soboru Sofijskiego w Nowogrodzie Wielkim na Rusi. Od tamtej pory zabytek był stracony dla Płocka i dla kultury artystycznej Kościoła w Polsce.

Prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego, dr inż. Jakub Chojnacki, po rozpoznaniu gipsowej kopii naszych Drzwi w Muzeum Historycznym miasta Moskwy w 1970 r. podjął skomplikowane przedsięwzięcie sporządzenia brązowej kopii na podstawie oryginału w Nowogrodzie. Sprawa jest dobrze znana, więc nie trzeba jej tu na nowo powtarzać. Znaczeniu tego przedsięwzięcia dałem wyraz w dedykacji, umieszczonej na sporządzonej przeze mnie gipsowej kopii kwatery z przedstawieniem Ukrzyżowanego Jezusa, którą ze względu na oryginalność kompozycji, nazwałem *Misterium Crucis*. Napisałem wówczas stosownie do okoliczności:

„Mężowi Opatrznościowemu,
który przywrócił do zmartwychwstania
dla katedry Płockiej i dla Polski
kopię bezcennych Romańskich Drzwi Płockich
– Panu Prezesowi
Towarzystwa Naukowego Płockiego
Dr Inż. JAKUBOWI CHOJNACKIEMU
w dowód uznania, szacunku i sympatii
tę kwatę ofiaruje –
Ks. Mgr Ryszard Knapiński
Kustosz Muzeum Diecezjalnego w Płocku,
Członek TNP.
Płock, 18.01.1985 r.”

Upłynęło wiele lat. Po promocji doktoratu o ikonografii Drzwi Płockich wyjechałem do Lublina, do pracy w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim¹. Zmarł Jakub Chojnacki († 18.09.2006). Jego syn Marek projektując nagrobek dla ojca postanowił umieścić tę samą kwatę na architrawie kolumnady nagrobka. Wówczas nawiązał ze mną kontakt i przedstawił propozycję wyjazdu do Rosji, aby obejrzeć i sfotografować oryginał Drzwi w Nowogrodzie Wielkim. Trzeba zaznaczyć, iż dotychczas w literaturze polskiej nie było publikowane żadne dokładne zdjęcie oryginału, a tym bardziej nie publikowano detali i zbliżeń. Wszelkie czynności organizacyjne, związane z podróżą, zostały sprawnie załatwione przez Marka Chojnackiego, mecenasa wyprawy. Po dopięciu wszystkich spraw wyruszyliśmy samolotem z Warszawy do Sankt Petersburga, 2 września 2010 r. Tygodniowa wycieczka zakończyła się 8 września, a jej program, oprócz walorów poznawczych przewidywał przede wszystkim sesję fotograficzną i spotkania naukowe w Nowogrodzie Wielkim².

W fazie przygotowań do podróży ważną sprawą było uzyskanie zgody Metropolity Nowogrodzkiego Lwa na sfotografowanie i wideofilmowanie zabytkowych drzwi, o co prosiłem w liście specjalnym z dnia 10 lutego 2010 r., którego kopię załączam. Przypuszczam, że taka szczegółowa prośba, wysłana z dużym wyprzedzeniem ułatwiła sprawne fotografowanie zabytku. Oprócz aspektów technicznych, takich jak prośba o oczyszczenie z kurzu i umycie drzwi, poprosiłem nawet o coś więcej, mianowicie o zgodę na publikację fotografii oraz o błogosławieństwo Metropolity. O co prosiłem, otrzymałem. A na miejscu diakona soboru z całą uprzejmością służyła wszelką pomocą i była obecna podczas sesji fotograficznej. Nie tylko przyniosła drabinę, na której umieściłem statyw, aby fotografować bez skrótów górne kwatery drzwi, ale postarała się także o arkusz białego kartonu formatu A0, który pełnił funkcję blendy, a Marek Chojnacki świetnie się spisał w

Ks. Ryszard Knapieński
Prof. dr hab. historii sztuki
Kierownik Katedry Historii Sztuki Kościelnej

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
20-950 Lublin, Al. Racławickie 14
tel. 681 4454343
adres prywatny:
20-708 Lublin, ul. Konstanczynów 1E m.13
tel. fax 081 4454589, tel. kom 09601276379
e-mail: ryszard.knapieński@kul.lublin.pl

Lublin 10.02.2010.
Ks. Ryszard Knapieński
Zawiedujący кафедрой Истории Костельного Искусства
Люблинский Католический Университет имени Яна Павла Второго
Рашлавские аллеи, д.14
20-95- Люблин
Тел.+48-81-4454589

Его Преосвященству Епископу Новгородскому и Старороссийскому Льву.

Ваше Преосвященство!

Наша делегация в составе шести человек (список прилагается) 5- 6 сентября 2010 года предполагает посетить Новгород для изучения истории Магдебургских (Плочких) ворот, которые были отлиты в 1152-1154 года в Магдебурге. Я являюсь заведующим кафедрой Костельного искусства Люблинского Католического Университета имени Яна Павла Второго и моя специализация- изучение христианской иконографии.

Проблематика иконографического содержания Ворот в соборе Св.Софии Новгорода Великого в 1988 году была темой моей докторской диссертации и ряда последующих публикаций. До настоящего времени я имел доступ только к бронзовой копии, которая в 1981 году была установлена в Кафедральном соборе Пскова, и хотел бы теперь увидеть оригинал, изучить его иконографию в подлиннике. В этой связи я обращаюсь к Вашему Преосвященству с нижайшей просьбой дать согласие на проведение таких исследований на месте, а также на проведение научной кино- и фотосъемки Ворот. Буду крайне благодарен за любую помощь в этом вопросе. Для меня было бы также очень важным встретиться с настоятелем Собора и научным смотрителем, который непосредственно занимается данным объектом.

Для проведения видео- и фотосъемок также могла бы понадобиться раскладная лестница либо какое-либо другое вспомогательное устройство. Одновременно хотел бы поинтересоваться, насколько возможно было бы открыть металлическую накладку, закрывающую нижнюю часть Ворот.

Не хотел бы просить о слишком многом, но поскольку можно предположить, что Врата покрыты пылью, можно было бы их вымыть водой с тем, чтобы отчетливо просматривались все детали, (к примеру, надписи и лики святых), указывающие на точность и мастерство создателей памятника (Рикина, Вайсмута и Абрама)?

Буду весьма признателен Вам, Ваше Преосвященство, если Вы не откажете в моей просьбе о благословлении этого научного изыскания, целью которого является публикация фотографий и исчерпывающего научного труда, посвященного этому памятнику.

В заключение прошу принять мои заверения в моем самом глубоком почтении,
Кс. Ryszard Knapieński

Ks. Ryszard Knapieński

В приложении: список участников делегации

Ks. Prof. Ryszard Knapieński, List do Metropolity Nowogrodzkiego, Lwa, 10.02.2010

roli asystenta. Pogoda była jak na zamówienie, słoneczny dzień z białymi obłokami na niebie, które rozpraszają słoneczne światło. Wykonałem wówczas 560 zdjęć w różnych formatach i wysokiej rozdzielczości³. Materiał ten posłużył później do zorganizowania wystaw fotograficznych i publikacji albumu „Porta Fidei – Brama Wiary”, o czym powiadomiłem Metropolitę, wysyłając jeden egzemplarz. Na co otrzymałem wymowną odpowiedź, w której podkreślił on znaczenie tej publikacji dla bliższego poznania korzeni chrześcijańskiej Europy oraz uroków wiary ukazanych przez dzieło sztuki romańskiej⁴.

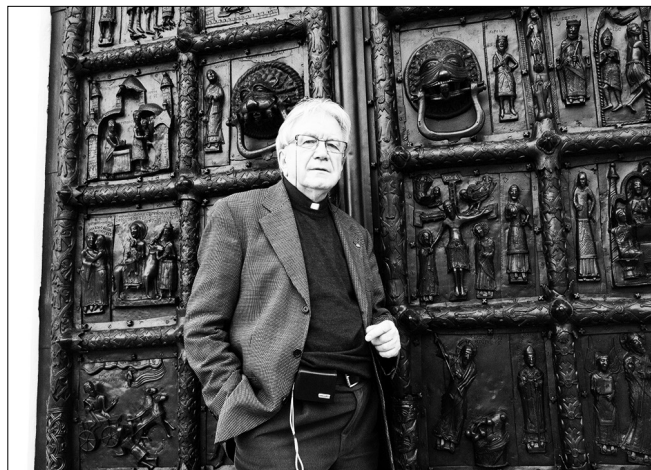
W Nowogrodzie Wielkim byliśmy zakwaterowani w hotelu Volkhov, tym samym w którym przed

Nowogród Wielki, widok na kreml z Soborem Sofijskim – Mądrości Bożej (1052)

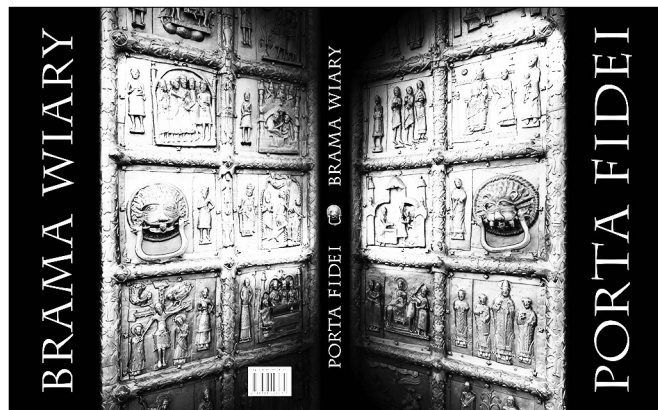
Nowogród Wielki na Rusi, Sobór Sofijski – Mądrości Bożej, XI w., fasada zachodnia z Drzwiami Płockimi

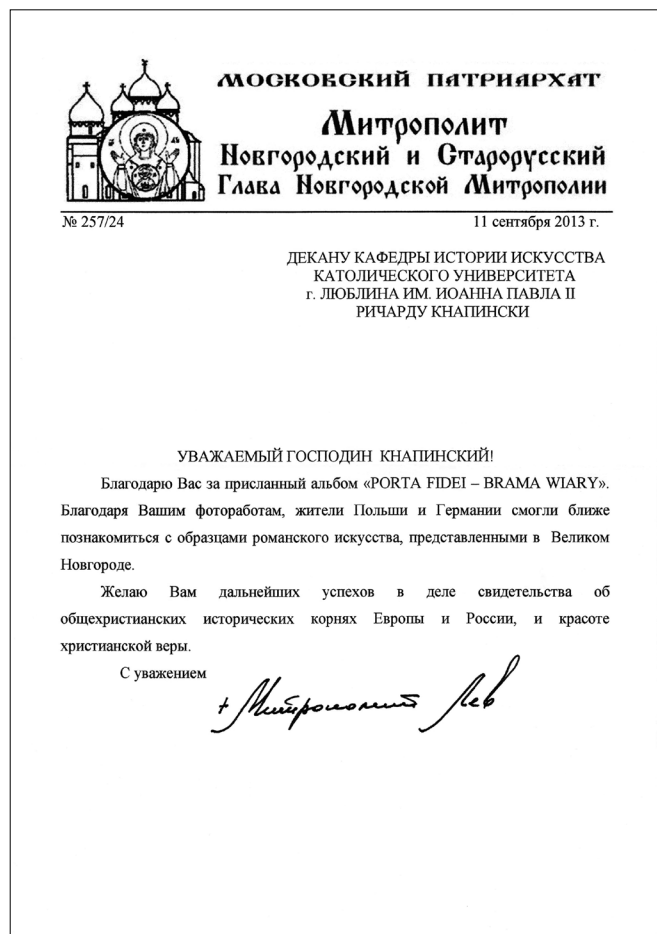
Ks. Prof. Ryszard Knapieński na tle romańskich Drzwi Płockich w Nowogrodzie Wielkim, 6 września 2010 r.

laty w dniach 22-23 kwietnia 1971 r. nocował Jakub Chojnacki wraz z dwoma innymi członkami delegacji Ministerstwa Kultury i Sztuki. Naszym partnerem i zarazem opiekunem w Nowogrodzie był prof. Borys Kovalev, historyk zajmujący się relacjami rusko-polskimi w okresie nowożytnym. Stałe nam

towarzyszył i był bardzo gościnny. Nadmienić wypada, iż przed laty 5 listopada 2009 r. był on gościem Towarzystwa Naukowego Płockiego z okazji konferencji „Drzwi Płockie w Nowogrodzie – stan badań, perspektywa kontynuacji” przedstawił najnowsze rosyjskie badania na temat zabytkowych Drzwi Płockich, gdzie oraz dwa dni wcześniej wystąpił z referatem na konferencji w Pułtusku 3 listopada 2009 r.

Agata Pieńkowska, projekt okładki do albumu: Ryszard Knapinowski, *Porta Fidei – Brama wiary. Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim*, Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, Płock 2012

Odpowiedź Metropolity Nowogrodzkiego, Lwa po otrzymaniu albumu „Porta Fidei – Brama wiary. Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim”

Przed Soborem Sofijskim stoją od lewej: Marek Chojnacki, tłumacz i przewodnik po Nowogrodzie prof. Valery Yermola z uniwersytetu w Petersburgu oraz prof. Borys Kovalev

Pobyt w Nowogrodzie rozpoczęliśmy od koncelebrowanej Mszy św. (w języku rosyjskim) w polskim kościele świętych Piotra i Pawła. A po Mszy św. mieliśmy spotkanie z księdzem Władymirem, polskim duszpasterzem, który przedstawił nam swoje centrum duszpasterskie w budowie i zapoznał z problemami, z jakimi musi się konfrontować na co dzień.

Następnego dnia (6 września 2010 r.) od rana czekały nas trzy spotkania naukowe. Pierwsze odbyło się w Bibliotece Naukowej Muzeum Nowogrodu (Новгородский музей-заповедник), która mieści się w jednym ze skrzydeł tamtejszego kremla. Pani Elizaveta Kustova, bibliotekarka przygotowała wystawę wszelkich publikacji o Drzwiach Płockich (tu rozmaicie nazywanych), uwzględniając także publikacje mojego autorstwa. W spotkaniu uczestniczył prof. Borys Kovalev. Pozostawiłem w darze dla biblioteki wybrane moje najnowsze publikacje.

Drugie spotkanie odbyło się w archiwum muzealnym, które znajduje się w przeciwległym skrzydle kremla. Tu udostępniono mi dokumentację z prac

Spotkanie w Bibliotece Naukowej Muzeum w Nowogrodzie Wielkim, stoją od lewej: Elizaveta Kustova, ks. prof. Ryszard Knapinowski i prof. Borys Kovalev

konserwatorskich, jakim poddane były Drzwi Płockie w latach 1979 i 1982. Pozwolono mi je sfotografować w całości. Pobieźny ogląd tej dokumentacji wzbudził moje zainteresowanie metodologią konserwacji i stylem sporządzania dokumentacji przez rosyjskich restauratorów i historyków sztuki. W starszych publikacjach drzwi pokrywa warstwa kurzu i są brudne. Obecnie drzwi katedralne wyglądają „jak nowe”, są czyste, pokrywa je równomiernie zakonserwowana czarnobrzozowa patyna, co dobrze widać na fotogramach na wystawie oraz w albumie „Porta Fidei – Brama wiary...”. Dokumentację cyfrową prac konserwatorskich i analiz materiałoznawczych gotów jestem udostępnić badaczom, gdyż sam już nie zamierzam się tą problematyką dalej zajmować.

Trzecim ważnym spotkaniem tego dnia było seminarium w rektoracie Uniwersytetu Jarosława Mądrego, zorganizowane przez prof. Kovaleva. Dało ono okazję do zapoznania się i wymiany poglądów z badaczami rosyjskimi na temat losów Drzwi Płockich. Odtąd zaczęto wprowadzać w nomenklaturze rosyjskiej nazwę „Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim” zamiast „Drzwi Magdeburskie” albo „Drzwi Korsuńskie”, co jest mylące. Seminarium to odbyło się we wczesnych godzinach popołudniowych w reprezentacyjnej sali rektoratu Uniwersytetu Jarosława Mądrego. Uczestniczyli w nim oficjalni

Archiwum Muzealne na kremle w Nowogrodzie Wielkim

Ks. prof. Ryszard Knapieński przegląda dokumentację konserwatorską Drzwi Płockich w Archiwum Muzealnym

przedstawiciele rektora, odpowiedzialni za kontakty międzynarodowe oraz profesorowie zajmujący się badaniami problematyki związanej z Drzwiami Płockimi. Oficjalne przemówienia powitalne były nacechowane kurtuazją o przyjacielskich kontaktach i bliżej nieokreślonej współpracy naukowej. Ta raczej rodzi się na płaszczyźnie prywatnych kontaktów, wymianie publikacji i wzajemnym udostępnianiu literatury lub opracowań źródłowych. Czego przykładem jest taka wymiana z profesorami Borysem Kovalem i Genadiejm Kovalienko. Na przykład Kowalev poprosił o przysłanie mu artykułu o biskupie Wincentym Chościak-Popielu, który przebywał w Nowogrodzie jako wygnaniec po klęsce Powstania Styczniowego⁵. Uczony ten zamierza wydać po rosyjsku jego pamiętniki. Tę inicjatywę popiera Konsul Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Petersburgu, Piotr Marciniak. Natomiast zainteresowania badawcze

Spotkanie w rektoracie Uniwersytetu Jarosława Mądrego, przemawia przedstawicielka rektora, Anna Władimirowna Zajczenko dyr. Centrum Współpracy z krajami Skandynawii i Nowogrodzkiego Uniwersytetu

prof. Kovalienki obejmują relacje Rosji i Skandynawii, m.in. wyjaśnia w swych publikacjach legendę o „drzwiach z Sygtuny”, za jakie uchodziły niegdyś Drzwi Płockie. W następstwie nawiązanych kontaktów Kovalienko opublikował dwa moje artykuły. Jeden, zawierający obszerny stan badań nad Drzwiami Płockimi po angielsku, na łamach Rocznika Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu⁶, a drugi po rosyjsku ukazał się na łamach nowogrodzkiego periodyku „Чело”, wydawanego od 1995 roku przez Uniwersytet Jarostawa Mądrego⁷. Są to właściwie skromne lecz znaczące notatki, obejmujące dwie strony i kolorową wkładkę z wybranymi kwaterami oraz dwa zdjęcia Drzwi – jedno *in situ*, a drugie z rekonstrukcją pierwotnego układu kwater według programu *Credo Apostolorum*. Tekst zawiera krótką charakterystykę mojej sylwetki naukowej oraz zdjęcie na tle fotogramów wystawowych Drzwi Płockich. Zamieszczono moje objaśnienie ikonografii zabytku jako „Bramy Wiary – Wrata Wiery”. Następnie umieszczono przyporządkowanie kwater do dwunastu artykułów *Credo*, a także tekst *Symbolu Apostolskiego*, którego nie uznaje cerkiew prawosławna. W nocy podkreślono, iż jest to wersja wyznania wiary uznawana przez Kościół katolicki. Należy z mocą podkreślić, że jednym z owoców wyprawy do Rosji jest mentalna przemiana w postrzeganiu zabytku, przyjęcie do wiadomości przez jego dzisiejszych właścicieli, że ma on swoją unikalną historię, która rozpoczęła się w zachodnim kręgu kulturowym.

Wśród naukowców, obecnych w czasie spotkania w rektoracie była pani prof. Anna Trifonova, autorka monografii Nowogrodu, znana mi od 1993 r. Poznaliśmy się w Pizie podczas konferencji zorganizowanej przez prof. Williama Melczera († 1995, Syracuse University, USA) z okazji oddania do użytku, po wieloletniej konserwacji romańskich drzwi biskupa Rainiera w katedrze w Pizie⁸. Treść jej referatu wygłoszonego wówczas była powtórzeniem obiegowych stwierdzeń obecnych w literaturze rosyjskiej i niemieckiej. Natomiast na spotkaniu w rektoracie mogłem stwierdzić ewolucję jej poglądów. Do zmiany tej przyczyniła się znajomość napisanej przeze mnie monografii, która była dostępna w nowogrodzkiej bibliotece muzealnej.

Po obiedzie udaliśmy się do celu naszej podróży, zabierając ze sobą sprzęt fotograficzny. Po przejściu przez głęboką bramę w systemie murów miejskich, znaleźliśmy się na obszernym dziedzińcu nowogrodzkiego Kremla. Po raz pierwszy ujrzałem sobór Mądrości Bożej (1052), zrobił na mnie duże wrażenie. Zaskakujący był kontrast między obszernym białym licem murów, a Drzwiami Płockimi w portalu

zachodnim katedry, które wydawały się wręcz czarne (fot. 5). Takie czarno białe relacje światła bez półcienia stanowiły wyzwanie. Ogarnięty mną obawy jak tu fotografować? Dotychczas miałem do czynienia jedynie z brązową kopią w katedrze płockiej, gdzie funkcjonuje ona w zupełnie innych warunkach. Na szczęście obiektyw cyfrowego aparatu inaczej „widzi” niż analogowe oko fotografa.

Miałem bogaty materiał wyjściowy do przyszłych wystaw i do publikacji. Należało go jeszcze poddać obróbce cyfrowej. Pierwszą taką pracę wykonał mój dawny kolega szkolny, dr inż. Andrzej Czerwiński, informatyk z Gdyni. Jednak ostatecznego przygotowania fotografii do druku podjął się pracownik naukowy Instytutu Historii Sztuki KUL, dr Marcin Paśtwa. On też wykonał z dobrym rezultatem hipotetyczną rekonstrukcję pierwotnego układu kwater. Rekonstrukcja jest tak sugestywna, iż wydaje się, że jest to plastyczne zdjęcie z oryginału drzwi. O wysokim uznaniu dla tej pracy świadczy fakt, iż kiedy Niemcy zwrócili się do mnie z prośbą o udostępnienie fotografii do wystawy w Berlinie: *Russen & Deutsche. 1000 Jahre Kunst, Geschichte und Kultur*, 06.10.2012 – 13.01.2013, Neues Museum Staatliche Museen zu Berlin, przestałem im właśnie te pliki

Nowogród Wielki na Rusi, Sobór Sofijski – Mądrości Bożej, XI w., fasada zachodnia z Drzwiami Płockimi

w wysokiej rozdzielczości. To samo zdjęcie znalazło się również w katalogu wystawy.

Po komputerowej obróbce zdjęć pierwsze cyfrowe wydruki, jak również offsetowy druk fotogramów, wykonała drukarnia „AGPRESS” Adama Łukawskiego, dobrze znanego nie tylko w Płocku mistrza fotografii i sztuki drukarskiej. Wybrane fotogramy zostały oprawione w passe-partout i umieszczone w ramach za szybą antyrefleksyjną. Pięćdziesiąt jeden fotogramów zostało wybranych na wystawę „PORTA FIDEI – Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim na Rusi”. Pierwszy jej pokaz odbył się w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, w maju 2011 roku, z okazji moich 70 urodzin. Wkrótce po zamknięciu wystawy na KUL, zaczęło się jej itinerarium, wykraczające poza granice Polski. Oto w skrócie daty i miejsca, gdzie wystawa była eksponowana, w pierwszej kolejności miasta i instytucje w Polsce:

Wystawy w Polsce:

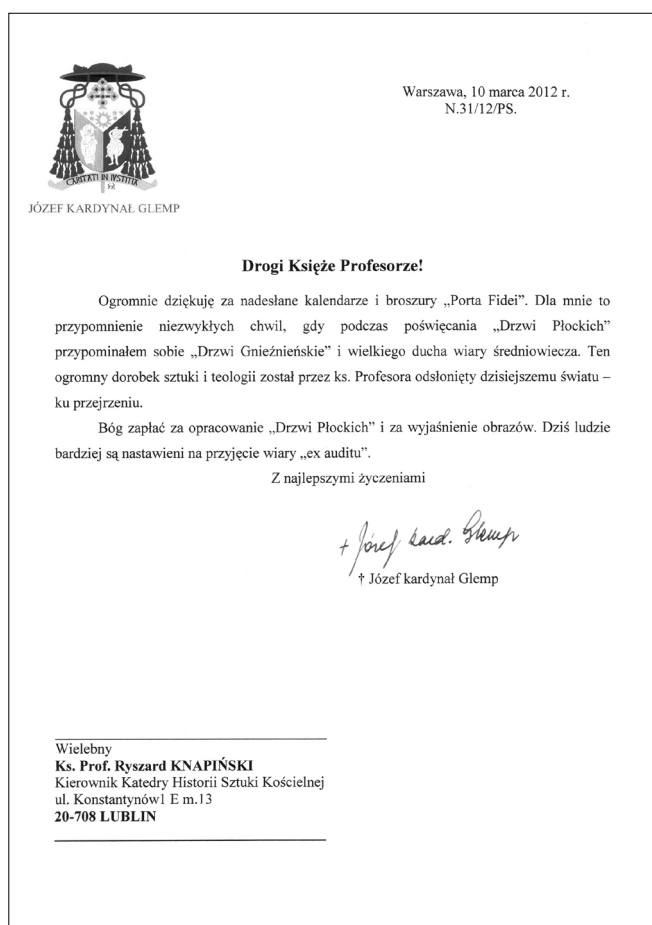
1. Lublin, KUL JPIL: 19.05. – 12.06. 2011;
2. Kraków, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, *Collegium Maius*: 01.10. – 13.11.2011;
3. Płock, Muzeum Mazowieckie: 11.10.2012 – 31.01.2013;
4. Warszawa, Państwowe Muzeum Archeologiczne: 05.03. – 27.09.2013;
5. Wrocław, Muzeum Uniwersytetu Wrocławskiego: 15.01. – 28.02.2013;
6. Malbork, Muzeum Zamkowe: 26.06. – 12.09.2014,
7. Tyniec, Opactwo Benedyktynów, Fundacja Chroń Dobro: 09.02. – 15.05.2016;
8. Kraków, Muzeum Archidiecezjalne Kardynała Karola Wojtyły: 31.08. – 20.09.2016.

W Roku Wiary został wydany kalendarz na rok 2012 z reprodukcjami fotogramów, za który autor fotografii i drukarnia AGPRESS uzyskali wyróżnienie VIII Międzynarodowego Konkursu Kalendarzy i Kart Świąteczno-Noworocznych VIDICAL 2012. Ponieważ brązową kopię Drzwi Płockich poświęcił w czasie uroczystej celebry (28.02.1982.) kardynał Józef Glemp, dlatego wystąpiłem mu kalendarz i folder z wystawy w KUL. Wymowna była jego odpowiedź po otrzymaniu tych publikacji. Kardynał napisał: *Dla mnie to przypomnienie niezwykłych chwil, gdy podczas poświęcenia „Drzwi Płockich” przypominałem sobie „Drzwi Gnieźnieńskie” i wielkiego ducha średniowiecza. Ten ogromny dorobek sztuki i teologii został przez ks. Profesora odsłonięty dzisiejszemu światu – ku przejrzeniu. Bóg zapłać za opracowanie „Drzwi Płockich” i za wyjaśnienie obrazów. Dziś ludzie bardziej są nastawieni na przyjęcie wiary „ex auditu”.*

Dyplom uznania Jury VIII Międzynarodowego Konkursu Kalendarzy i Kart Świąteczno-Noworocznych VIDICAL 2012 za kalendarz „Porta Fidei”

Poza Polską fotogramy były eksponowane w Niemczech i w Rosji. Organizatorzy wystawy w Neues Historisches Museum, w Berlinie dokonali fotograficznej rekonstrukcji Drzwi Płockich w Nowogrodzie Wielkim, w naturalnej wielkości (3,60x2,40 m). Wielkoformatowy wydruk został umieszczony we fragmencie muru, jakby w ścianie

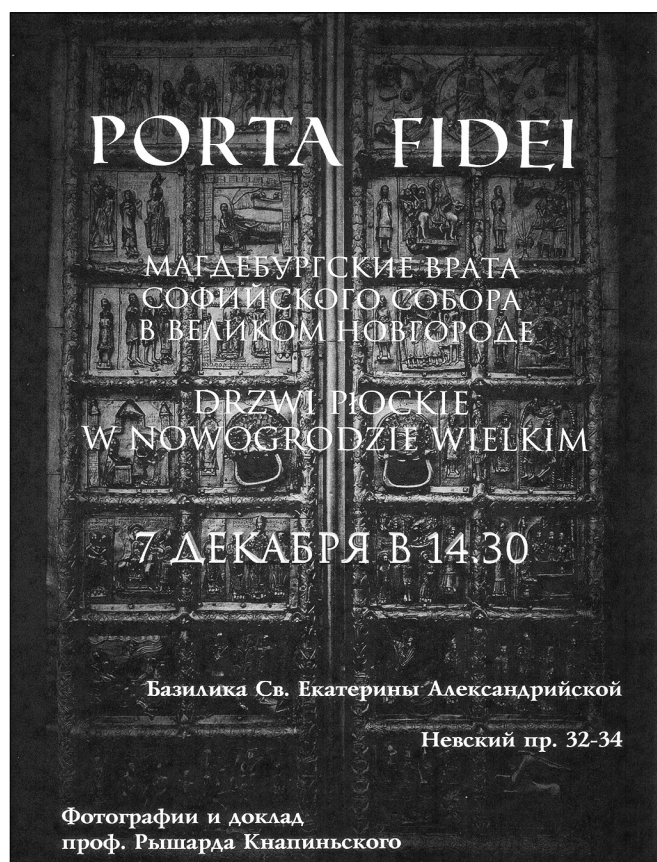
Podziękowanie kardynała Józefa Glempa za kalendarz

katedry. Zwiedzający wystawę wchodzili na wprost tego quasi portalu, osłoniętego szybą, na której białą farbą okonturowano historyczne postaci, ich plastyczne figury znajdują się wśród reliefów o tematyce teologicznej. Poniekąd te historyczne wrota otwierały wgląd w tysiącletnie dzieje kontaktów handlowych, politycznych i artystycznych Niemiec i Rosji⁹. We wrześniu 2011 r. Dyrekcja Magdeburger Museen zakupiła 75 fotogramów wraz z prawem do ich wykorzystania w publikacjach oraz w celach promocyjnych¹⁰. Dotychczas nie jest mi wiadomo jaki użytek zrobiono z tego nabytku.

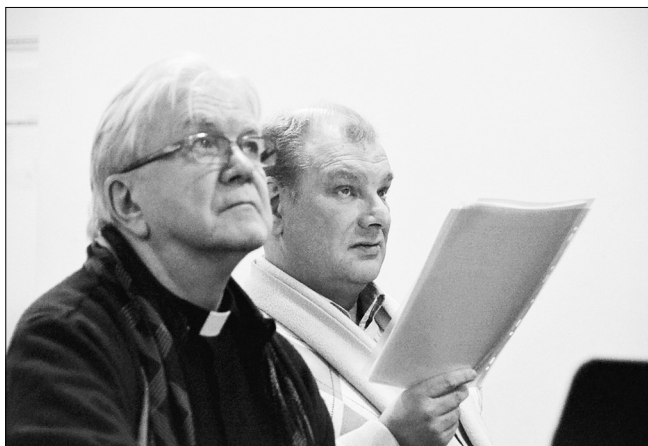
Wystawy w Niemczech:

1. Berlin: wystawa *Russen & Deutsche. 1000 Jahre Kunst, Geschichte und Kultur*, 06.10.2012 – 13.01.2013, Neues Museum Staatliche Museen zu Berlin;
2. Bielefeld: wystawa w ewangelickim kościele parafialnym – Städte Partnerschaft Bielefeld – Welikij Nowgorod E.V., 27.11. – 18.12. 2011,
3. Osterwieck, Stephanikirche: 26.02. – 15.04.2012.

Wieści o naszej wyprawie do Nowogrodu dotarły do Konsula Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Sankt Petersburgu, Pana Piotra Marciniaka,

„Porta Fidei” – wystawa fotogramów Drzwi Płockich w kościele dominikanów w Sankt Petersburgu; plakat wystawy z podwójną nazwą Drzwi Płockich jako Magdeburskich

Profesorowie ks. Ryszard Knapinski i Borys Kovalev w czasie wykładu towarzyszącego inauguracji wystawy w Sankt Petersburgu

który wykazał duże zainteresowanie tematyką Drzwi Płockich. Po przesłaniu mu albumu „Porta Fidei – Brama Wiary...” rozwinęła się pomiędzy nami ożywiona korespondencja, która doprowadziła do zorganizowania wystawy w Sankt Petersburgu, w kościele przyklasztornym św. Katarzyny Aleksandryjskiej, przy Newskim prospekcie, gdzie duszpasterstwo sprawują polscy dominikanie. Jako gość Konsula Generalnego rezydowałem w konsulacie, korzystając z dobrze przygotowanej gościny. Inauguracja wystawy odbyła się 7 grudnia 2014 roku. Na miejscu wydrukowano fotogramy w bardzo dobrej jakości dla potrzeb zaplanowanej wystawy. Towarzyszył jej wykład o Drzwiach Płockich, który spotkał się z żywym przyjęciem. W dyskusji cenne były uwagi prof. Borysa Kovaleva, który na tę okoliczność przybył specjalnie z Nowogrodu. Wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem. Po jej zamknięciu konsul doprowadził do zorganizowania dwóch ekspozycji w Nowogrodzie Wielkim. Pierwsza miała miejsce w Bibliotece Uniwersyteckiej, a druga, połączona z konferencją naukową odbyła się

Otwarcie wystawy fotogramów Drzwi Płockich w kościele dominikanów w Sankt Petersburgu, pierwszy z prawej stoi Konsul Generalny RP, Piotr Marciniak

w Uniwersytecie Jarosława Mądrego, gdzie miała pozostać na stałe. Epizody kontaktów naukowych z rosyjskimi partnerami miały ciąg dalszy w postaci wymiany publikacji oraz wzajemnych konsultacji.

Wystawy w Rosji:

1. Sankt Petersburg, kościół dominikanów polskich pod wezwaniem św. Katarzyny Aleksandryjskiej : 07.12.2014 – 06.01.2015;
2. Nowogród Wielki, Biblioteka Uniwersytecka: 24.02. 2015;
3. Nowogród Wielki, Uniwersytet Jarosława Mądrego, stała ekspozycja.

Wypada podkreślić wymiar naukowy i artystyczny wyprawy do Nowogrodu Wielkiego. Fotografie, opublikowane w albumie i eksponowane na

wystawach (8 w Polsce, 3 w Niemczech, 3 w Rosji)¹¹ oraz powstałe publikacje, na nowo wprowadziły w obieg naukowy walory teologiczno-artystyczne romańskich Drzwi Płockich. Dokonał się niewielki przełom w sposobie nazywania naszego zabytku przez naukowców rosyjskich. To znaczący krok przywracający pamięć historyczną zabytku, czy rozpoczęty proces okaże się trwałym trendem czas pokaże.

Na koniec wolno wyrazić stwierdzenie, iż wyprawa do Nowogrodu Wielkiego, zorganizowana przez Marka Chojnackiego była poniekąd spełnieniem testamentu jego ojca, dr. inż. Jakuba Chojnackiego, w latach 1969-2002 Prezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego a następnie Prezesa honorowego, który Drzwi Płockie przywrócił Kościołowi Płockiemu i kulturze artystycznej Polski. Są one ważnym pomnikiem chrześcijaństwa na Mazowszu.

Przypisy

- ¹ Rozprawa została wydana drukiem: Ryszard Knapieński, *Credo Apostolorum w romańskich Drzwiach Płockich*, Wojewódzka Biblioteka Publiczna, Płock 1992 (tekst 237 s.; ilustracje 158). W publikacji tej umieściłem fotografie zrobione (26 kwietnia 1986 r., w dzień katastrofy nuklearnej w Czarnobylu) przez Adama Łukawskiego z kopii w katedrze płockiej. Po latach udało się przy wsparciu sponsorów wydać album ze zdjęciami zrobionymi przeze mnie z oryginału w Nowogrodzie Wielkim: Ryszard Knapieński, *Porta Fidei – Brama wiary. Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim*, Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, Płock 2012.
- ² Nie opisuję tu programu turystycznego zwiedzania zabytków Sankt Petersburga i carskich rezydencji, skupiając się jedynie na aspektach naukowych, związanych z Drzwiami Płockimi.
- ³ Na tę wyprawę zabrałem ze sobą, oprócz ciężkiego statywu, dwa aparaty marki OLYMPUS E-3 i OLYMPUS E-620 wraz z zestawem obiektywów o różnych ogniskowych, w tym także obiektyw makro. Nie korzystałem z lamp błyskowych, chociaż je miałem ze sobą. Dzięki temu, że grupa była wieloosobowa mogłem liczyć na pomoc w noszeniu tego dość ciężkiego i pokaźnego sprzętu. Na szczęście nie było problemów przy odprawie na lotnisku.
- ⁴ Po pewnym czasie od publikacji albumu wysłałem egzemplarz metropolicie nowogrodzkiemu z następującym listem:

18.07.2013.
Jego Eminencja
Metropolita Arcybiskup Nowogrodzki Lew
Ul. Sławnaja, nr 12
173000 Welikij Novgorod
Rosja

Wasza Eminencjo,
We wrześniu 2010 roku otrzymałem zgodę i błogosławieństwo na fotografowanie Romańskich Drzwi Płockich w Nowogrodzie Wielkim. Od tamtej pory fotogramy były pokazywane na dziewięciu wystawach w Polsce i w Niemczech (Lublin, Kraków, Wrocław, Warszawa, Płock oraz Berlin, Magdeburg, Bielefeld i Osterwick). Dzięki wsparciu sponsorów (Biskup Płocki, Prezydent Miasta Płocka oraz Marek Chojnacki) stało się możliwe wydanie albumu „PORTA

FIDEI – BRAMA WIARY. Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim”.

Przesyłam Waszej Eminencji jeden egzemplarz tego albumu z podziękowaniem za zgodę na zrobienie fotografii. Album posiada streszczenie w języku rosyjskim. Mam nadzieję, że przekaz prawd wiary poprzez dzieło sztuki oraz przez fotografie będzie nam pomagał w głębszym przeżywaniu bogactwa naszej wiary chrześcijańskiej.

Zasyłam wyrazy mego głębokiego szacunku i pozdrowień – Ks. Prof. Ryszard Knapieński

18.07.2013.
Его Высокопреосвященство
Митрополит Владыка Архиепископ Новгородский Лев
Ул. Славная, 12
173000 Великий Новгород
Россия

Ваше Высокопреосвященство,
В сентябре 2010 года я получил Ваше разрешение и благославление на фотосъемку плоцких романских врат в Великом Новгороде. С тех пор, фотографии были показаны на девяти выставках в Польше и Германии (Люблин, Краков, Вроцлав, Варшава, Плоцк, а также Берлин, Магдебург, Билефельд, Остервик). При поддержке спонсоров (епископ плоцкий, мэр г. Плоцка и Марэк Хойнацкий) был издан альбом „PORTA FIDEI – BRAMA WIARY. Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim» (Порта фидеи – двери веры. Романские плоцкие врата в Великом Новгороде)».

Один экземпляр этого альбома я присылаю Вашему Высокопреосвященству с огромной благодарностью за возможность сделать эти снимки. Альбом имеет резюме на русском языке. Надеюсь, что истины веры, которые передают произведения искусства и фотографии помогут нам в более глубоком переживании богатства христианской веры.

С глубоким уважением и поздравлениями
– Ks. Prof. Ryszard Knapieński

- ⁵ Ryszard Knapieński, *Romańskie Drzwi Płockie w Nowogrodzie Wielkim w opisie wygnajca – biskupa Wincentego Chościak-Popiela*, „Notatki Płockie” 1983, nr 4, s. 3-7.

- ⁶ Jest to tłumaczenie polskiej wersji, jaka ukazała się w przed laty: Ryszard Knapieński, *Romańskie Drzwi Płockie*. Stan

badań, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 57(1988), s. 159-199. Tu nasuwa się interesująca uwaga odnośnie stylu współpracy z rosyjskimi partnerami. Pomijając fakt, iż poniosłem koszty tłumaczenia artykułu (40 stron) na język angielski, to redakcja Rocznika Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu nie dostarczyła mi egzemplarza autorskiego, lecz jedynie wskazała adres gdzie mogę go sobie kupić w Sankt Petersburgu. Interwencja u Konsula Generalnego nie przyniosła skutku. Tak więc nie dysponuję żadnym egzemplarzem tego wydania.

⁷ Ryszard Knapiński, *Wrata wiery*, „Czeło. Almanach”, nr 1 (50)2012, s. 12-13 i wkładka kolorowa „Płockie wrata”.

⁸ Mnie przydzielono referat o technologii wykonania Drzwi Gnieźnieńskich, natomiast Anna Trifonova przedstawiła historię konserwacji Drzwi Płockich w Nowogrodzie. W konferencji uczestniczył również prof. Andrzej Poppe, zasłużony badacz, który przeprowadził analizę paleograficzną ruskich inskrypcji na kwaterach i wydatował je na ok. 1415 r. Materiały z konferencji zostały opublikowane: Andrey Poppe, *Iconografia e Tecnologia della Porta di Novgorod. Riesame della Questione w: La porta di Bonanno nel Duomo di Pisa e le Porte Bronzee Medioevali Europee. Arte e Tecnologia. Atti del Convegno Internazionale di Studi Pisa 6-8 maggio 1993*, a cura di Ottavio Banti. Quaderno N. 11, Bandecchi

& Vivaldi, Pontedera 1999, s. 77-106; Ryszard Knapiński, *Tecnologia e Iconografia della Porta di Gniezno*, tamże, s. 123-136; Anna Trifonova, *I restauri della porta di Novgorod*, [w:] tamże, s. 193-206.

⁹ Katalog wystawy: *Russen & Deutsche. 1000 Jahre Kunst, Geschichte und Kultur*, 06.10.2012 – 13.01.2013, Neues Museum Staatliche Museen zu Berlin.

¹⁰ W 800. rocznicę śmierci biskupa Wichmanna zorganizowano w Magdeburgu okolicznościową wystawę (wydany katalog nosi ten sam tytuł): *Erzbischof Wichmann (1152-1192) und Magdeburg im Hohen Mittelalter – Stadt – Erzbistum – Reich*, której przez osiem miesięcy towarzyszyła seria wykładów. Byłem jednym z referentów i mój wykład, wygłoszony 11 marca 1993 r., zamykał rocznicowe obchody: Ks. Dr Ryszard Knapiński, Lublin, *Zu ikonographischen Fragen der Novgoroder Bronzetür*. Nawiązane wówczas kontakty odnowiły się przy okazji zakupu fotogramów, bowiem dyrektorem Muzeów Magdeburskich, który zorganizował wystawę i dokonał zakupu fotogramów był Dr. Mathias Puhle, który potem został mianowany ministrem kultury i sztuki w Saksonii.

¹¹ Po zakończeniu ekspozycji w Krakowie planowany jest jej pokaz w Budapeszcie.

THE TRIP TO NOVGOROD THE GREAT – REMINESCENCES AND ITS CONSEQUENCES

Summary

The long, 900-year history of the beautiful Romanesque Płock Doors has been discussed in many studies, which have now been supplemented with wonderful, valuable digital documentation and photographs. These studies reinstate the Płock Doors in European scholarship together with their Płock origins and their correct name in place of those used to date: Magdeburg, Sigtuna or even Korsun Doors.

MIASTA ZDEGRADOWANE W POŁUDNIOWEJ CZĘŚCI WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Abstrakt

Na terenie południowej części województwa mazowieckiego znajdują się liczne miejscowości będące kiedyś miastami, a obecnie mające status wsi. Większość z nich pozbawiono praw miejskich jednorazowo na mocy dekretu wydanego przez władze rosyjskie i wprowadzonego w życie w latach 1869-1870. Niektóre miejscowości tej grupy zatraciły tylko część cech miejskich. W pracy analizowana jest sytuacja demograficzna, funkcjonalna i morfologiczna miast zdegradowanych. Część z nich wytypowano, jako posiadające szanse na odzyskanie praw miejskich.

Słowa kluczowe: miasta zdegradowane, prawa miejskie, funkcje miejskie, morfologia miejska

Wprowadzenie

Terminem „miasta zdegradowane” określane są zazwyczaj miejscowości formalnie wiejskie, które w pewnym momencie swojej historii posiadały prawa miejskie, a następnie, na mocy decyzji administracyjnej, zostały ich pozbawione¹. Liczba takich jednostek osadniczych w skali całej Polski przekracza 600; w tym część ma charakter małych miast, jednak większość z nich nie dorównuje miastom pod względem określonych parametrów wielkościowych i jakościowych².

Tak znaczna liczba miast zdegradowanych jest cechą charakterystyczną polskiej sieci osadniczej. Jest ona konsekwencją współwystępowania kilku czynników, przede wszystkim burzliwych dziejów historyczno-politycznych oraz uzyskiwanie (i odbieranie) statusu miejskiego w formie aktu formalnoprawnego, który nie zawsze jest *de facto* wynikiem spełniania przez daną miejscowość określonych kryteriów.

Do cech upodabniających niektóre miasta zdegradowane do miast *de iure* należą między innymi: względnie duże zaludnienie, miejski układ przestrzenny, dobrze rozwinięte więzi z zapleczem, wielofunkcyjny charakter gospodarki, ponadprzeciętny poziom wyposażenia w placówki infrastruktury społecznej oraz urządzenia infrastruktury technicznej. Miejscowości posiadające większość wymienionych cech mają *de facto* miejski charakter i realne szanse na podniesienie swojego formalnoprawnego statusu, tj. zaliczenie do kategorii miast.

Od lat 80. XX wieku średnio po 3-4 miejscowości w roku uzyskują w Polsce prawa miejskie. W grupie 117 takich jednostek³ (w latach 1980-2016) większość stanowią dawne miasta zdegradowane. Mimo iż nadanie praw miejskich nie przynosi współcześnie

specjalnych przywilejów, w tym określonych korzyści finansowych⁴, znaczna część społeczności lokalnych uważa zmianę statusu miejscowości z wiejskiego na miejski za awans gwarantujący wzrost prestiżu, a także o działanie o charakterze promocyjno-marketingowym.

Na terenie województwa mazowieckiego status miasta uzyskała w ostatnich dekadach względnie niewielka liczba miejscowości. O przyznanie praw miejskich z powodzeniem ubiegały się dawne miasta: Biezuń i Myszyniec (1993), Drobin (1994), Kosów Lacki (2000) i Tarczyn (2003), ponadto prawa miejskie uzyskały: Gliniojeck (1993), Halinów (2001) i Mrozy (2014), które nie były wcześniej miastami.

Celem niniejszego opracowania jest wieloaspektowa charakterystyka tytułowej kategorii miejscowości, uwzględniająca m.in. aspekt historyczny, geograficzny, gospodarczy, funkcjonalny i morfologiczny. W jego końcowej części podjęta zostanie próba zidentyfikowania miast potencjalnych, tj. tych miejscowości formalnie wiejskich, które spełniają określone kryteria i mają szansę restytucji praw miejskich.

Obszar badań

Badaniem objęto południową część województwa mazowieckiego, która w większości jest częścią historycznej ziemi sandomierskiej, wchodzącej w skład Małopolski⁵. Obszar ten, poza częścią położoną na lewym brzegu Pilicy, którą obecne stanowi powiat grójecki oraz skrawkami terytorium nad dolną Pilicą, w okresie rozbicia dzielnicowego wchodził w skład księstwa sandomierskiego (dzielnicy sandomierskiej), od XIV w. do trzeciego rozbioru Polski w 1795 r. – województwa sandomierskiego. W czasach Królestwa Kongresowego reaktywowano

województwo sandomierskie, ze stolicą w Radomiu (1815-1837), które później przemianowano na gubernię sandomierską (1837-1844), a w latach 1844-1917, po przyłączeniu guberni kieleckiej – był siedzibą guberni radomskiej. W okresie II Rzeczypospolitej obszar położony na prawym brzegu Pilicy wchodził w skład województwa kieleckiego, co było kontynuowane w okresie powojennym, do roku 1975, kiedy wydzielono osobne województwo radomskie. Dopiero reforma administracyjna z 1999 r. włączyła ten obszar w granice województwa mazowieckiego.

Obszar badań jest zbliżony do województwa radomskiego z lat 1975-1998 – w jego skład wchodzi 8 powiatów ziemskich oraz otoczone nimi miasto wydzielone Radom (Ryc. 1).

Warto zauważyć, że w ostatnich dekadach żadna z miejscowości znajdujących się na obszarze badań nie odzyskała, ani nie uzyskała (po raz pierwszy) praw miejskich.

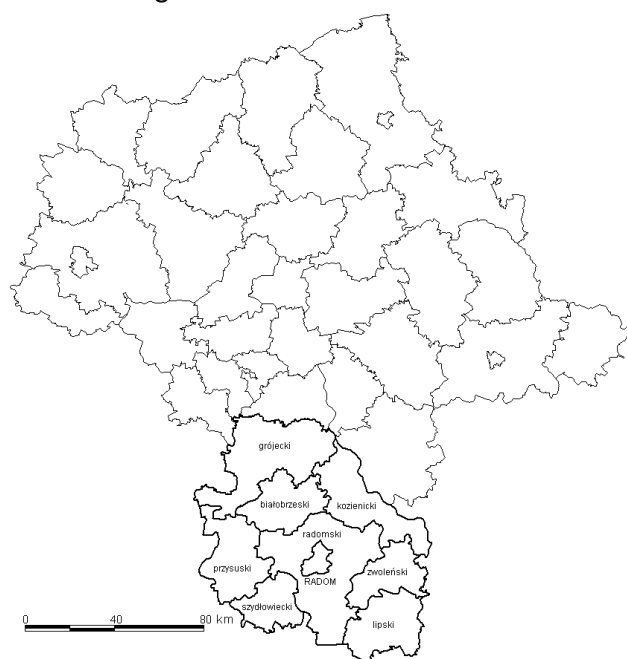
Zmiany ilościowe w sieci miast

Badany obszar został zurbanizowany w okresie późnego średniowiecza. W XIII w. prawa miejskie uzyskały: Radom, Warka, Iłża i Skaryszew (dwa ostatnie były przejściowo miastami zdegradowanymi, por. tab. 1); w XIV w.: Mogielnica, Nowe Miasto nad Pilicą i Wyśmierzyce (również przejściowo zdegradowane), a także: Goszczyn, Magnuszew, Mniszew, Przybyszew, Przytyk, Ryczywół, Sieciechów, Skrzynno i Solec nad Wisłą, w XV w.: Grójec, Szydłowiec, Zwoleń oraz Chotcza, Gielniów, Głowaczów, Jastrzęb, Kłwów, Łęgonice, Nieznamierowice, Odrzywół, Ostrołęka, Siemno i Wierzbica. Łącznie, w okresie XIII-XV w., utworzono 30 miast. W ciągu kolejnych trzech stuleci (XVI-XVIII w.) powstało zaledwie 11 miast, a w późniejszym czasie – jedno (Pionki – prawa miejskie w 1954 r.).

W odniesieniu do obszaru wyznaczonego współczesnymi granicami administracyjnymi (7031 km²), w okresie bezpośrednio przedrozbiorowym (1795 r.) sieć miejską tworzyło 35 miast, co daje przeciętną powierzchnię obszaru obsługiwanego przez miasto rzędu 201 km² i średnią odległość między miastami⁶ około 14 km (zasięg oddziaływania zawierał się w promieniu około 7 km). Była to sieć znacznie bardziej gęsta niż np. na obszarze Mazowsza, gdzie jedno miasto obsługiwało przeciętnie obszar około 320 km²⁷, a średnia odległość między miastami wynosiła około 20 km.

Momentem przełomowym w rozwoju miast tego obszaru, podobnie jak to było w całym Królestwie Kongresowym, był *ukaz carski* (seria dokumentów

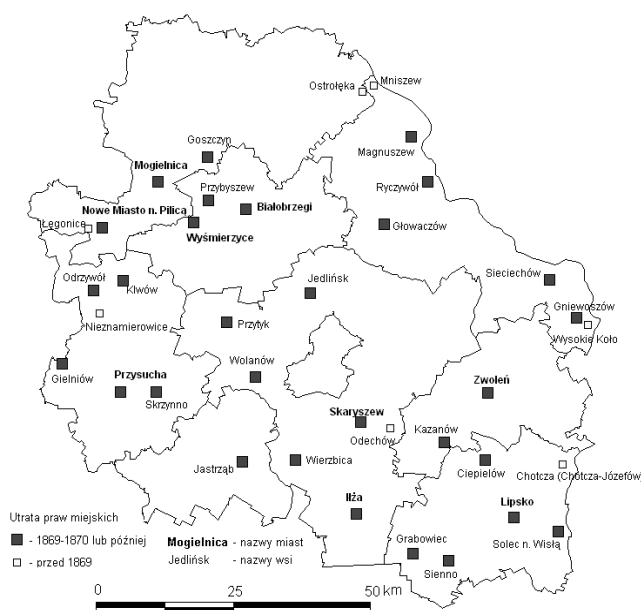
Ryc. 1. Obszar badania (oznaczony wytłuszczzoną linią granic) na tle współczesnego województwa mazowieckiego

Źródło: Opracowanie własne

wydanych i wprowadzonych w życie w latach 1869-1870), który pozbawił praw miejskich 338 miast w granicach Królestwa Polskiego, w tej liczbie było 30 miast badanego obszaru. Z tej grupy prawa miejskie odzyskało dotychczas 9 jednostek (tab. 1, ryc. 2), w tym 6 w latach 1916-1925, a pozostałe 3 w roku 1958. Masowa degradacja miast

Ryc. 2. Miasta zdegradowane (trwale i przejściowo) w południowej części województwa mazowieckiego według czasu ostatniej utraty praw miejskich

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tab. 1

Tab. 1. Wykaz miast zdegradowanych w południowej części województwa mazowieckiego z uwzględnieniem ich dawnego i aktualnego statusu prawnego (stan na 01.09.2016)

Miejscowość	Prawa miejskie		Obecny status	Powiat
	Uzyskanie	Utrata		
Białobrzegi	1540	1869-70	miasto ponownie od 1958	białobrzecki
Iłża	1239	1869-70	miasto ponownie od 1925	radomski
Lipsko	1613/14	1869-70	miasto ponownie od 1958	lipski
Mogielnica	1317	1869-70	miasto ponownie od 1919	grójecki
Nowe Miasto nad Pilicą	1400	1869-70	miasto ponownie od 1916	grójecki
Przysucha	1710	1869-70	miasto ponownie od 1958	przysuski
Skaryszew	1264	1869-70	miasto ponownie od 1922	radomski
Wyśmierzyce	1338	1869-70	miasto ponownie od 1922	białobrzecki
Zwoleń	1425	1869-70	miasto ponownie od 1925	zwoleński
Chotcza	1476	1500	wieś – siedziba gminy	lipski
Ciepielów	1548, wzn. 1627	1869-70	wieś – siedziba gminy	lipski
Gielniów	1455	1869-70	wieś – siedziba gminy	przysuski
Głowaczów	1445	1869-70	wieś – siedziba gminy	kozienicki
Gniewoszków	1693	1869-70	wieś – siedziba gminy	kozienicki
Goszczyn	1386	1869-70	wieś – siedziba gminy	grójecki
Grabowiec	1601	1869-70	wieś w gm. Rzecznów	lipski
Jastrzęb	1422	1869-70	wieś – siedziba gminy	szydłowiecki
Jedlińsk	1530	1869-70	wieś – siedziba gminy	radomski
Kazanów	1566	1869-70	wieś – siedziba gminy	zwoleński
Klwów	1413	1869-70	wieś – siedziba gminy	przysuski
Łęgonice (obecnie Łęgonice Małe)	1420	1662	wieś w gm. Odrzywół	grójecki
Magnuszew	1377,1776	1576, 1869-70	wieś – siedziba gminy	kozienicki
Mniszew	1382	1807	wieś – siedziba gminy	kozienicki
Nieznamierowice	1440	1662	wieś w gm. Rusinów	przysuski
Odechów	1537	1662	wieś w gm. Skaryszew	radomski
Odrzywół	1418	1869-70	wieś – siedziba gminy	przysuski
Ostrołęka	1436	1540	wieś w gm. Warka	grójecki
Przybyszew	1396	1869-70	wieś w gm. Promna	białobrzecki
Przytyk	1333	1869-70	wieś – siedziba gminy	radomski
Ryczywół	1369	1869-70	wieś w gm. Kozienice	kozienicki
Sieciechów	1370	1869-70	wieś – siedziba gminy	kozienicki
Sienno	1421	1869-70	wieś – siedziba gminy	lipski
Skrzynno	1308	1869-70	wieś w gm. Wieniawa	przysuski
Solec nad Wisłą	1370	1869-70	wieś – siedziba gminy	lipski
Wierzbica	1469	1869-70	wieś – siedziba gminy	radomski
Wolanów	1773	1869-70	wieś – siedziba gminy	radomski
Wysokie Koło	1748	1787	wieś w gm. Gniewoszków	kozienicki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przypisu 8

doprowadziła do sytuacji, że na badanym obszarze pozostało zaledwie 5 jednostek miejskich – przeciętna powierzchnia obszaru obsługiwanej przez miasto wzrosła do około 1400 km², a średnia odległość między miastami zwiększyła się do 37,5 km.

Uwzględniając tylko małopolską część tego obszaru, tj. wyłączając z obliczeń powiat grójecki, gdzie pozostały dwa miasta, odpowiednie parametry wzrastają jeszcze bardziej – do około 1920 km² i 44 km.

Radykalna reforma sieci osadniczej dokonana przez zaborcę doprowadziła do nieprzemyślanej degradacji do rzędu osad wiejskich między innymi kilku miasteczek (w liczbie sześciu) o zaludnieniu przekraczającym 2000 mieszkańców (tab. 2), mających miejski układ przestrzenny i stosunkowo nieźle rozwiniętych gospodarczo. Cztery spośród nich dotychczas odzyskały status miasta. Większość wcześniejszych degradacji (sprzed *ukazu carskiego*) dotyczyła miasteczek faktycznie upadłych, niekiedy zniszczonych w czasie wojen i wyludnionych. Warto podkreślić, że – na badanym obszarze, w przeciwieństwie do większości pozostałej części Polski – proces degradowania miast nie był kontynuowany ani w okresie międzywojennym, ani po drugiej wojnie światowej.

Na badanym obszarze zidentyfikowano 37 miast zdegradowanych przejściowo lub trwale (według stanu na 1.09.2016), w tej liczbie:

- 9 miast zdegradowanych przejściowo, aktualnie posiadający prawa miejskie;
- 19 miast zdegradowanych posiadających aktualnie status wsi – siedziby gminy,
- 9 miast zdegradowanych będących wsiami nie posiadającymi statusu siedziby gminy (ryc. 3).

Miejscowości aktualnie będące miastami nie są przedmiotem dalszej analizy, tylko w niektórych aspektach zostaną uwzględnione pewne informacje na ich temat – jako tło dla pozostałych jednostek.

Ryc. 3. Miasta zdegradowane (trwale i przejściowo) w południowej części województwa mazowieckiego według ich aktualnego statusu administracyjnego – stan na 01.09.2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tab. 1

Zaludnienie

Stan zaludnienia miast zdegradowanych jest silnie zróżnicowany. W grupie jednostek, którym przywrócono prawa miejskie, największe osiągnęły wielkość rzędu 5-8 tys. mieszkańców (5 jednostek) i wszystkie one mają status miast powiatowych. Najmniejsze miasto – Wyśmierzyce – utrzymuje od zakończenia drugiej wojny światowej niemal stały poziom zaludnienia (około 900 mieszkańców) i jest aktualnie najmniejszym miastem w Polsce⁹. Wśród miejscowości pozostających wsiami wyróżnia się Wierzbica, z zaludnieniem około 4100 mieszkańców, a kolejne miejsce zajmuje – znacznie już mniejszy – Jedlińsk – z liczbą mieszkańców około 1700. Zaludnienie rzędu 800-1100 mieszkańców odnotowano w 9 miejscowościach; identyczną liczebność ma grupa miejscowości bardzo małych, o zaludnieniu nie przekraczającym 500 osób (tab. 2)¹⁰.

Niektóre miejscowości nie osiągnęły dotychczas stanu zaludnienia z początku XX w., na który przypada maksimum ludnościowe większości miast zdegradowanych. W licznych przypadkach spadek zaludnienia odnotowano po obydwu wojnach światowych. Do innych czynników warunkujących procesy depopulacyjne w małych miastach i miastach zdegradowanych zaliczają się przede wszystkim: migracje do miast w okresie industrializacji kraju, upadek gospodarczy, a także spadek zaludnienia kraju w ostatnich dziesięcioleciach związany z ogólnymi trendami demograficznymi. Brak potencjału gospodarczego pozwalającego na utrzymanie stanu zaludnienia na mniej więcej stałym poziomie wskazuje, że liczne miejscowości znajdują się w stanie permanentnego kryzysu i świadczy o ich niskiej atrakcyjności jako miejsca zamieszkania (np. Sienno, Solec nad Wisłą). Wyróżnić *in plus* można miejscowości, które w ostatnich dziesięcioleciach wyraźnie zwiększyły swoje zaludnienie; należą do nich Jedlińsk i Wolanów. Warto zauważyć, że poziom zaludnienia 2000 mieszkańców, która to wielkość jest nominalnie jednym z kryteriów przyznawania praw miejskich, osiąga tylko jedna miejscowość – Wierzbica. Mając jednak na uwadze, że określone kryterium w praktyce jest nie zawsze przestrzegane (w ostatnich latach status miejski uzyskały liczne miejscowości o zaludnieniu rzędu 1300-1500 mieszkańców), można uznać, że warunkowo kryterium ludnościowe spełnia również Jedlińsk.

Funkcje miejskie

Do ważnych elementów charakterystyki miast zdegradowanych oraz potencjalnych miast należy ich

Tab. 2. Liczba mieszkańców miast zdegradowanych i przejściowo zdegradowanych w południowej części województwa mazowieckiego

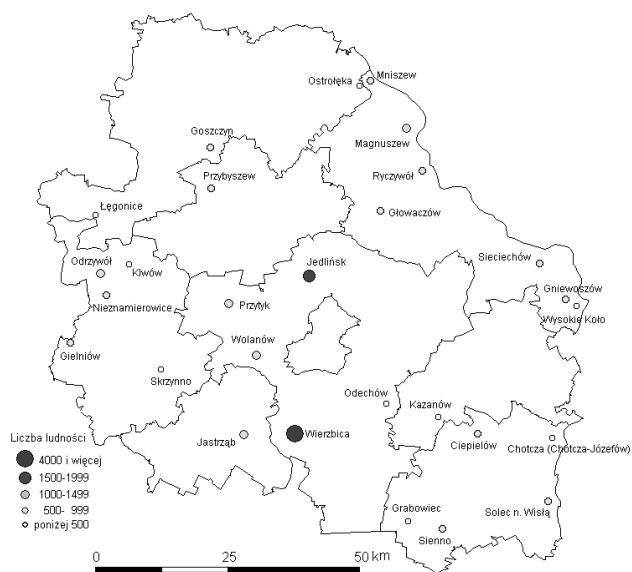
Miejscowość	1810	1868	1910	1939	1950	1970	1988	2011
Białobrzegi	390	1292	5624	5099	2165	3733	7284	7226
Itża	1119	2843	5910	5099	3113	4461	5315	5155
Lipsko	1027	1862	2947	5099	1648	3038	5467	5950
Mogielnica	1039	2420	6191	7000	3654	3115	2806	2428
Nowe Miasto nad Pilicą	1108	2361	4979	3913	3050	4320	4535	4022
Przysucha	1219	2561	3829	4850	2193	3360	6016	6248
Skaryszew	721	1312	2884	3128	2089	2612	3261	4223
Wyśmierzyce	690	1287	1518	1500	964	881	826	914
Zwoleń	1149	3573	6252	9500	3182	5225	7523	8191
Chotcza ^a	•	421 ^b	•	•	•	•	456	342
Ciepielów	625	694	1815	•	•	•	697	791
Gielniów	507	623	1366	•	•	•	975	899
Głowaczów	323	1192	2258	•	•	•	775	845
Gniewoszew	255	800	2241	•	•	•	685	600
Goszczyn	650	820	1476	•	•	•	919	891
Grabowiec	391	494	637	•	•	•	497	455
Jastrzęb	411	517	1219	•	•	•	891	1056
Jedlińsk	546	911	2139	•	1048	1310	1440	1740
Kazanów	416	1036	1241	•	•	•	472	423
Klów	651	1010	2288	•	•	•	528	424
Łęgonice (obecnie Łęgonice Małe)	•	289 ^b	•	•	•	•	154	112
Magnuszew	825	1185	1570	•	•	•	867	1015
Mniszew	•	1300 ^b	•	•	•	•	553	523
Nieznamierowice	•	435 ^b	•	•	•	•	537	507
Odechów	•	352 ^b	•	•	•	•	481	497
Odrzywół	292	757	1507	•	1186	1225	1026	1086
Ostrołęka	•	•	•	•	•	•	130	102
Przybyszew	739	1029	1711	•	•	•	756	666
Przytyk	681	1441	4283	•	•	•	899	1007
Ryczywół	528	1126	1813	•	•	•	639	685
Sieciechów	523	801	1091	•	•	•	624	573
Sienno	651	1317	3725	•	1225	1387	1231	927
Skrzynno	446	480	703	•	•	•	307	270
Solec nad Wisłą	1496	3622	4808	•	1793	1499	1461	965
Wierzbica	877	1671	2281	•	1459	3505	4190	4094
Wolanów	236	375	289	•	•	•	748	1123
Wysokie Koło	•	373 ^b	•	•	•	•	367	371

Źródło: A. Jelonek, Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810-1960 r., „Dokumentacja Geograficzna” 1967, z. 3-4, dane za lata 1810-1939; Główny Urząd Statystyczny, dane Narodowych Spisów Powszechnych (1950, 1970, 1988, 2011); (a) – dane dotyczą sumy zaludnienia miejscowości Chotcza Górna i Chotcza-Józefów; (b) – *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i krajów słowiańskich*, F. Sumliński, W. Walewski [red.], Warszawa 1880-1902, dane dla niektórych miejscowości z różnych lat II połowy XIX w.

identyfikacja funkcjonalna, polegająca zarówno na określeniu udziału ludności utrzymującej się ze źródeł pozarolniczych bądź ludności zatrudnionej poza rolnictwem, jak i na określeniu relacji wiążących

miejscowość z jej otoczeniem (obszarem obsługi). Związki funkcjonalne miejscowości z wiejskim zapleczem badane są często z punktu widzenia klasycznej teorii centralności¹¹.

Ryc. 4. Miasta zdegradowane w południowej części województwa mazowieckiego według zaludnienia (stan na 2011 r.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie tab. 2

Brak aktualnych informacji na temat struktury zatrudnienia lub źródeł utrzymania ludności w układzie miejscowości uniemożliwia dokonywanie precyzyjnych porównań. W związku z tym wykorzystano wcześniejsze wyniki badań autora, oparte na danych pochodzących głównie ze spisu powszechnego 1988 r. i innych źródeł z początku lat 90. XX w., które częściowo zweryfikowano¹² i zagregowano do wartości przedziałowych (tab. 3, ryc. 5, 6).

Ryc. 5. Miasta zdegradowane w południowej części województwa mazowieckiego według udziału ludności nierolniczej

Źródło: Opracowanie własne

Tab. 3. Wybrane cechy miast zdegradowanych w południowej części województwa mazowieckiego

Miejscowość	Udział ludności nierolniczej (%) ¹	Poziom funkcji obsługi ²	Układ przestrzenny ³
Chotcza	D	B	W
Ciepielów	A	B	M
Gielniów	B	B	M
Głowaczów	A	B	M (o)
Gniewoszew	B	B	M (o)
Gostyczyn	C	B	M (rynek, o, I)/W
Grabowiec	E	C	M (o, I)
Jastrzęb	B	B	W
Jedlińsk	A	A	M+
Kazanów	A	B	W
Kłwów	A	B	M
Łęgonice (obecnie Łęgonice Małe)	C	C	W (słabo rozw.)
Magnuszew	A	B	W
Mniszew	A	B	U
Nieznamierowice	E	C	W (pozostałości rynku)
Odechów	C	C	U
Odrzywół	B	A	M+
Ostrołęka	A	C	W
Przysław	C	C	M
Przytyk	B	B	M (o)/W
Ryczywół	B	C	M (o, I)/W
Sieciechów	D	B	M (o, I)/W
Sienno	A	B	M
Skrzynno	D	C	W
Sołec nad Wisłą	A	A	M+
Wierzbica	B	A	M
Wolanów	A	B	W (pozostałości rynku)
Wysokie Koło	C	C	W

(1) A – 85% i więcej, B – 66-84%, C – 50-65%, D – 35-49%, E – poniżej 35%, oszacowanie własne; (2) A – wysoki, B – przeciętny, C – niski (szczegółowy opis w tekście); (3) opis w tekście, określono na podstawie analizy map, zdjęć satelitarnych i badań terenowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przypisu 2

W przypadku pomiaru stopnia centralności uwzględniono m.in. zaktualizowane dane na temat funkcjonowania ważniejszych instytucji (np. w zakresie oświaty na poziomie ponadgimnazjalnym). W rezultacie procedury weryfikacyjnej, wartości wskaźnika centralności, zawierające się pierwotnie w skali 100-punktowej, zostały uproszczone do trzech szczebli funkcji obsługi: A – poziom wysoki (silny ośrodek, reprezentujący ponadlokalny poziom obsługi, pod względem niektórych funkcji wykraczający poza obszar własnej gminy), B – poziom przeciętny (poziom obsługi typowy dla większości

Ryc. 6. Miasta zdegradowane w południowej części województwa mazowieckiego według stopnia wykształcenia funkcji obsługi

Źródło: Opracowanie własne

ośrodków gminnych), C – poziom niski (pozostałe miejscowości).

Udział ludności nierolniczej wahał się w poszczególnych miejscowościach już przed okresem transformacji systemowej w granicach od kilkunastu do około 90%. Najwyższe wartości osiągał on – i osiąga współcześnie – w części spośród większych wsi gminnych, między innymi w Jedlińsku, ale także w niektórych z pozostałych miejscowości (np. w Ostrołęce). Niższy jest między innymi w Wierzbicy, gdzie zlikwidowano działającą tu od lat 50. XX w. cementownię, dającą pracę większości rodzin w miejscowości i części w jej okolicy. Najniższe wartości wskaźnika dotyczą zwykle jednostek o niewielkim zaludnieniu i nie pełniących funkcji siedziby gminy (Grabowiec, Nieznamierowice, Skrzynno), ale w niektórych przypadkach rolniczy charakter zachowały siedziby gmin (Chotcza, Sieciechów). Można zatem sformułować prawidłowość polegającą na tym, że czynnikami sprzyjającymi zanikowi funkcji rolniczej są wielkość miejscowości i funkcja siedziby jednostki administracyjnej, co jednak nie wyklucza pewnych odstępstw od tej reguły.

W zakresie funkcji obsługi zaplecza zaznacza się wyraźny podział na wsie gminne i pozostałe, co jest związane ze spektrum działalności przypisywanych niejako do pełnionych przez nie funkcji. Ich przewaga wynika zwykle z lepiej rozwiniętej funkcji handlowo-usługowej, posiadania placówek szkolnictwa ponadgimnazjalnego, ochrony zdrowia itp. Do najsilniejszych ośrodków należą (tab. 3, ryc. 6): Wierzbica, Jedlińsk i Solec nad Wisłą, pozostałe reprezentują

poziom tych funkcji adekwatny do rangi administracyjnej.

Układ przestrzenny

Miejskość najczęściej kojarzona jest z określoną morfologią, na którą składają się zarówno element przestrzenny (aspekt urbanistyczny) jak i element związany z bryłą, wypełnieniem tej przestrzeni (aspekt architektoniczny). W powiązaniu z rozwojem tych form w czasie mówi się zwykle o morfogenezie jednostki osadniczej. Struktury przestrzenne w niewielkich miejscowościach, zwłaszcza w ich częściach centralnych, cechuje zwykle znaczna inercja. Liczne miasteczka, zarówno aktualne, jak i zdegradowane, posiadają często „zamrożony” układ przestrzenny pamiętający jeszcze czasy pierwszej lokacji i powinien ten układ powinien być traktowany jako element dziedzictwa kulturowego. Określone składniki układu urbanistycznego wraz z jego architektonicznym wypełnieniem (zwartość zabudowy, forma budynków, niekiedy także użyte materiały itp.) można aktualnie identyfikować m.in. na podstawie zdjęć satelitarnych, które są doskonałym uzupełnieniem używanych wcześniej (lub równolegle) planów miejscowości i badań terenowych.

Na potrzeby opracowania wyróżniono kilka typów układów przestrzennych charakterystycznych dla osadnictwa wiejskiego i małomiasteczkowego na danym terenie. Oznaczono je następującymi symbolami

Ryc. 7. Miasta zdegradowane w południowej części województwa mazowieckiego według stopnia zachowania miejskiego układu przestrzennego i charakteru zabudowy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z tab. 3 (według cechy „układ przestrzenny” zmienione)

(tab. 3): W – wieś wielodrogowa (zabudowa zwykle wzdłuż kilku ulic o nieregularnym układzie); M – miejski układ urbanistyczny i charakter zabudowy – z rynkiem, zwartą zabudową wokół rynku i głównych ulic, z miejską siatką ulic, w większości prostych i przecinających się pod kątem prostym. Symbolem M+ wyróżniono miejscowości z najlepiej zachowanym układem miejskim i odpowiednią zabudową. U – typ jedno-drożny – ulicówka – o zabudowie zwartej. Dodatkowe symbole (o), (l) oznaczają odpowiednio, że część zabudowy wokół rynku posiada ogródki przydomowe – (o), co wprowadza wiejski element morfologii do miejskiego układu przestrzennego, oraz luki w zabudowie wokół rynku – (l), powstałe zwykle w wyniku wyburzenia starych budynków.

Układ przestrzenny i fizjonomia badanych miejscowości są silnie zróżnicowane. Typ miejski (M) jest charakterystyczny dla licznych miast zdegradowanych na mocy *ukazu carskiego* wprowadzonego po Powstaniu Styczniowym (1869-1870). Spośród 21 miejscowości tej grupy 13 zachowało, w lepszym lub gorszym stanie, miejski układ przestrzenny (ryc. 7). W przypadku miejscowości wcześniej pozbawionych miejskiego statusu cechy miejskie w układzie przestrzennym zwykle zachowują się bardzo słabo. Na badanym terenie miejski układ przestrzenny zachował się dość dobrze w trzech spośród dziewięciu miejscowości (Grabowiec, Przybyszew i Ryczywół) a w jednej (Nieznamierowice) zachowały się pozostałości wydłużonego rynku, wypełnionego wiejską (zagrodową) zabudową.

Za najbardziej dojrzały układ przestrzenny, z uwagi na klasyczne miejskie rozplanowanie, zwartość siatki ulic oraz kompletność zabudowy w centrum (zwłaszcza wokół rynku) należy wyróżnić trzy miejscowości: Jedlińsk, Odrzywół i Solec nad Wisłą. Nieznacznie ustępują im pod tym względem: Sienno, Ciepeliów, Przybyszew, Gielnów i Kłwów. Cechy układu miejskiego nieźle zachowały się również w Wierzbicy, choć brak tu wyraźnie wykształconego centrum układu ze zwartą zabudową wokół rynku.

Miasta potencjalne

Ostatnie trzy dekady obfitowały w nadania praw miejskich w Polsce, przy czym większość nowo kreowanych miast stanowią jednostki wcześniej zdegradowane. Zmiana statusu jest z reguły tylko formalnoprawnym potwierdzeniem od dawna istniejącego stanu rzeczy. Uzyskanie statusu miasta wiąże się aktualnie ze spełnieniem określonych kryteriów w następujących kategoriach: demograficzne (minimalne zaludnienie), przestrzenno-urbanistyczne (m.in. posiadanie miejskiego układu przestrzennego

Ryc. 8. Miasta zdegradowane w południowej części województwa mazowieckiego według liczby zidentyfikowanych cech miejskich

Źródło: Opracowanie własne

i charakteru zabudowy, uchwalonego planu zagospodarowania przestrzennego oraz odpowiedniego poziomu wyposażenia w infrastrukturę techniczno-komunalną), funkcjonalne (posiadanie odpowiednich instytucji pełniących funkcje ponadlokalne oraz określony minimalny udział ludności pozarolniczej), społeczne (poparcie lokalnej społeczności). Większość tych kryteriów scharakteryzowano w niniejszym opracowaniu, natomiast pozostałe (zwłaszcza uchwalony plan zagospodarowania przestrzennego) mogą być stosunkowo łatwo uzupełnione. Poparcie lokalnej społeczności, wyrażane w postaci lokalnego referendum, jest na ogół zależne od określonych tradycji miejskości. Powyższy warunek spełniają zwykle te miejscowości, które prawa miejskie posiadały dłuższy czas, utraciły je stosunkowo późno (druga połowa XIX wieku), mają określoną wielkość, pełnią funkcje ponadlokalne oraz zachowały miejski układ urbanistyczny. Są to zatem cechy wzajemnie skorelowane.

W rezultacie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że niektóre miasta zdegradowane położone w południowej części województwa mazowieckiego odpowiadają kryteriom miejskości stosowanym aktualnie w Polsce (por. ryc. 8). Wyróżniają się przede wszystkim dwie miejscowości: Jedlińsk i Wierzbica, których miejski status może zostać w niedługim czasie przywrócony. W przypadku pierwszej z nich musiałoby zostać nieco obniżone kryterium ludnościowe (co jest dość często stosowaną praktyką), nie można jednak wykluczyć, że przy utrzymaniu stabilnego tempa rozwoju wartość graniczna 2000 mieszkańców

zostanie osiągnięta. Wierzbica, mimo znacznie większego zaludnienia, ma słabiej wykształcony miejski układ przestrzenny, a także niedostatki w zakresie bazy ekonomicznej (po likwidacji cementowni). W następnej kolejności można wymienić kilka innych miast zdegradowanych, które spełniają większość wymaganych kryteriów miejskości. Na ogół mają one dobrze ukształtowany układ urbanistyczny i względnie dobrze wykształcone funkcje o nierolniczym charakterze; ich podstawowym mankamentem, uniemożliwiającym w praktyce odzyskanie praw miejskich w przewidywalnej perspektywie czasowej jest głównie niewielkie zaludnienie (w przypadku Gniewoszowa jest to zaledwie 600, a Klwowa – niewiele ponad 400 mieszkańców). Do tej grupy zaliczają się, oprócz wyżej wymienionych: Ciepłówek, Gielniów, Głowaczów, Odrzywół, Przytyk, Sienno i Solec nad Wisłą.

Zakończenie

Spośród licznych miast zdegradowanych na obszarze południowej części województwa mazowieckiego, większość jednostek spełniających współczesne kryteria miejskości już uzyskała awans do rangi miasta (9 jednostek). W grupie pozostałych wyróżniono kilka miejscowości, dla których restytucja dawnego statusu jest w różnym stopniu prawdopodobna z uwagi na spełnianie przez nie (części) określonych kryteriów. Wszystkie miejscowości, także te typowane, mają pewne słabe strony jako potencjalne miasta.

Większość miast zdegradowanych, podobnie jak to jest w przypadku jednostek posiadających prawa

miejskie, napotyka określone trudności rozwojowe, których przejawem jest zmniejszanie tanu zaludnienia. Depopulacja jest konsekwencją kumulacji niekorzystnych zjawisk gospodarczych, zwłaszcza wysokiego bezrobocia, które jest odbierane, zwłaszcza przez ludzi młodych, jako brak perspektyw życiowych i bodziec do emigracji. Słabość bazy ekonomicznej ma jednak szersze podłoże – jest problemem małych i średnich miast, a nawet niektórych dużych miast w całym kraju. W przypadku miast najmniejszych, w tym także zdegradowanych, problem ma jednak charakter permanentny i był obserwowany już w latach 50. XX wieku¹³.

Już w okresie powojennym w wielu miastach małych i zdegradowanych zanikły tradycyjnie pełnione funkcje produkcyjne (drobna wytwórczość), co, przy słabym rozwoju infrastruktury i utrzymywaniu zabudowy w stanie degradacji, stało się przyczyną zjawisk kryzysowych. W ostatnich dekadach liczne problemy uległy dalszemu pogłębieniu. Zauważa się pewien (czasami znaczny) postęp w rozwoju infrastruktury technicznej i utrzymanie części potencjału w zakresie funkcji obsługi ludności, jednak stałe pogarszanie się sytuacji gospodarczej (przykład Wierzbicy) w związku z przemianami ustrojowymi przełomu XX i XXI w., sprawia, że większość miasteczek jest postrzegana jako mało atrakcyjne dla lokalizacji miejsc pracy i – w konsekwencji – mało atrakcyjne jako miejsca zamieszkania. Sytuacja wielu małych miast może ulec poprawie w sytuacji, kiedy zostaną dostrzeżone na inwestycyjnej mapie kraju, a zwłaszcza w sytuacji (ewentualnej) reindustrializacji.

Przypisy

- ¹ Por. D. Sokołowski, *Urbanizacja wsi na przykładzie miast zdegradowanych województwa świętokrzyskiego*, *Studia Obszarów Wiejskich*, IGiPZ PAN, s. 37, 2015 oraz D. Sokołowski, *Zróżnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej*, [w:] Krzysztofik R., Dymitrow M. [red.], *Degradated and restituted towns in Poland: Origins, development, problems* [Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy], University of Gothenburg & Uniwersytet Wrocławski, Gothenburg-Wrocław 2015, s. 249-269.
- ² Por. D. Sokołowski, *Zróżnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji kontinuum wiejsko-miejskiego*, Wyd. Naukowe UMK, Toruń 1999.
- ³ Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016 r. przyznano prawa miejskie kolejnym czterem miejscowościom z dniem 1 stycznia 2017 r. (Dz. U. z 2016 r. Nr 0, poz. 1134).
- ⁴ Por. W. Dorobek, *Rola miast zdegradowanych w sieci osadniczej Śląska*, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1999 oraz D. Sokołowski, *Miasta nowe i potencjalne jako główne elementy kontinuum wiejsko-miejskiego w Polsce*, [w:] A. Jezierska-Thöle, L. Kozłowski [red.],

Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum wiejsko-miejskiego, Wyd. Naukowe UMK, Toruń 2008, s. 63-78.

- ⁵ Por. A. Piskozub, *Dziedzictwo polskiej przestrzeni*, Ossolineum, Wrocław 1987.

⁶ Obliczono za pomocą wzoru: $R = \sqrt{\frac{S}{N}}$, gdzie: S – powierzchnia obszaru w km², N – liczba miast.

- ⁷ *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. II, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967.

⁸ M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986; W. Dorobek, *Rola miast...*; *Dzienniki Praw* za lata 1869 i 1870 (t. 69 i 70), *Dzienniki Ustaw* za lata 1958-2015, R. Krzysztofik, *Lokacje miejskie na obszarze Polski – Dokumentacja geograficzno-historyczna*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego 2007; *Miasta polskie...*; T. Spórna, R. Krzysztofik, M. Dymitrow, *Degradated and restituted towns in numbers* [Miasta zdegradowane i restytuowane w liczbach], [w:] R. Krzysztofik, M. Dymitrow [red.], *Degradated and restituted towns in Poland. Origins, development, problems* [Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy], University of Gothenburg, School of Business, Economics and Laws, Gothenburg, s. 367-368, 369-422.

- ⁹ Następne w kolejności „od dołu” małe miasta mają zaludnienie o około 100 osób wyższe; są to: Działoszycy w woj. świętokrzyskim i Surz w podlaskim.
- ¹⁰ Źródła cytowane w tab. 2 nie podają na ogół danych dla miejscowości, które w danym czasie nie były miastami, stąd liczne luki źródłowe. Brak też danych dla najmniejszych miejscowości z okresu powojennego (ich uzyskanie jest możliwe po dotarciu do archiwalnych danych spisowych GUS), uznano jednak, że ich pozyskanie nie jest konieczne dla zilustrowania sytuacji ludnościowej tych jednostek.
- ¹¹ Szerzej na temat metod pomiaru centralności – zob. D. Sokołowski, *Hierarchia funkcjonalna osiedli i system obsługi ludności w województwie toruńskim*, [w:] W. Maik, D. Sokołowski [red.], *Geografia osadnictwa ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*, Wyd. Naukowe UMK, Toruń 1997; D. Sokołowski, *Zróżnicowanie zbioru małych miast i większych osiedli wiejskich w Polsce w ujęciu koncepcji kontinuum wiejsko-miejskiego*, Wyd. Naukowe UMK, Toruń 1999 i in.
- ¹² Sposób szacowania omówiono w innej pracy – D. Sokołowski, *Zróżnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej*, [w:] Krzysztofik R., Dymitrow M. [red.], *Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems* [Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy], University of Gothenburg & Uniwersytet Wrocławski, Gothenburg-Wrocław 2015, s. 249-269.
- ¹³ Por. m.in. J. Kostrowicki, *Problematyka małych miast w Polsce*, w związku z badaniami nad warunkami ich aktywizacji, „Przegląd Geograficzny” 1953, 25, 4, s. 12-52; L. Kosiński, *Miasta i osiedla miejskie w województwie białostockim*, „Przegląd Geograficzny” 1957, 29, 3, s. 645-678, a także zbiór *Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast*, K. Dziewoński i M. Kiełczewska-Zaleska [red.], Prace Geogr. IG PAN, 9, 1957.

DEGRADED TOWNS IN THE SOUTHERN PART OF MAZOWIECKIE VOIVODSHIP

Summary

In the southern part of Mazowieckie voivodship, there are numerous former towns possessing a village status nowadays. Most of them were deprived of town privileges between 1869 and 1870, under the Tsar's regulation. These sites lost the characteristics of urban areas in the slightest degree. The paper analyzes the functional, morphological and demographic situation of such category villages. Some of them were identified as having a chance to regain the town rights.

ZARZĄDZANIE ZAKŁADEM OPIEKI PALIATYWNEJ NA PRZYKŁADZIE HOSPICJUM ŚW. URSZULI LEDÓCHOWSKIEJ W PŁOCKU

Abstrakt

Tradycyjnie opieka paliatywna odbierana jest w społeczeństwie jako opieka oferowana chorym na nowotwory, w ostatnim okresie ich życia. Tymczasem coraz częściej wprowadzana jest stopniowo, jeszcze w okresie aktywnego leczenia lub w okresie stosowania terapii przedłużającej życie. Zarządzanie to proces, w którym się uwzględnia planowanie, organizowanie, motywowanie /przewodzenia/ i kontrole, służący dobru człowieka-pacjenta. Za twórcę współczesnej opieki paliatywnej uznawana jest prof. Cicely Saunders, która miała okazję zapoznać się z problemami osób u kresu życia w ośrodku hospicyjnym w St. Joseph's Hospice w Londynie. Propagatorką ruchu hospicyjnego w Płocku była dr n. med. Grażyna Przybylska-Wendt. Z jej inicjatywy w drugiej połowie lat 80. ubiegłego wieku powstała poradnia przeciwbólowa, która z biegiem lat przerodziła się w Hospicjum św. Urszuli Ledóchowskiej. Instytucja paliatywna, powstała jako prywatna inicjatywa, a od ponad 20 lat wpisuje się w życie miasta i aktywnie udziela pomocy pacjentom, często szczególnie obciążonych chorobą i bólem.

Słowa kluczowe: Hospicjum, opieka paliatywna, służba zdrowia, pacjent, Płock

1. System ochrony zdrowia w Polsce

Wśród organizacji opieki zdrowotnej w Polsce wymienić można różnorodne podmioty, m.in.: szpitale, przychodnie, hospicja, ośrodki opieki domowej rehabilitacyjnej czy firmy farmaceutyczne. Organizacje opieki zdrowotnej *sensu stricto* można podzielić na cztery grupy:

- opieka podstawowa,
- opieka ostra (szpitalna),
- opieka długoterminowa,
- opieka rehabilitacyjna.

Do tego dochodzą inne organizacje, które również stanowią elementy systemu opieki zdrowotnej, jak firmy ubezpieczeniowe, firmy farmaceutyczne i inne. Specyfika opieki zdrowotnej odnosi się do zawężonej grupy, świadczącej usługi opieki zdrowotnej i zatrudniającej personel medyczny. Wszystkie te podmioty oraz powiązane z nimi inne organizacje mają jeden podstawowy cel: utrzymanie i poprawę stanu zdrowia obywateli poprzez odpowiednią organizację różnorodnych świadczeń medycznych od profilaktycznych, przez diagnostyczno-terapeutyczne, do rehabilitacyjnych aż po opiekę paliatywną – opiekę długoterminową¹.

Polski system opieki zdrowotnej po II wojnie światowej wzorowany była na radzieckim modelu Siemaszki². Po kilku modyfikacjach w czasach PRL, w roku 1998 nastąpiła całkowita reforma systemu ochrony zdrowia w Polsce. Główne zmiany

dotyczyły wprowadzenia obowiązkowego ubezpieczenia zdrowotnego, restrukturyzacji zasad finansowania systemu oraz roli innych podmiotów systemu zdrowia, przez co nastąpiło przekształcenie systemu opartego na modelu Siemaszki w system Bismarcka. Funkcjonowanie systemu opieki zdrowotnej oparte jest na Ustawie z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz Ustawie z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej. Główne funkcje systemu opieki zdrowotnej rozdzielone są między Ministerstwo Zdrowia, Narodowy Fundusz Zdrowia (NFZ) oraz samorządy terytorialne. NFZ jest odpowiedzialny za finansowanie świadczeń ochrony zdrowia oraz kontraktowanie tych świadczeń z publicznymi i niepublicznymi świadczeniodawcami. Ministerstwo Zdrowia sprawuje nadzór nad działalnością NFZ, wytycza zakres działań polityki zdrowotnej, jest odpowiedzialne za kształcenie kadr medycznych, wdrażanie programów zdrowotnych, finansowanie programów, badań naukowych, większych inwestycji i wysokospecjalistycznych świadczeń. Ministerstwo pełni również funkcje kierownicze oraz nadzorcze w stosunku do niektórych podmiotów. Nadzór nad sprawami finansowymi NFZ sprawuje Ministerstwo Finansów, zaś władze samorządowe odpowiedzialne są za promocję zdrowia, planowanie podaży świadczeń, a w stosunku do publicznych jednostek służby zdrowia zajmują się zarządzaniem kadrami placówek,

finansowaniem inwestycji oraz pełnią funkcje zarządcze, nadzorcze i kontrolne³.

2. Zarządzanie w służbie zdrowia

Modyfikacja rozwiązań przyjętych w Polsce na przełomie XX i XXI wieku w zakresie zarządzania w publicznej ochronie zdrowia nastąpiła niezwykle szybko, bo już z dniem 1 kwietnia 2003 r., wraz z powołaniem w miejsce samorządnych kas chorych Narodowego Funduszu Zdrowia, będącego państwową jednostką organizacyjną. Według klasyków zarządzania to proces: planowania, organizowania, motywowania /przewodzenia/ i kontrolowania działalności uczestników wszystkich uczestników w organizacji. Cechy współczesnego zarządzania – według Petera Druckera – to:

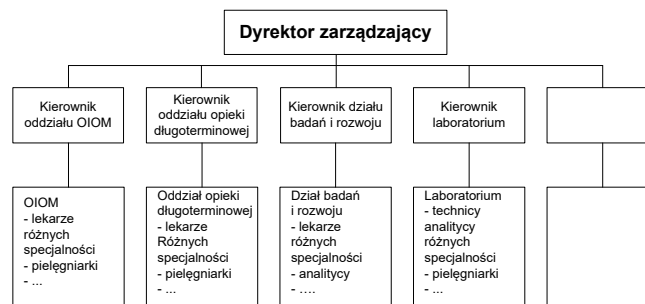
- zarządzanie dotyczy przede wszystkim ludzi;
- zarządzanie jest głęboko osadzone w kulturze;
- zarządzanie wymaga prostych i zrozumiałych wartości, celów działania i zadań;
- zarządzanie powinno doprowadzić do tego, by organizacja była zdolna do uczenia się (adaptacja do nowych warunków);
- zarządzanie wymaga komunikowania się;
- zarządzanie wymaga rozbudowanego systemu wskaźników⁴.

Zarządzanie musi być nastawione na klienta (jego zadowolenie). Celem zarządzania jest jej skuteczność i efektywność. Tak więc zarządzanie w służbie zdrowia, uwzględniając nastawienie na klienta-pacjenta, to przede wszystkim całościowy proces połączenia wszystkich czynników mających na celu sprawność, skuteczność, komplementarność działań diagnostyczno-terapeutycznych-rehabilitacyjnych i socjalnych. Zarządzanie to sztuka bądź praktyka rozumnego stosowania środków dla osiągnięcia wyznaczonych celów. Placówki opieki zdrowotnej są dużymi, złożonymi, profesjonalnie działającymi jednostkami, które dostarczają ściśle dostosowanych i spersonalizowanych usług⁵. Przykładowy schemat funkcjonalny Zakładu Opieki Zdrowotnej przedstawia rys. 1.

3. Finansowanie służby zdrowia

Najważniejsze kwestie związane z finansowaniem ochrony zdrowia zamieszczone są w Konstytucji RP. Z art. 68 ust. 2 wynika, że wszystkim obywatelom przysługuje równy dostęp do świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych, niezależnie od ich sytuacji materialnej. Głównym źródłem finansowania opieki zdrowotnej w Polsce są środki pochodzące z ubezpieczeń zdrowotnych, które są regulowane prawnie i od 2009 r. składka wynosi 9 proc.

Rys. 1. Przykład schematu struktury procesowo-zadaniowej

Źródło: M. Kautscha, *Zarządzanie w opiece zdrowotnej. Nowe wyzwania*, Warszawa 2015, s. 38

Drugim równie istotnym źródłem finansowania ochrony zdrowia są środki z budżetu państwa, które finansują specjalistyczne procedury medyczne, programy polityki zdrowotnej, ratownictwo medyczne, publiczna służba krwi, inspekcja sanitarna oraz składki ubezpieczenia zdrowotnego osób nieposiadających dochodu i nieopłacających składek⁶. Do prywatnych źródeł finansowania ochrony zdrowia należą przede wszystkim środki gospodarstw domowych oraz fundusze prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych, zakładów pracy i organizacji charytatywnych⁷. Strukturę publicznych i prywatnych wydatków na ochronę zdrowia w roku 2014 przedstawił GUS (tabela 1).

Planowany budżet NFZ na 2015 r. wynosił 67,5 mld PLN. Do tego dochodzi 24 mld PLN na leczenie,

Tabela 1. Narodowy Rachunek Zdrowia za 2014 r.

Wydatki na ochronę zdrowia	W milionach złotych
Wydatki bieżące na ochronę zdrowia razem¹	110 575,2
Wydatki publiczne	79 046,0
z tego:	
sektor instytucji rządowych i samorządowych	10 016,6
instytucje rządowe	5 956,8
instytucje samorządowe	4 059,8
Obowiązkowe ubezpieczenie oparte na składkach	69 029,4
Wydatki prywatne	31 529,2
z tego:	
bezpośrednie wydatki gospodarstw domowych	24 850,2
inne wydatki prywatne	6 679,0

(1) Łącznie z zagranicznymi schematami finansowania

Źródło: <http://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-narodowego-rachunku-zdrowia-za-2014-r-,283,3.html> (dostęp 17.10.2016)

które przeznaczali pacjenci w prywatnych klinikach i szpitalach oraz dodatkowe ubezpieczenia zdrowotne (zwykle finansowane przez pracodawców). Na koniec pozostają wydatki na leki, które wynosiły ok. 20 mld PLN – łącznie na ochronę zdrowia przeznaczono ponad 107 mld PLN⁸. W Polsce na ochronę zdrowia wydajemy nieco ponad 6,5 proc. PKB. Spośród 34 krajów monitorowanych przez OECD, tylko Estonia i Meksyk mają mniejszy udział tych wydatków niż Polska, bo niecałe 6 proc PKB. W Portugalii jest to prawie 10 proc., a w Niemczech – 11,3 proc. Polacy wydają na ochronę zdrowia mniej więcej taki odsetek dochodów jak Rosjanie, Turcy czy Turkmeni. Średnia dla krajów OECD oscyluje wokół 10 proc. Gdybyśmy chcieli dorównać do tego poziomu, to na sektor medyczny musielibyśmy wyłożyć dodatkowe 60 mld PLN, czyli każde gospodarstwo domowe powinno wpłacać do NFZ lub na prywatne ubezpieczenia zdrowotne ok. 450 PLN miesięcznie więcej niż obecnie, a więc każdy pracujący powinien wpłacić 520 PLN miesięcznie. Tymczasem 2/3 Polaków zarabia mniej niż 2,5 tys. PLN netto – przy wynagrodzeniu w tej wysokości składka do NFZ wynosi 271 PLN. Z danych Banku Światowego wynika, że w USA wydatki te wynoszą 17,9 proc., a w Japonii 10,1 proc.⁹

4. Zakład paliatywny – rola w życiu człowieka

Tradycyjnie opieka paliatywna odbierana jest w społeczeństwie jako opieka oferowana chorym na nowotwory, w ostatnim okresie ich życia. Tymczasem coraz częściej wprowadzana jest stopniowo, jeszcze w okresie aktywnego leczenia lub w okresie stosowania terapii przedłużającej życie, jednocześnie z chirurgią, chemioterapią, radioterapią, czy hormonoterapią i może wpłynąć pozytywnie na przebieg choroby. Nie jest związana z konkretnym schorzeniem, czas jej prowadzenia wahać się może od dni, tygodni do lat, od rozpoznania choroby aż do końca życia. Według Światowej Organizacji Zdrowia opieka paliatywna to: „działanie, które poprawia jakość życia chorych i ich rodzin stojących wobec problemów związanych z zagrażającą życiu chorobą, poprzez zapobieganie i znoszenie cierpienia dzięki wczesnej identyfikacji oraz bardzo starannej ocenie i leczeniu bólu i innych problemów: somatycznych, psychosocjalnych i duchowych”¹⁰. Wskazania Rady Europy z 2003 r. zalecają, aby opieka paliatywna była integralną częścią systemu opieki zdrowotnej i niezbywalną składową prawa obywatela do opieki zdrowotnej. W związku z tym na rządzie spoczywa odpowiedzialność zapewnienia opieki paliatywnej wszystkim, którzy jej potrzebują¹¹.

Budowaniu systemu opieki paliatywnej powinna towarzyszyć analiza sytuacji demograficznej i epidemiologicznej danego regionu (otoczenie danej placówki w bliższym lub dalszym obszarze), stałe monitorowanie potrzeb oraz porównywanie uzyskanych nakładów i realnie poniesionych kosztów z otrzymanymi efektami¹². W Polsce w 2014 r. zmarło 376467 osób, w tym ponad 300 tysięcy zgonów z powodu chorób przewlekłych, można przyjąć, że opieki paliatywnej rocznie potrzebuje około 200 tysięcy chorych¹³. W perspektywie zachodzących zmian demograficznych (starzenie się społeczeństwa) i epidemiologicznych (wzrost liczby zachorowań na nowotwory i inne, złe rokujące, ciężkie choroby, niepoddające się leczeniu przyczynowemu) liczba osób potrzebujących opieki paliatywnej będzie gwałtownie rosła. Rozwój tej formy opieki uważany jest za jedno z priorytetowych zadań polityki zdrowotnej. Nazwę opieki paliatywnej (ang. *palliative care*) – wprowadził dr Balfour Mount, który założył w 1973 r. w Montrealu pierwszy oddział medycyny paliatywnej. Jest ona często określana jako aktywna i całościowa pomoc niesiona chorym z zaawansowaną, postępującą, źle rokującą chorobą. Podstawowe znaczenie ma zwalczanie trudnego do opanowania bólu i innych objawów somatycznych oraz wsparcie psychologiczne, duchowe i socjalne, łagodzenie cierpień, wspomaganie rodzin w trakcie choroby i po osieroceniu. Głównym celem jest osiągnięcie możliwie najwyższej jakości życia chorych i ich rodzin. Opieka paliatywna szanuje życie, jest przeciwna eutanazji¹⁴. Opieka paliatywna i hospicyjna są terminami równoznacznymi i używanymi w wielu krajach wymiennie. Tradycyjnie opieka hospicyjna nawiązuje do społecznego ruchu hospicyjnego, który podkreślał szczególną wagę duchowego towarzyszenia chorym. Grupa Robocza Europejskiego Towarzystwa Onkologii Klinicznej ESMO (*European Society for Medical Oncology Palliative Care Working Group*) rozróżnia:

- leczenie wspomagające/opiekę wspierającą (ang. *supportive care*);
- mające na celu uzyskanie na każdym etapie choroby jakości życia, najlepszej, jaka jest możliwa;
- opiekę paliatywną – prowadzoną w okresie, gdy schorzenie uznane jest za nieuleczalne;
- opiekę u schyłku życia (ang. *end of life care*)¹⁵.

5. Opieka paliatywno-hospicyjna – geneza

Historycznie, pojęcie hospicjum zostało ukształtowane w Szkocji, jako nazwa miejsca przyjmującego i otaczającego opieką podróżnych. Wywodzi się od łacińskiego słowa „hospes” oznaczającego gościa.

Pierwsze instytucjonalne regulacje dotyczące przytułków dla ubogich znajdują się wśród uchwał soboru nicejskiego z 325 r. Postanawiał on, że każde miasto powinno stworzyć pozostające pod nadzorem osoby duchownej, najlepiej diakona, położone poza granicami miasta miejsce, w którym znajdowałiby schronienie wszyscy ludzie znajdujący się w potrzebie. Od tego czasu rozpoczyna się powstawanie przytułków, zakładanych zarówno przez świeckich jak i duchownych. Wśród nich najszybciej powstają placówki dobroczynne zwane *xenodochium* (gr. *ksenos*), oznaczające gospodę i schronisko dla pielgrzymów. Przykładem jest postać św. Bazylego (329-379), biskupa Cezarei Kapadockiej, który na przedmieściu metropolii zbudował nowe miasto, zwane od V w. Bazyliadą. W niej podróżni, chorzy, zwłaszcza trędowaci, znajdowali pomoc i opiekę. Zakładane przez św. Bazylego klasztory przeważnie w miastach, posiadały domy gościnne dla pielgrzymów oraz schroniska dla chorych i opuszczonych¹⁶.

Zjawisko to rozwinęło się szczególnie w XI i XII w., w związku z silną migracją ludzi ze wsi do miast oraz z rozkwitem ruchu pielgrzymkowego. Słynna sieć hospicjów powstała wzdłuż tras, którymi pielgrzymowali chrześcijanie do Ziemi Świętej. Na ich trasach powstawały hospicja, przytułki i szpitale dla wędrowców. Opiekę nad chorymi przejmowały zakony kawalerskie, które po zdobyciu, a następnie upadku Państwa Jerozolimskiego przeniosły się do Europy i tu rozpoczęły swoje nowe misje. Wśród nich Zakon św. Ducha odznaczał się największą inicjatywą. Szpitale i hospicja założone przez ten zakon stały się wzorem dla podobnych zakładów całego Zachodu. Również inne zakony rycerskie poświęciły się opiece nad chorymi i ubogimi, prowadząc szpitale, przytułki i sierocińce (w okresie XII-XVIII stulecia w Europie działało ok. 1240 szpitali i hospicjów)¹⁷.

Pierwszy dom wyłącznie dla umierających, nazwany Hospicjum L'Association des Dames du Calvaire (Hospicjum Kalwaria) został założony w 1842 r. w Lyonie przez Jeanne Garnier, która jeszcze przed 1900 r. otworzyła sześć innych¹⁸. W 1892 r. w Londynie w odpowiedzi na krytykę w czasopiśmie „British Medical Journal”, w którym zwrócono uwagę na złe warunki sanitarne i nieodpowiednią opiekę nad ubogimi, nieuleczalnie chorymi pacjentami, w szpitalu Friedenheim utworzono oddział z 35 łózkami dla pacjentów umierających na gruźlicę. W dalekiej Australii w Adelajdzie w 1879 r. powstał dom dla nieuleczalnie chorych, a w Sydney założono podobny w 1907 r. W Ameryce Północnej w 1899 r. w Nowym Jorku otworzono Hospicjum św. Rose'a, które było przeznaczona dla chorych na raka. W podobnym okresie

w sześciu innych miastach powstały podobne ośrodki¹⁹. Należy również wspomnieć o inicjatywie irlandzkich Sióstr Miłosierdzia, które w 1879 r. w Dublinie otworzyły hospicjum św. Krzyża. Z kronik hospicjum możemy wyczytać, że w latach 1845-1945 zmarło tam ok. 20 000 osób²⁰. Siostry Miłosierdzia rozszerzyły swoją działalność na skalę międzynarodową. W krótkim okresie otworzyły hospicja: Najświętszego Serca w Sydney (1890 r.), św. Józefa w Londynie w 1905 r., w Melbourne i Nowej Południowej Walii w 1930 r.²¹

Za twórcę współczesnej opieki paliatywnej uznawana jest prof. Cicely Saunders²², która miała okazję zapoznać się z problemami osób u kresu życia w ośrodku hospicyjnym w St. Joseph's Hospice w Londynie. Doświadczenie wyniesione z kontaktu z umierającymi ukierunkowało ją na stworzenie ruchu społecznego, którego celem było zapewnienie właściwej opieki takim osobom. Zebrała fundusze na budowę nowoczesnego St. Christopher's Hospice w Londynie, które w 1967 r. otworzyła. Hospicjum św. Krzysztofa uważane jest za światowe centrum opieki hospicyjnej, ośrodek edukacji dla personelu medycznego i wolontariuszy, miejsce, w którym powstały podstawy medycyny paliatywnej²³. Dzięki Cicely Saunders idea opieki nad umierającymi stała się bardziej obecna w świadomości społecznej. Hospicjum św. Krzysztofa stało się dla całego świata wzorcowym ośrodkiem opieki nad umierającymi. Połączono w nim doskonałą medycynę z wszechstronną pomocą psychologiczną nad chorymi, ze wspieraniem rodzin chorych oraz szkoleniem kandydatów do tej pracy i z badaniami naukowymi nad udoskonaleniem metod postępowania.

6. Ruch paliatywny w Polsce

Inicjatywa Cicely Saunders okazała się cenna i potrzebna w sytuacji, gdy wielu ludzi umierało w trudnych warunkach, będąc pozbawionymi właściwej opieki medycznej. Od tego czasu w Europie i na świecie ruch hospicyjny zaczął się rozwijać szybko i dynamicznie. W Polsce prekursorką w zakresie opieki paliatywnej była pielęgniarka Hanna Chrzanowska²⁴. W 1981 r. w Krakowie powstało „Towarzystwo Przyjaciół Chorych – Hospicjum”, które przystąpiło do budowy pierwszego w Polsce hospicjum stacjonarnego. W 1991 r. opieka paliatywna/hospicyjna została oficjalnie włączona w struktury służby zdrowia (tabela 2).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 29 sierpnia 2009 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu opieki paliatywnej i hospicyjnej określa świadczenia opieki paliatywnej i hospicyjnej, jako

„wszechstronną, całościową opiekę nad świadczeniobiorcami chorującymi na nieuleczalne, niepoddające się leczeniu przyczynowemu, postępujące choroby. Opieka ta ma na celu zapobieganie bólowi i innym objawom somatycznym oraz ich uśmierzanie, łagodzenie cierpień psychicznych, duchowych i społecznych”. Zgodnie z ustawą o osobach starszych²⁵, która wejdzie w życie z dniem 1 stycznia 2016 r., monitorowanie sytuacji osób starszych stanie się zadaniem organów administracji publicznej, państwowych jednostek organizacyjnych oraz innych organizacji zaangażowanych w kształtowanie sytuacji tych osób.

Według GUS-u w Polsce na koniec 2014 r. działało 685 zakładów opieki długoterminowej, które dysponowały 32,6 tys. łóżek, czyli o 5,4 proc. więcej niż w roku poprzednim. Zapewniały one opiekę w warunkach stacjonarnych 92,5 tys. osób, co stanowiło blisko 2,7 proc. więcej w stosunku do 2013 r. Struktura wieku pacjentów wskazuje, że ponad 75 proc. korzystających ze stacjonarnych zakładów opieki długoterminowej (łącznie z hospicjami i oddziałami opieki

paliatywnej) stanowiły osoby w wieku 65 lat i więcej, a dominującą grupą chorych były osoby w wieku 80 lat i więcej – ponad 44 proc. pacjentów (rys. 2). Najwięcej placówek zlokalizowanych było w województwach mazowieckim (86), śląskim (81) i dolnośląskim (76), a najmniej w lubuskim (19), opolskim i świętokrzyskim (po 24). Najwięcej łóżek opieki długoterminowej posiadały zakłady działające w województwach mazowieckim (5,3 tys.), śląskim (4,7 tys.) i dolnośląskim (3,7 tys.), natomiast najmniej łóżek odnotowano w województwach warmińsko-mazurskim i podlaskim (odpowiednio 821 i 838)²⁶. Według prognoz Eurostatu Polska należy do najszybciej starzejących się społeczeństw UE – do roku 2060 odsetek osób w wieku 65 lat i więcej będzie wynosił 31,7 proc.²⁷

7. Specjalistyczny zespół opieki paliatywnej

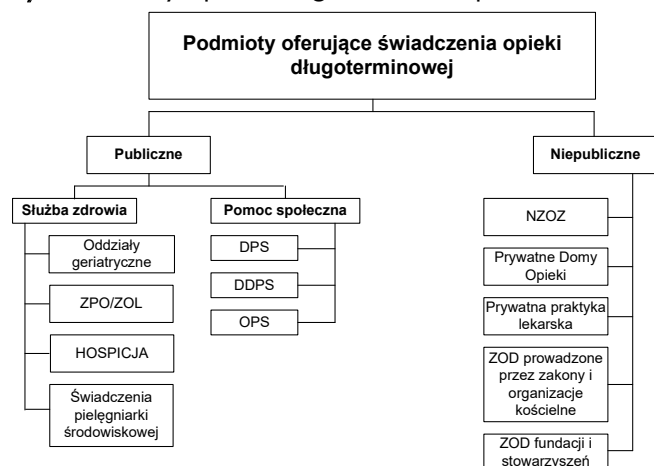
Świadczenia w opiece paliatywnej zapewniają przez wielodyscyplinarny zespół specjalistów, do

Tabela 2. Etapy rozwoju opieki paliatywnej w Polsce

Lata 60. XX w.	Hanna Chrzanowska (pielęgniarka i instruktorka pielęgniarstwa) organizuje domową opiekę pielęgniarską nad osobami przewlekle chorymi i umierającymi na terenie parafii krakowskich
1976 r.	Przy parafii kościoła Arka Pana w Bieńczycach Nowej Hucie zaczyna działać pierwsza grupa wolontariuszy opiekujących się umierającymi
1978 r.	Cicely Saunders prowadzi wykłady w Krakowie, Warszawie i Gdańsku, inspirować do działania duszpasterzy i środowisko medyczne
1981 r.	W Krakowie powstaje Towarzystwo Przyjaciół Chorych „Hospicjum”, w efekcie działań Towarzystwa w 1996 roku powstaje Hospicjum św. Łazarza, wzorowane na angielskim St. Christopher’s Hospice
1983 r.	W Gdańsku powstaje pierwsze hospicjum domowe – Hospicjum Pallottinum, założone z inicjatywy śp. ks. Eugeniusza Dutkiewicza i prof. Joanny Muszkowskiej-Penson
1985 r.	W Poznaniu powstaje Hospicjum św. Jana Kantego, założone przez ks. Ryszarda Mikołajczyka. W kraju intensywnie rozwija się ruch hospicyjny
1987 r.	Z inicjatywy prof. Jacka Łuczaka w Poznaniu powstaje pierwszy zespół opieki paliatywnej domowej z poradnią przy Klinice Onkologii, poszerzony w 1991 r. o Oddział Opieki Paliatywnej, powstaje Klinika Opieki Paliatywnej, Anestezjologii i Intensywnej Terapii Onkologicznej AM w Poznaniu
1991 r.	Ukazuje się Ustawa o zakładach opieki zdrowotnej, zawierająca podstawy prawne rozwijania opieki paliatywno-hospicyjnej. Powstaje Ogólnopolskie Forum Ruchu Hospicyjnego, opublikowano Kartę Hospicjum, określającą główne założenia ruchu hospicyjnego. Powstaje Polskie Towarzystwo Opieki Paliatywnej im. Aleksandra Lewińskiego i Antoniny Mazur
1992 r.	Powstaje Polskie Towarzystwo Psychoonkologiczne
1993 r.	Powstaje Krajowa Rada Opieki Paliatywnej i Hospicyjnej
1994 r.	W Instytucie Matki i Dziecka w Warszawie rozpoczyna pracę zespół opieki paliatywnej dla dzieci
1998 r.	Przyjęto Program Rozwoju Opieki Paliatywnej w Polsce
1999 r.	Rozpoczyna działalność Towarzystwo Rozwijania Opieki Paliatywnej w Europie Środkowo-Wschodniej ECEPT. W kraju medycyna paliatywna staje się szczegółową specjalizacją medyczną, a opieka paliatywna specjalizacją pielęgniarską
2002 r.	Powstaje Polskie Towarzystwo Medycyny Paliatywnej

Źródło: U. Kurczewska, M. Jasińska, D. Orszulak-Michalak, *Opieka paliatywna w Polsce – wybrane zagadnienia. Część I. Założenia, organizacja i funkcjonowanie opieki paliatywnej*, „Opieka farmaceutyczna”, Łódź 2010, 66 nr 2, s. 95

Rys. 2. Formy opieki długoterminowej w Polsce

Źródło: A. Mitek, *Finansowanie i organizacja systemu opieki długoterminowej w Polsce*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, Nr 34, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2013, s. 227

zadań którego należy leczenie bólu, duszności, nudności, wymiotów i innych dokuczliwych objawów, łagodzenie lęku i depresji, przeciwdziałanie osamotnieniu i izolacji oraz ofiarowanie wsparcia duchowego. Celem działań zespołu jest dążenie do poprawy jakości szybko uciekającego życia. Wielkość i skład zespołów działających w krajach europejskich są zróżnicowane. Podstawowym wymogiem jest obecność w zespole wykwalifikowanego lekarza i pielęgniarki²⁸. Bardzo często jest to zespół wieloosobowy, który obejmuje wszechstronne działania interdyscyplinarne. W skład zespołu wchodzi: lekarz, pielęgniarka, psycholog, pracownik socjalny, rehabilitant, duszpasterz oraz wolontariusze. Praca takiej grupy, zmierzająca do zaspokajania potrzeb: somatycznych, psychosocjalnych i duchowych pacjentów oraz wsparcie udzielane rodzinom i opiekunom.

8. Hospicjum Miejskie w Płocku

Propagatorką ruchu hospicyjnego w Płocku była dr n. med. Grażyna Przybylska-Wendt, specjalista w dziedzinie anestezjologii i medycyny sądowej. Z jej inicjatywy w drugiej połowie lat 80. ubiegłego wieku powstała poradnia przeciwbólowa. Pani doktor pracując w poradni z ciężko chorymi, zaobserwowała, iż wielu pacjentów jest słabych, aby dotrzeć do poradni i dlatego sama zaczęła odwiedzać chorych w domach. Uczestnicząc w wielu kursach organizowanych w całej Polsce zetknęła się z wolontariuszami, którzy w ramach grup hospicyjnych pomagali lekarzom w pracy z chorymi. W 1987 r. utworzono na wzór istniejących w Gdańsku czy Poznaniu Płocką Grupę Hospicyjną, która liczyła 15 osób. Jako wolontariusze odwiedzali chorych w domach, służąc po-

mocą i przynosząc otuchę. Urząd Miasta Płocka w 1993 r. przyznał Grupie lokal przy ul. Bielskiej 19, który stał się jej siedzibą. W tym samym roku do pani doktor Przybylska-Wendt dołączyli inni wolontariusze²⁹. W 1994 r. powstało Stowarzyszenie Hospicyjno-Paliatywne „Hospicjum Płockie pod wezwaniem Błogostawionej Urszuli Ledóchowskiej³⁰. Patronką Hospicjum została święta Urszula Ledóchowska. 15 czerwca 1994 r. odbyło się zebranie członków Stowarzyszenia, podczas którego dokonano wyboru pierwszego Zarządu. Koordynatorem – przewodniczącym Zarządu została doktor Grażyna Przybylska-Wendt, którą w listopadzie 1994 r. zastąpił Tomasz Korga. Zarząd od początku swojej działalności zabiegał o utworzenie w Płocku stacjonarnego oddziału opieki paliatywnej oraz w miarę możliwości rozszerzenia zakresu domowej opieki hospicyjnej. Do października 1997 r. wolontariusze płockiego hospicjum świadczyli pomoc w domu pacjenta, zapewniając opiekę pielęgniarstwa, lekarską, a także pomagając w codziennych pracach domowych i zakupach. Ochothnicy za swoją pomoc nie otrzymywali wynagrodzenia.

1 października 1997 r. zawarto umowę między Gminą Płock a Stowarzyszeniem Hospicyjno-Paliatywnym „Hospicjum Płockie” powołując Miejskie Hospicjum Stacjonarne. Przedmiotem działania miejskiego hospicjum jest zapewnienie opieki medycznej w zakresie opieki paliatywnej, służącej zachowaniu, przywróceniu i poprawie jakości życia osobom w terminalnej fazie choroby nowotworowej, a także zapewnienie tym osobom i członkom ich rodzin opieki duchowej i socjalnej. Siedzibą Miejskiego Hospicjum w Płocku były pomieszczenia wyodrębnione w ramach siedziby Caritas, o powierzchni 180 m². Obszar działania hospicjum stanowił teren gminy Płock. Kierownikiem medycznym został lek. Czesław Hajduk, a pielęgniarką koordynującą - Anna Wilczyńska. Koszty funkcjonowania 7-łożkowego hospicjum miejskiego pokrywał Urząd Miasta Płocka, a zakupu leków dokonywały rodziny pacjentów na podstawie wystawionych recept. Personel medyczny zatrudniony był początkowo na podstawie umowy-zlecenia, stopniowo zawierano umowy o pracę.

Reforma opieki zdrowotnej w Polsce 1 stycznia 1999 r. wprowadziła instytucję Kas Chorych. Kontrakt z Kasą Chorych pokrywał 70 proc. potrzeb hospicjum, pozostałe 30 proc. było finansowane przez Urząd Miasta. W ramach kontraktu z Mazowiecką Regionalną Kasą Chorych Stowarzyszenie mogło zostać zatrudnione 7 osób w hospicjum stacjonarnym i 20 osób w hospicjum domowym. Personel medyczny wspomagany był przez 26 wolontariuszy. Personel uczestniczył regularnie w szkoleniach, kursach

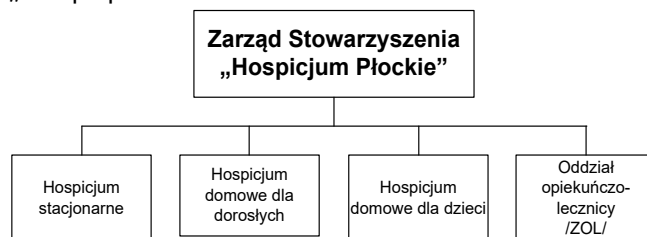
organizowanych w Gdańsku, Częstochowie i Warszawie. W Płocku, w ramach hospicjum prowadzono z kolei szkolenia dla wolontariuszy z zakresu opieki nad chorymi i psychologicznych aspektów pracy z osobami w stanie terminalnym. Od 1999 r. tradycją stały się msze święte, a 27 czerwca 1999 r. zainicjowano msze święte za zmarłych będących pod opieką hospicjum, które odbywają się do dziś, co tydzień, w niedzielę. Placówkę wspomagali również sponsorzy – lokalne zakłady pracy.

Od 2000 r. ze względu na duże zapotrzebowanie na opiekę paliatywną i brak możliwości rozbudowy dotychczasowej siedziby Stowarzyszenie szukało nowej lokalizacji dla hospicjum. W 2001 r. Urząd Miasta za symboliczną złotówkę przekazał Stowarzyszeniu dawną przychodnię Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Cotex” przy ul. Granicznej 46. Budynek wymagał kapitalnego remontu oraz zmiany wewnętrznego układu pomieszczeń. Prace adaptacyjne trwały 9 miesięcy. Na 530 m² powierzchni wydzielono sale jedno- i dwuosobowe z łazienkami dla 15 chorych, pomieszczenia zabiegowe, kaplicę oraz zaplecze socjalne dla pracowników i wolontariuszy. Wygląd i funkcjonalność budynku to zasługa wielu firm i ludzi dobrej woli. W pracę włączyło się ok. 60 firm z całej Polski, najwięcej z terenu miasta Płocka i byłego województwa płockiego, ale również z Gdańska, Łodzi i Koluszek. Wartość pomocy uzyskanej w 2001 r. wyniosła ok. 300 tys. zł. Przeprowadzenie tej inwestycji siłami Stowarzyszenia nie byłoby możliwe. Remont pomieszczeń zakończono w grudniu 2001 r., i 13 stycznia 2002 r. przeniesiono pacjentów do nowej placówki.

Od 2002 r. kontrakt z kasą chorych obejmował 12 miejsc w hospicjum stacjonarnym i 20 miejsc w domowym. Rolę kas chorych w nowym systemie opieki zdrowotnej, w 2003 r. przejął Narodowy Fundusz Zdrowia. Nie zmieniło to zakontraktowanej ilości usług medycznych świadczonych przez Hospicjum dla osób dorosłych, natomiast od stycznia 2003 r. objęło ono opieką domową dzieci. NFZ finansuje jednocześnie opiekę nad pięciorgiem dzieci (rys. 3).

W 2003 r. Stowarzyszenie podjęło decyzję o rozbudowie placówki. Zaprojektowano nowe skrzydło o powierzchni 400 m² z przeznaczeniem na oddział dla pacjentów w stanie apalicznym (po przebytych urazach, udarach, niedotlenieniu ośrodkowego układu nerwowego). Podobnie jak przy remoncie budynku hospicjum, w rozbudowie pomogło bezinteresownie wiele firm: Budoplan, „Hydropol”, „Vectra”, „Wereszczyński”, „Ponzio”. Prace zakończono w 2004 r. i oddział rozpoczął działalność na początku 2005 r., jako Zakład Opiekuńczo-Lecznicy. Do września 2008 r. oddział ten miał 9 miejsc dla osób dorosłych i 3 dla

Rys. 3. Struktura organizacyjna Stowarzyszenia „Hospicjum Płockie”

Źródło: Opracowanie własne

dzieci. Od października 2008 r. powiększono w zakładzie ilość miejsc dla osób dorosłych do 12. Nadzór finansowy nad placówką prowadzi mazowiecki oddział Narodowego Funduszu Zdrowia. Hospicjum hojnie wsparł Urząd Miasta w Płocku oraz Urząd Marszałkowski w Warszawie. Wszystkie te instytucje często prowadzą kontrolę i wyniki są zawsze pozytywne.

Obecnie Stowarzyszenie zatrudnia 34 pielęgniarki, 9 lekarzy, 5 fizjoterapeutów, 4 sanitariuszki, 3 psychologów, 3 kierowców, 1 specjalista d/s marketingu, 1 główna księgowa, 1 księgowa, 1 kapelan, 1 specjalista d/s BHP, 1 pracownik socjalny/pracownik zaopatrzenia, 1 pracownik gospodarczy, 1 koordynator wolontariatu/terapeuta, 1 logopeda, 1 farmaceuta i 1 prawnik. Średni staż pracy wynosi 12 lat, a najdłuższy – 20 lat. Pracę personelu medycznego wspiera 32 wolontariuszy medycznych, a w różne akcje włącza się ponad 300 osób, przedstawicieli różnych zawodów i z różnych środowisk, których łączy jeden cel – pomoc umierającym. Pracownicy i wolontariusze dobrowolnie, podnosząc swoje kwalifikacje uczestniczą corocznie w szkoleniu. Biorą udział w wielu kursach i wykładach np. „Kurs dla wolontariuszy opiekunów chorych”, „Opieka paliatywna – nowe wyzwania”, „Komunikacja dla lekarzy – jak komunikować się z pacjentem”, „Jesienne warsztaty szkoleniowe dla pielęgniarek”, „Leczenie bólu przewlekłego” i inne. Szkolenia, kursy lub warsztaty dotyczą opieki paliatywnej, anestezjologii, onkologii, intensywnej terapii, komunikacji z pacjentami i rodziną chorego.

Kierownikiem każdego działu (rys. 4) jest lekarz, który podlega bezpośrednio Prezesowi Stowarzyszenia. Najwyższą władzę posiada Walne Zebranie Stowarzyszenia, które podczas dorocznego zebrania podsumowuje pracę Hospicjum i kreśli plany na przyszłość. Podczas walnego zebrania wybierany jest Prezes, który nadzoruje pracę poszczególnych pionów. Co miesiąc odbywają się ogólne odprawy dla wszystkich pracowników i wolontariuszy całej placówki. Pielęgniarki i lekarze poszczególnych działów najczęściej spotykają się co 2 tygodnie w zależności od problemów i bieżących spraw na normalnej odprawie.

Rys. 3. Struktura funkcjonalna Hospicjum św. U. Ledóchowskiej

Źródło: Opracowanie własne

Każdy kierownik sam decyduje o częstotliwości odpraw, udziale swoich pracowników w szkoleniu, przygotowuje miesięczne i roczne sprawozdania, jest osobiście odpowiedzialny za swoją komórkę.

Chore osoby, które potrzebują pomocy i opieki paliatywnej są zgłaszane przez placówki służby zdrowia (oddziały w szpitalach) lub rodziny chorych. Po wstępnej selekcji, kiedy jest wolne miejsce w hospicjum stacjonarnym lub domowym pacjent natychmiast jest przyjęty, a jeżeli brakuje miejsca, umieszczony jest na liście oczekujących. Rocznie z pomocy Hospicjum korzysta około 350 chorych. Od 1997 r. do końca września 2010 r. Hospicjum pomogło:

- na oddziale, w hospicjum stacjonarnym – 2442 osobom;
- w hospicjum domowym dla dorosłych od 2002 r. – 1770 osobom;
- w hospicjum domowym dla dzieci od 2003 r. – 93 małym pacjentom;
- na oddziale apalicznym, ZOL – 78 osobom.

Od 21 października 2004 r. Hospicjum ma status organizacji pożytku publicznego. Pozwala to na korzystanie z 1% odpisu z podatku od osób fizycznych, co istotnie polepszyło sytuację finansową placówki. Hospicjum bierze udział w akcjach mających na celu pozyskanie środków na wsparcie swojej działalności. Wiosenną akcją są „Pola Nadziei” – program stworzony przez Fundację Marie Curie Cancer Care z Edynburga, pomagającą nieuleczalnie chorym na raka. Jego celem jest pozyskiwanie środków finansowych na rzecz hospicjów, a także edukacja dotycząca

Tabela 3. Wpływy z podatku 1% i akcji „Pola Nadziei” (w tys. PLN)

Lata	Z podatku 1%	Akcja „Pola Nadziei”
2011	378 149,58	23 603,89
2012	372 600,18	30 699,98
2013	370 759,50	38 319,00
2014	379 181,82	50 125,91
2015	370 004,48	48 684,00
2016	371 100,50	50 006,93

metod pracy z nieuleczalnie chorymi ludźmi oraz propagowanie postaw altruistycznych, otwartych na drugiego, zwłaszcza cierpiącego człowieka. Symbolem akcji „Pola Nadziei” stał się żonkil – międzynarodowy znak nadziei. Płockie Hospicjum uczestniczy w tej akcji od 2002 r. Od 2006 r. prowadzony jest jesienny program „Hospicjum to też życie” – kampania informacyjna, której celem jest ukazanie roli hospicjów w lokalnych społecznościach. Od 2008 r. hospicjum organizuje bal charytatywny. Co roku w płockiej katedrze odprawiana jest msza w intencji pacjentów, ich rodzin, pracowników i wolontariuszy. Hospicjum obejmuje opieką dzieci osierocone, organizując dla nich letnie kolonie nad morzem, a nawet wręcza prezenty gwiazdkowe. Działalność hospicjum jest bardzo dobrze odbierana przez lokalną społeczność. Za działalność na jej rzecz i wkład w rozwój ruchu hospicyjnego w Płocku prezes Tomasz Korga otrzymał tytuł Płoczanina Roku 2003³¹.

Zakończenie

Dobra opieka i odpowiednie traktowanie chorego to krótka charakterystyka płockiego hospicjum. Hospicjum św. Urszuli, które w 2017 r. będzie obchodziło jubileusz 20-lecia istnienia, jest pięknym i dobrym przykładem współczesnego biblijnego „Samarytanina”, zatroskanego, pochylonego nad chorym. Współczesny świat coraz bardziej potrzebuje takich instytucji – współczesnych „Dobrych Samarytan”.

Przypisy

- ¹ M. Kautscha, *Zarządzanie w opiece zdrowotnej*, Warszawa 2015, s. 35.
- ² Model Siemaszki, w którym to państwo bierze pełną odpowiedzialność za zdrowie społeczeństwa. Jedynym źródłem finansowania jest budżet państwa, Zakłady Opieki

Zdrowotnej są państwowe, brak sektora prywatnego w ochronie zdrowia, obywatele mają bezpłatny dostęp do pełnego pakietu usług świadczonych przez opiekę zdrowotną. Model ten obowiązywał w krajach socjalistycznych, również w Polsce do 1998 roku.

- ³ S. Golinowska (red.), *Zarys systemu ochrony zdrowia*, Drukarnia Open Eyes, Warszawa 2012, s. 39.
- ⁴ P. F. Drucker, *Praktyka zarządzania*, Warszawa 2005, s. 17-21
- ⁵ K. Walshe, J. Smith, *Zarządzanie w opiece zdrowotnej*, Warszawa 2011, s. 27.
- ⁶ M. Jaworzyńska, *Planowanie finansowe w zakładach opieki zdrowotnej*, CeDeWu, Warszawa 2010, s. 29.
- ⁷ T. Mróz (red.), *Uwarunkowania prawne, ekonomiczne i socjologiczne funkcjonowania wybranych systemów ochrony zdrowia*, Białystok 2011, s. 40.
- ⁸ <http://tvn24bis.pl/z-kraju,74/na-zdrowie-wydajemy-wiecej-ale-nadal-jestesmy-w-ogonie-europy,586477.html> (z dnia 17.10.2016 r.)
- ⁹ <http://www.bankier.pl/wiadomosc/lle-wydajemy-na-ochrone-zdrowia-i-czy-to-duzo-7230185.html> (z dnia 17.10.2016 r.)
- ¹⁰ www.who.int/cancer/palliative/definition/en (z dnia 20 sierpnia 2009 r.).
- ¹¹ Wytyczne (Rekomendacje) Rec (2003) 24 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące organizacji opieki paliatywnej, przyjęte przez Komitet Ministrów 12 listopada 2003 na 860 Konferencji Zastępców Ministrów, s. 24.
- ¹² Linda E. Swayne, W. Jack Duncan, Peter M. Ginter, *Zarządzanie strategiczne w ochronie zdrowia*, Warszawa 2012, s. 107.
- ¹³ <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-w-wieku-60-struktura-demograficzna-i-zdrowie,24,1.html> (z dnia 7 października 2016 r.). GUS, Rocznik demograficzny, Warszawa 2015, s. 386-389.
- ¹⁴ T. Buss, M. Lichodziejewska-Niemierko, *Opieka paliatywna w Polsce – od idei do praktyki*, „Forum Medycyny Rodzinnej”, Warszawa 2010, nr 2(4): 277–285.
- ¹⁵ J. Jarosz, *Opieka paliatywna w onkologii*, „Polska Medycyna Paliatywna”, Warszawa 2005, nr 4(4), s. 137–143.
- ¹⁶ A. Gretkowski, *Nowotwór to jeszcze nie wyrok. Wybrane zagadnienia z psychoonkologii*, Płock 2008, s. 55.
- ¹⁷ S. Litak, *Szpital w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka*, [w:] *Studia i materiały z historii kultury materialnej*, t. LXVI, Warszawa 1998, s. 13-14; J. Wiśniewski, *ABC zarządzania parafią. Parafia rzymskokatolicka w Niemczech*, Warszawa 2005, s. 34-37.
- ¹⁸ J. Milton, *Medicine and Care of the Dying: A Modern History*, Oxford University Press USA 2007, s. 20.
- ¹⁹ *Ibidem*, s. 22-25.
- ²⁰ *Ibidem*, s. 20.
- ²¹ M. Kathleen, Hendin H., *The Case Against Assisted Suicide. For the Right to End-of-life-Care*, Baltimore and London 2002, s. 281.
- ²² Cicely Mary Strode Saunders (22.06.1918-14.07.2005) – brytyjska lekarka, założycielka Hospicjum św. Krzysztofa w Londynie. W czasie II wojny światowej była pielęgniarką. W 1947 poznała uciekiniera z warszawskiego getta, Dawida Taśmę, umierającego w szpitalu na raka. Rozmowy z nim miały ogromny wpływ na dalsze działania Cicely. W 1958 ukończyła studia medyczne. Otrzymała Order Imperium Brytyjskiego.
- ²³ P. Krakowiak, A. Janowicz, *Historia i współczesność wolontariatu hospicyjnego* [w:] Krakowiak P., Modlińska A.: Podręcznik wolontariusza hospicyjnego. Biblioteka Fundacji Hospicyjnej. Gdańsk 2008, 17-26. Łuczak J.: *Co to jest leczenie objawowe (paliatywne), opieka paliatywna hospicyjna i dlaczego warto z nich korzystać?*, Przewodnik Terapeutyczny. Gdańsk 2007, nr3, 1–21.
- ²⁴ Hanna Chrzanowska (7.10.1902 -29.04.1973), polska pielęgniarka, instruktorka pielęgniarstwa, prekursorka pielęgniarstwa rodzinnego. W 1922 podjęła studia w nowo otwartej Szkole Pielęgniarstwa w Warszawie. W latach 1926-1929 pracowała jako instruktorka w Uniwersyteckiej Szkole Pielęgniarek i Higienistek w Krakowie. W okresie 1929-1939 redagowała miesięcznik „Pielęgniarka Polska”. Po wojnie i po otwarciu Uniwersyteckiej Szkoły Pielęgniarsko-Położniczej w Krakowie pracowała jako kierownik działu pielęgniarstwa społecznego i domowego. Podczas półrocznego stypendium w USA zapoznała się z amerykańskim systemem pielęgniarstwa domowego. Po przejściu na emeryturę w 1957 r., organizowała opiekę pielęgniarską w Krakowie przy wsparciu parafii. Szkoliła kleryków, wolontariuszy i studentów przygotowując ich do kontaktów z chorymi. Prowadziła tę pracę przez 16 lat, do końca życia. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Hanna_Chrzanowska (z dnia 12.10.2016)
- ²⁵ Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz. U. 2015 poz. 1705).
- ²⁶ GUS, *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2014r.*, Warszawa 2015, s. 149-161.
- ²⁷ European Commission, *The 2015 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060)*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015, s.378. (<http://europa.eu>. z dnia 14.10.2016 r.).
- ²⁸ L. Pawłowski, I. Wapniarska, M. Lichodziejewska-Niemierko, *Rola farmaceuty w opiece paliatywno-hospicyjnej*, „Medycyna Paliatywna w Praktyce”, Gdańsk 2009, 3(1), s. 19-27.
- ²⁹ Lekarz Czesław Hajduk, pielęgniarki - Anna Wilczyńska i Barbara Grabarczyk.
- ³⁰ W skład Komitetu Założycielskiego weszli: Wanda Czekaj, Barbara Grabarczyk, Czesław Hajduk, Barbara Haponik, Krystyna Jakubowska, ks. Teofil Kapuściński, Urszula Korga, Tomasz Korga, Lidia Kruszyńska, Grażyna Przybylska-Wendt, Teresa Sobczak, Anna Wilczyńska, Teresa Wrońska i Maria Żurowska.
- ³¹ M. Kwiatkowska, *Historia Hospicjum Miejskiego w Płocku 1987-2010*, Medycyna Paliatywna, nr 2/2011, t. 3, s. 100-103.

MANAGING OF PALLIATIVE TREATMENT FACILITY BASED ON ST. URSZULA LEDÓCHOWSKA HOSPICY IN PŁOCK

Summary

Traditional palliative care is experienced by the society as a care offered to suffered from tumours, at the last period of their life. However, more and more often this care is introduced gradually in the period of active treatment or during life extending therapy. Cicely Saunders is claimed to be a creator of modern palliative care. She had a chance to be closer to problems of people being at the last period of their life in St. Joseph's Hospice in London. The propagator of hospice movement in Płock was Grażyna Przybylska-Wendt. It was her initiative to in 80s' set a analgesic clinic that became St. Urszula Ledóchowska Hospicy. This palliative institution has actively functioned in the city and supported those who need help the most since 20 years

RECENZJA

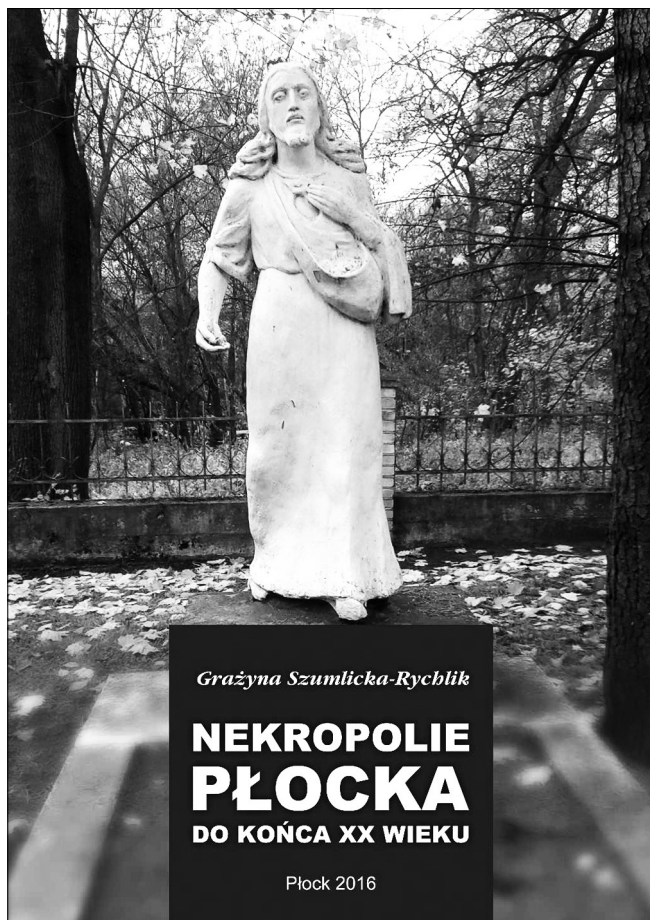
Grażyna Szumlicka-Rychlik, *Nekropolie Płocka do końca XX wieku*, wyd. Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 2016, ss. 304.

W tysiącletnich dziejach Płocka nekropolie mają znaczenie szczególne. Są przede wszystkim świadectwem bogatych dziejów jednego z najstarszych polskich miast, jednej z pierwszych stolic państwa Piastów, a zarazem świadectwem bogatej historii najstarszego ośrodka miejskiego Mazowsza. Należy też podkreślić, że płockie cmentarze należą do najstarszych na Mazowszu i na ziemiach polskich. Zabytkowy cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Kazimierza Wielkiego w Płocku jest uważany za najstarszą nekropolię w Polsce, założoną 10 lat przed powstaniem warszawskich Powązek i 20 lat przed powstaniem Cmentarza Rakowickiego w Krakowie.

Aczkolwiek cmentarze na terenie Płocka istniały od najdawniejszych czasów, zagadnienie historii płockich nekropoli nie doczekało się jednak do tej pory syntetycznego, naukowego opracowania. Tę istotną lukę w historiografii Płocka z powodzeniem wypełnia publikacja książkowa dr Grażyny Szumlickiej-Rychlik.

Na etapie jej przygotowywania Autorka wykorzystwała rozległą bazę źródłową. Sięgnęła do zasobu dziewięciu archiwów (w tym dwóch kościelnych) i działów rękopisów bibliotek naukowych. Zrozumiała, iż najwięcej wykorzystanego materiału źródłowego pochodzi z zasobu Archiwum Państwowego w Płocku. Wśród cytowanych akt archiwum płockiego dominuje spuścizna władz administracyjnych szczebla miejskiego. Dr Grażyna Szumlicka-Rychlik sięgnęła też do zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, prowadząc kwerendę w aktach Centralnych Władz Wyznaniowych Królestwa Polskiego. Przedmiotem jej zainteresowania był też zasób i Archiwum Akt Nowych w Warszawie, gdzie sięgnęła do akt Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Opieki Społecznej. Warto też podkreślić fakt wykorzystania przez Autorkę akt parafii wielu wyznań na terenie Płocka, źródeł internetowych oraz relacji ustnych, m.in. proboszczów parafii przyłączonych do miasta Płocka w XX wieku.

Konstrukcja prezentowanej książki została dobrze przemyślana. Przedstawione w niej rozdziały stanowią logiczną całość i zezwalają na pełne zaprezentowanie zagadnień. Składa się ona z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich, wstępny, poświęcony został pochówkom w różnych kulturach. Znalazło się w nim miejsce na refleksję na temat

nieuchronności śmierci oraz całej obrzędowości pogrzebowej nie tylko na ziemiach polskich

Nie jest to jednak tylko nawiązanie Autorki do dość rozległej dyskusji na temat faktu śmierci, obrzędu pochówku w różnych cywilizacjach, judeo-chrześcijańskich tradycji funeralnych w Polsce, Europie i na świecie, lecz umiejętny dobór refleksyjnych uwag na potrzeby tematu. Sądzę jednak, że z powodzeniem, bez szkody dla wartości naukowej książki, można byłoby zrezygnować z opisów pochówków, pośmiertnych obrzędów na terenie Azji, Afryki, obu Ameryk, Australii, a poszerzyć narrację o zagadnienia nam bliższe, europejskie.

W rozdziale drugim „Miejsca chowania zmarłych w Płocku do XVIII wieku” dr Grażyna Szumlicka-Rychlik dokonuje interesującej charakterystyki przedchrześcijańskich pochówków na obszarze Mazowsza Północnego i samego Płocka. Podstawę do jej rozważań stanowią wyniki badań archeologicznych na cmentarzysku Płock–Podolszyce. Autorka nawiązuje do pochówków w najstarszej płockiej świątyni jaką była katedra. Już w okresie

wczesnego średniowiecza, w zachodniej Europie powszechnie uważano, że najlepszym miejscem do grzebania zmarłych będzie oczywiście przestrzeń sacrum – kościół. Grażyna Szumlicka-Rychlik podkreśla, że pierwsze miejsca pochówków w Płocku i okolicy są głównym źródłem wiedzy o czasach prehistorycznych na tym terenie. Wiele miejsca poświęca pochówkom kolejnych księży i biskupów płockich oraz innych znanych płockich osobistości, nie w płockiej katedrze, ale już na cmentarzu funkcjonującym przy katedrze. Autorka umiejętnie wkomponowała w tok narracji opis uroczystego pogrzebu w katedrze płockiej we wrześniu 1825 r. odkopanych szczątków polskich władców: Władysława I Hermana i Bolesława III Krzywoustego.

Kolejne części rozdziału II autorka poświęciła charakterystyce cmentarzy przy płockich świątyniach: Kolegiacie Najświętszej Marii Panny, kościele parafialnym św. Bartłomieja Apostoła oraz przy pozostałych cmentarzach: św. Idziego, św. Krzyża, św. Leonarda i św. Katarzyny, św. Dominika i klasztorze dominikanów „na Górkach”, św. Trójcy, św. Filipa i Jakuba, św. Ducha, św. Marii Magdaleny przy klasztorze norbertanek, św. Jana Chrzyciela i klasztorze reformatów oraz kaplicy św. Marcina. Nie zapomniała o tym, aby zaliczyć do najstarszych płockich nekropolii cmentarz choleryczny, który był użytkowany sporadycznie, w okresie szalejących w mieście epidemii.

Rozdział trzeci recenzowanej publikacji książkowej charakteryzuje „Rzymskokatolickie cmentarze miejskie od XVIII do XX wieku”. Należy przypomnieć, iż z uwagi na szkodliwy wpływ na zdrowie ludzkie kościołów i najbliższego ich otoczenia, gdzie chowano umarłych, już dekrety władców Francji, Prus, Rosji i Austrii z XVIII w. nakazywały zakładanie cmentarzy z dala od ludzkich osiedli, na terenach suchych, które nie były narażone na powodzie. Autorka słusznie eksponuje problem oporu znacznej części mieszkańców Płocka i całego mazowieckiego regionu przeciwko pochówkom ciał zmarłych „w polu”. Z jej opracowania wynika, iż pierwszy, grzebalny cmentarz płocki (wówczas już poza miastem) powstał w 1780 r. na terenie parafii św. Bartłomieja Apostoła. Dr Grażyna Szumlicka-Rychlik słusznie podkreśla, że był to najstarszy polski cmentarz grzebalny.

Godny pochwały jest sposób analizy regulacji prawnych, związanych z funkcjonowaniem cmentarzy płockich na przestrzeni XIX i XX stulecia, Autorka omawiając te kwestie często odwołuje się do akt miasta Płocka, przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Płocku. Charakteryzując zagadnienie nekropolii parafii włączonych w granice

Płocka w minionym stuleciu, autorka interesująco opisuje funkcjonowanie cmentarzy parafii św. Benedykta w Radziwiu, parafii św. Jakuba w Imielnicy, parafii św. Aleksego w Trzepowie oraz parafii św. Wojciecha w Płocku-Podolszyczach.

Rozdział piąty opublikowanej książki dr Grażyny Szumlickiej-Rychlik został poświęcony historii płockich cmentarzy innych wyznań i religii. Nie sposób omawiać historii płockich nekropolii bez uwzględnienia cmentarza żydowskiego. W związku z powyższym autorka odnotowała wiele interesujących faktów związanych z założeniem płockiego kirkutu w XVI wieku i jego funkcjonowaniem w następnych stuleciach, aż do zagłady społeczności żydowskiej w mieście. Podobnie pozytywnie należy odnieść się do prób autorki zilustrowania dotychczasowego stanu wiedzy na temat płockich cmentarzy innych wyznań chrześcijańskich; ewangelickiego, prawosławnego i mariawickiego. Polegały one na ustaleniu przyczyn społeczno-politycznych i religijnych, w jakich doszło do założenia tych nekropolii na obszarze Płocka. Autorka nie pominęła też tak istotnego wątku, jak starania płockich władz gubernialnych o utrzymanie należytego wyglądu wspomnianych nekropolii. Zrozumiałe, iż powyższe starania dotyczyły przede wszystkim płockiego cmentarza prawosławnego,

W rozdziale ostatnim prezentowanej książki Grażyna Szumlicka-Rychlik podjęła udaną próbę charakterystyki architektury i epigrafiki sepulkralnej poszczególnych płockich nekropolii. Z jej rozważań wynika, iż każdy płocki cmentarz posiada swe historyczne nawarstwienia, złożone z odrębnego zespołu symboli i formy rzeźbiarskie, o odmiennym liternictwie i jakże różnych napisach. Zmieniające się na przestrzeni lat style, zarówno w architekturze jak i zdobnictwie sepulkralnym są także widoczne na płockich cmentarzach. Autorka przypomina tu tak znane warsztaty płockie Mendakowskiego i Marankiewicza.

Przy analizie semantycznej ekspresji poszczególnych płockich nekropolii, w której istotne znaczenie miały nagrobne inskrypcje oraz plastyczny „wystrój” grobów, autorka rozprawy nie pominęła tak istotnej kwestii, jak aspekty prawne omawianego zagadnienia.

Jako historyk porozbiorowych dziejów Mazowsza, widziałbym jeszcze dwa aspekty roli płockich nekropolii. Jest to zagadnienie ich swoistej roli wychowania patriotycznego młodego pokolenia płoczan, ale też nauki tolerancji i szacunku wobec wyznawców innych religii. Być może te zagadnienia będą przedmiotem rozważań Autorki podczas przygotowywania książki do jej II wydania.

Omawiana książka dr Grażyny Szumlickiej-Rychlik jest opracowaniem wartościowym, wnoszącym wiele cennych ustaleń na temat historii płockich cmentarzy. Napisana jest rzeczowo, z naukowym dystansem, precyzyjnym językiem. Jest też dobrze udokumentowana pod względem źródłowym, m.in. w zakresie dobranych map, szkiców i ilustracji.

Reasumując, dr Grażyna Szumlicka-Rychlik w swojej publikacji książkowej usystematyzowała i wydatnie poszerzyła stan wiedzy o wielowiekowej historii nekropolii Płocka – jednego z najstarszych miast Polski i Mazowsza. Na podstawie jej ustaleń wyciągnąć można wiele wniosków dotyczących funkcjonowania nekropolii w innych miastach Mazowsza na przestrzeni dziejów.

Janusz Szczepański

**LISTA RECENZENTÓW KWARTALNIKA
„NOTATKI PŁOCKIE” W ROKU 2016**

dr inż. Hanna Bauman-Kaszubska
prof. zw. dr hab. Andrzej Chodubski
mgr Małgorzata Duch
dr Grzegorz Gołębiewski
ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski
dr Andrzej Kansy
dr Marek Kisilowski
doc. dr Wiesław Koński
prof. zw. dr hab. Eugeniusz Kwiatkowski
prof. nadzw. dr hab. inż. Zbigniew Kruszewski
dr Andrzej Papierowski
prof. zw. dr hab. Paweł Samuś
dr hab. inż. Renata Walczak
prof. zw. dr hab. Danuta Walczak-Duraj

Z ŻAŁOBNEJ KARTY

List pożegnalny

Szanowny Panie Profesorze, Drogi Januszu,

Chwila, taka jak ta, zawsze zmusza do refleksji, do chwilowego zwolnienia tempa dnia codziennego, do zamyślenia się nad przemijaniem. Policzyłam lata i uświadomiłam sobie, że nasza współpraca trwała niemal pół wieku. Szybko to minęło.

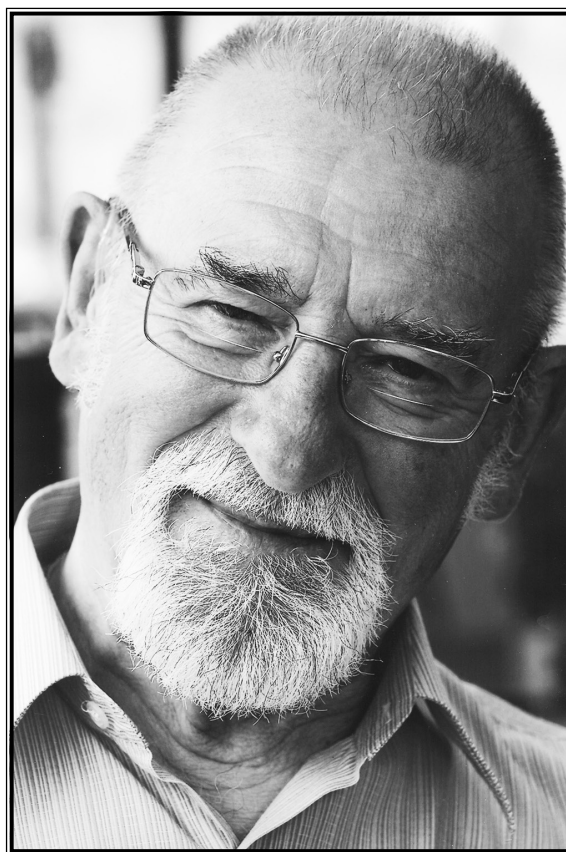
Panie Profesorze, Januszu, byłeś moim wieloletnim przełożonym i nauczycielem, ale również sąsiadem, przyjacielem rodziny. Te prawie 50 wspólnych lat, myślę, że upoważnia mnie to tego, że dziś próbuję godnie Cię pożegnać, a jednocześnie choć po trosze przybliżyć Twoje jakże bogate życie.

Zanim jeszcze przybyłeś do Płocka, z którym związałeś się na dalsze 47 lat swojego życia, zdobywałeś doświadczenie zawodowe pracując w przemyśle oraz na Politechnice Warszawskiej. Rozwijając swoje zainteresowania naukowe w zespole badawczym kierowanym przez wybitnego chemika profesora Stanisława Bretsznajdera i jednocześnie miałeś niepowtarzalną okazję zdobywania doświadczenia przemysłowego, między innymi na doświadczalnych instalacjach w zakładach chemicznych w Oświęcimiu, Tarnobrzegu i Luboniu.

Na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego już wieku rozpoczynaliśmy wspólnie naszą współpracę w płockiej filii Politechniki Warszawskiej. Ty, niespełna czterdziestoletni pracownik naukowo-dydaktyczny Politechniki Warszawskiej, ale wówczas już po doktoracie, z doświadczeniem w pracy w przemyśle, ja praktycznie dopiero na progu mojej pracy zawodowej. Instytut Chemii dopiero się formował, początkowo, jako Oddział Zamiejscowy Wydziału Chemicznego Politechniki Warszawskiej. Byłeś zastępcą, później kierownikiem tego oddziału, a ostatecznie wieloletnim dyrektorem Instytutu Chemii. Utworzyłeś zespół, przekształcony później w Zakład, którym również przez długi okres kierowałeś. Przez dwie kadencje sprawowałeś funkcję prodziekana wydziału.

Byłeś szefem wymagającym. Doceniałeś pracę podwładnych i nas promowałeś. Osobiście wskazałeś mi drogę i dałeś mi podstawy do rozwinięcia własnych skrzydeł i odnalezienia własnych ścieżek na polu nauki. Mam nadzieję, że choć trochę spełniłam Twoje pokładane we mnie nadzieje.

Wielu z nas wyznaje, że życie człowieka znaczy tyle ile pozostawi dla innych. Ślady Twojej bogatej i różnorodnej działalności długo jeszcze będą widoczne. Widać je w naszym Zakładzie, gdzie do

Prof. dr hab. inż. Janusz Pysiak

tej pory propagowana przez Ciebie analiza termiczna jest główną techniką badawczą. Seminarium im Prof. St. Bretsznajdera, które zorganizowaliśmy z Twojej inicjatywy po raz pierwszy w 1977 roku, aby uhonorować pamięć nieżyjącego już wtedy naukowca, którego byłeś wychowankiem, rozwinęło się z czasem, stało się konferencją międzynarodową z obowiązującym językiem angielskim i na stałe wpisało się już w kalendarz cyklicznych imprez naukowych poświęconych kalorymetrii i analizie termicznej. Współtworzone przez Ciebie Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej im. Wojciecha Świętosławskiego prężnie działa i rozwija się. Do dzisiejszego sukcesu i pozycji Towarzystwa z pewnością przyczyniła się też Twoja wieloletnia działalność w jego zarządzie. Zasiadałeś również we władzach innych towarzystw naukowych. Byłeś wiceprezesem Towarzystwa Naukowego Płockiego oraz organizatorem i wieloletnim przewodniczącym Oddziału Płockiego Polskiego Towarzystwa Chemicznego.

Miałeś liczne zainteresowania naukowe skupiające się wokół szeroko pojętej fizykochemii ciała stałego. Pozostawiłeś dla przyszłych pokoleń naukowców bogaty dorobek. Twoi studenci pamiętają

Ciebie jako profesora, świetnego wykładowcę. Wypromowałeś licznych inżynierów i magistrów, doktorów, będąc szanowanym nauczycielem, wychowawcą i autorytetem dla wielu pokoleń młodzieży. Twój wkład w rozwój nauki, jak też zaangażowanie w pracę dydaktyczną, były i są szeroko znane i doceniane. Byłeś laureatem wielu nagród, jak też wysokich odznaczeń państwowych.

Ale Twoje życie to nie tylko praca zawodowa. Byłeś człowiekiem, który żył pasją i rozwijał swoje hobby. Interesowałeś się numizmatyką, a szczególnie okresem Jagiellonów. Kochałeś góry, byłeś taternikiem, a profesjonalna wspinaczka wysokogórska nie była Ci obca. Chyba na równi z Twoją miłością do gór można postawić Twoje zafascynowanie fotografią. Pasję tę rozwijałeś już podczas studiów, ale dopiero w 1995 roku zdecydowałeś się pokazać swoje prace publicznie. Po pierwszej wystawie indywidualnej przyszły kolejne, indywidualne i zbiorowe, w kraju i za granicą. Setki Twoich fotografii to kolejny ślad, jaki po sobie pozostawiłeś. Zamknąłeś w kadrze świat widziany Twoimi oczami, malownicze pejzaże, ludzi, przyrodę...

Każdą ze swoich pasji doprowadzałeś do pełnego profesjonalizmu. Przykładowo, pamiętam, jak bardzo sobie ceniłeś członkostwo rzeczywiste Stowarzyszenia Twórców Fotoklub Rzeczypospolitej

Polskiej z tytułem artysty fotografa i wyróżnienie ministerialne „Zasłużony Działacz Kultury”.

Profesorze, Januszu, byłeś przedstawicielem przedwojennego pokolenia, któremu przyszło żyć w niełatwych czasach. Wczesne beztroskie dzieciństwo w Wilnie, ale lata wojny spędzone bez ojca, oficera walczącego na froncie, pobierane nauki na tajnych kompletach, późniejsza edukacja i praca pod kierunkiem wybitnego chemika, udane życie rodzinne przez wiele lat u boku żony Wiesławy, z ukochanymi dziećmi i wnukiem, jak też wiele innych wydarzeń ukształtowały Ciebie jako człowieka i poprowadziły ścieżką życia, przez wszystkie jego okresy, łatwiejsze i trudniejsze. O autorytecie, jakim się cieszyłeś, świadczą kondolencje, jakie otrzymuję z kraju i ze świata.

Jednak 4 lutego 2017 roku jedna chwila sprawiła, że nadszedł czas pożegnania. Żegnam Cię w imieniu wielu osób. Żegnam od pracowników Instytutu Chemii, a szczególnie od pracowników Zakładu Podstaw Chemii. Żegnam od całej społeczności akademickiej Politechniki Warszawskiej Filii w Płocku. Żegnam w imieniu szerokiego grona termoanalityków z kraju i ze świata. Żegnam od znajomych i przyjaciół. Pozostaniesz na zawsze w naszej pamięci.

Spoczywaj w pokoju.

Prof. dr hab. inż. Barbara Pacewska

I. DZIAŁ OGÓLNY

Bibliografie

1. **Bibliografia** Mazowska Płockiego za okres 1 I - 31 III 2015 r. / oprac. Justyna Bziuk, Elżbieta Dobroń, Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska. // Notatki Płockie. – 2016, nr 1/246, s. 57-72

Czasopisma ukazujące się na terenie regionu

2. **Aktualności** Teatru Płockiego / red. kolegium. – 2016, [R.9], nr styczeń-luty. – Płock: Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego, 2016. – Niereg.
3. **Auto** Kurier Płock i region: informator motoryzacyjno-reklamowy. – 2016, [R. 17], nr 1(453)-3(455). – Płock: [b.w.], 2016. – Dwutyg.
4. **Biuletyn** Informacyjny Powiatu Gostynińskiego / red. nacz. Andrzej Adamski. – 2016, [R. 6], Wydanie Święteczne Wielkanocne. – Gostynin: Powiat Gostyniński, 2016. – Niereg. – ISSN 2084-0896
5. **Biuletyn**. Kwartalnik Okręgowej Izby Lekarskiej w Płocku / red. nacz. Joanna Sokołowska. – 2016, [R.26], nr 1(127). – Płock: OIL, 2016. – Kwart.
6. **Biuletyn** Muzealny: kwartalnik Muzeum Mazowieckiego w Płocku / red. nacz. Leonard Sobieraj. – 2016, [R. 11], nr 1/40. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2016. – Kwart. – ISSN 1734-6935
7. **Biuletyn** Obserwatorium Integracji Społecznej / Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej. – 2015, nr 1. – Warszawa: MCPS Wydział ds. Badań Społecznych, 2015. – Półrocz. ISBN 2083-8883 Poprzedni tytuł: Biuletyn Informacyjny Obserwatorium Integracji Społecznej.
8. **Czas** Wisły: bezpłatny magazyn piłkarskiej Wisły. – 2016, nr 52-53. – Płock: Wisła Płock S.A., 2016. – Niereg.
9. **Echo** Gąbina: kwartalnik miasta i gminy Gąbin / red. zespół. – 2016, [R. 21], nr 1. – Gąbin: UMiG, 2016. – Kwart.
10. **eWyszogród.pl** Extra: Czerwińsk, Bodzanów, Bulkowo, Mała Wieś, Młodzieszyn, Radzanowo, Wyszogród, Zakroczym / red. nacz. Paweł Kłobukowski. – 2016, [R. 3], nr 1-3. – Wyszogród: Boruta Motors P. Kłobukowski, 2016. – Niereg.
11. **Fundusze** Europejskie na Mazowszu / red. Jerzy Gontarz, Agata Rokita. – 2016, [R. 3], nr 1. – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2016. – Kwart. – ISSN 2391-4629
12. **Gazeta** Łącka: Informator Urzędu i Rady Gminy w Łącku / red. zespół, przewod. Alicja Zbyszewska. – 2016, [R. 22], nr 1(65). – Łąck: UG, 2016. – Niereg. – ISSN 2299-0372
13. **Gazeta** Samorządowa Gminy Bodzanów / red. zespół. – 2016, [R.2], nr marzec. – Bodzanów: Urząd Gminy Bodzanów, 2016. – Niereg.
14. **Gazeta** Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica / red. nacz. Kamila Bielińska. – 2016, [R. 23], nr 43. – Płock: SWPW, 2016. – Półrocz. – ISSN 1425-2740
15. **Gazeta** Wyborcza / red. nacz. Adam Michnik. – 2016, nr 1-75. – Warszawa: Agora SA, 2016. – Dz. – ISSN 0860-908X Zawiera dod. „Gazeta Wyborcza Płock”; red. nacz. Arkadiusz Adamkowski.
16. **Gazetka** Akowska: pismo Związku Żołnierzy Armii Krajowej „Mazowsze” w Płocku / red. Zenon Kluczyński. – 2016, [R.16], nr 1(173)-2(174). – Płock: Związek Żołnierzy AK „Mazowsze”, 2016. – Mies.
17. **Głos** PSML-W. – 2016, [R. 12], nr 15(marzec). – Płock: Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa, 2016. – Niereg.
18. **Głos** Słupna: Gminny Biuletyn Informacyjny / red. Emilia Adamkowska. – 2016, [R. 12], nr 9(44). – Słupno: UG, 2016. – Niereg.
19. **Gość** Niedzielny: tygodnik katolicki / red. nacz. ks. Marek Gancarczyk. – 2016, R. 93, nr 1-13. – Katowice: Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej w Katowicach, 2016. – Tyg. – ISSN 0137-7604 Zawiera dod. „Gość Płocki”.
20. **Humanizacja** Pracy / Fundacja Humanizacja Pracy, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku; [red. nacz. Danuta Walczak-Duraj]. – 2016, nr 1(283). – [S.l.]: FHP; Płock: SWPW, 2016. – Kwart. ISSN 1643-7446
21. **Informacje** z Gostynina: czasopismo Inicjatywy dla Gostynina / [Inicjatywa dla Gostynina]. – 2016, [R.3], nr 16. – Gostynin: Agnieszka Korajczyk-Szyperska, 2016. – Dwumies. – ISSN 2353-6497
22. **Informator** Gminy Mochowo: Biuletyn Samorządu Gminnego / red. zespół. – 2016, [R. 2], nr 2. – Mochowo: Urząd Gminy, 2016. – Rocz.
23. **Kronika** Mazowiecka: Pismo Samorządu Województwa Mazowieckiego / red. nacz. Iwona Dybowska. – 2016, nr 1-3. – Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2016. – Mies. – ISSN 1730-749X
24. **Kurier** Gminy Bulkowo / red. zespół. – 2016, [R. 4], nr 1(13). – Bulkowo: Urząd Gminy Bulkowo, 2016. – Kwart. – ISSN 2353-2165
25. **Kurier** Sierpecki / red. nacz. Szymon Wyrostek. – 2016, [R. 8], nr 1-13. – Sierpc: Mazowiecka Agencja Prasowa, Klaudiusz Kwieciński 2016. – Tyg. – ISSN 2080-1556
26. **Lokalna** Gazeta Kutna i Regionu: plus Łęczycza, Gostynin / red. nacz. Patryk Ślęzak. – 2016, [R. 8], nr 341-353. – Kutno: „IMEDIA”, 2016. – Tyg.
27. **Mazowiecka** Szwajcaria: Brudzeń Duży zaprasza: bezpłatne pismo społeczno-kulturalne Towarzystwa Przyjaciół Gminy Brudzeń im. Pawła Włodkowica / red. nacz. Andrzej Dwojnych. – 2016, R. 15 [właśc. R. 14], nr 1(52-53). – Brudzeń Duży: TPGB, 2016. – Kwart. – ISSN 1642-9214
28. **Mazowiecki** Rynek Pracy: Biuletyn Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Warszawie / red. nacz. Wiesława Lipińska. – 2016, R. 13, nr 1. – Warszawa: Wojewódzki Urząd Pracy, 2015. – Dwumies. – ISSN 2082-856X
29. **Meritum**: Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny / red. nacz. Jolina Ziętek. – 2016, nr 1. – Warszawa: Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli; Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, 2016 – Kwart. – ISSN 1896-2521
30. **Miasto** Płock i okolice: bezpłatne pismo informacyjno-promocyjne / red. nacz. Tomasz Krajewski. – 2016, R. 9, nr 46. – Płock: Wydawnictwo TOM-PRESS, 2016. – Niereg.
31. **MiastOliŻyje**: płocki miesięcznik kulturalny / oprac. Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki i Wydział Promocji i Informacji Urzędu Miasta Płocka. – 2016, [R.5], nr 1-3 + Informator Społeczny: luty, marzec. – Płock: Urząd Miasta, 2016. – Mies.
32. **Moda** na Mazowsze / red. wydania Anna Somorowska. – 2016, nr 01-02. – Warszawa: Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, 2016. – Niereg. Egzemplarz bezpłatny
33. **Nasz** Gostynin: biuletyn miejski / red. nacz. Barbara Konarska-Pabiniak. – 2016, [R.5], nr 1(28). – Gostynin: Gmina Miasta Gostynina. Wydział Rozwoju Miasta, Promocji i Ochrony Zdrowia 2016. – Kwart. – ISSN 2081-4364
34. **Nasz** Płock: bezpłatny magazyn mieszkańców Płocka i Mazowsza Płockiego / red. nacz. Jan Bolesław Nycek. – 2016,

- [R. 13], nr 1(107). – Płock: Wydawnictwo MAROW – Jan Boleśław Nycek, 2016. – Mies. – ISSN 1731-5484
- 35. Nasza Gmina:** informator Gminy Stara Biała / red. zespół. – 2016, [R. 6], nr 1(18). – Stara Biała: Urząd Gminy, 2016. – Kwart.
- 36. Nasza Gmina Nasze Miejsce:** miesięcznik wydawany przez Gminę Mała Wieś. – 2016, [R. 5], nr 11(marzec). Mała Wieś: [Gmina Mała Wieś], 2016. – Mies.
- 37. Nasza Gmina Radzanowo:** monitor samorządowy gminy Radzanowo / red. zespół. – 2016, [R. 6], nr 15. – Radzanowo: Urząd Gminy, 2016 – Kwart. – ISSN 2084-0853
- 38. Notatki Płockie:** kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego / [red. nacz. Wiesław Koński]. – 2016, [R. 60], nr 1/246 Płock: TNP, 2016. – Kwart. – ISSN 0029-389X
- 39. Nowy Tygodnik Sierpecki:** NTS: Sierpc, Gozdowo, Mochowo / red. nacz. Anna Matuszewska. – 2016, [R. 2], nr 1-13. – Sierpc: P.H.U. Comp-Art, Z. Trojanowski, M. Trojanowska 2016. – Tyg.
- 40. Obserwator Płocki:** Gostynin, Płock, Sierpc: magazyn publicystyczno-społeczny, bezpłatny biuletyn Grupy Inicjatywnej Stowarzyszenia „Nasza Mała Ojczyzna – Mazowsze” / Red. zespół. – 2016, nr 3(marzec). – Płock: Agencja Reklamowa „PAVO”, 2016. – Niereg.
- 41. Oświata Mazowiecka:** Biuletyn Informacyjny Kuratorium Oświaty w Warszawie / red. nacz. Dorota Sokołowska. – 2016, nr 04 [grudzień 2015-styczeń 2016]. – Warszawa: Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli; Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, 2016. – Kwart. – ISSN 1896-2521
- 42. PetroNews.pl:** Płock i powiat płocki / red. nacz. Agnieszka Stachurska. – 2016, [R. 4], nr 1-6. – Płock: PR-image na podstawie umowy franczyzowej z Extra Media Sp. z o.o., 2016. – Dwutyg. – ISSN 2353-0863
- 43. Powiat Płocki Dobrze Ułożony:** magazyn informacyjny powiatu płockiego: Bielsk, Bodzanów, Brudzeń Duży [...]. – 2016, nr 1-2. – Płock: Rada i Zarząd Powiatu w Płocku, 2016. – Niereg. – ISSN 2450-6826. Od 2016 roku czasopismo posiada nowy numer ISSN.
- 44. Razem:** magazyn wewnętrzny Grupy ORLEN. – 2016, [R.2], nr 1. – Płock: PKN ORLEN SA, 2016. – Niereg.
- 45. Rocznik Gostyński:** regionalne pismo naukowe / Gostyńskie Towarzystwo Kulturalno-Naukowe; Towarzystwo Wspierania Rozwoju Ziemi Sannickiej; [red. nacz. Jarosław Domagała]. – T. 4 (2016). – Gostynin: Gostyńskie Towarzystwo Kulturalno-Naukowe; 2016. – 480 s.: il.; 24 cm. – Rocz. – ISSN 1898-9829
- 46. Sierpecka Fara:** pismo Parafii p.w. Św. Wita, Modesta i Krescencji. Na prawach maszynopisu / red. zespół. – 2016, [R. 21], nr 1/2(230/231)-3(232). – Sierpc: Parafia p.w. Św. Wita, Modesta i Krescencji, 2016. – Mies.
- 47. Słowo Gozdowa:** biuletyn Wójta i Rady Gminy / red. zespół. – 2016, [R.19], nr 1(64). Gozdowo: Urząd Gminy, 2016. – Kwart. – ISSN 1896-172X
- 48. Słubicki Biuletyn Informacyjny** / red. nacz. Krzysztof Głowacki. – 2016, [R.2], nr 1(5). – Słubice: Gmina Słubice, 2016. – Kwart.
- 49. Spotkanie** / red. zespół. – 2016, [R. 11], nr 1/111-2/112. – Rogozino: Parafia św. Faustyny Apostołki Bożego Miłosierdzia, 2016. – Mies.
- 50. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2015** / red. Andrzej Kansy, Maciej Wróbel. – 2015. – Płock: Towarzystwo Naukowe Płockie, 2016. – Rocz. – ISSN 1233-6696
- 51. Stanisławówka:** biuletyn parafialny / Red. zespół. – 2016, nr 1(84)-13(96). – Płock: Parafia św. Stanisława Kostki, 2016. – Tyg.
- 52. Studia Mazowieckie** / red. nacz. Janusz Szczepański. – R. 10/25(2016), nr 1. – Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Ciechanów: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2016. – Kwart. – ISSN 1231-2797
- 53. Tygodnik Płocki** / red. nacz. Tomasz Szatkowski. – 2016, [R.44], nr 1-13. – Płock: Dziennikarsko-Wydawnicza Spółdzielnia Pracy „AKAPIT”, 2016. – Tyg. – ISSN 0208-6972
- 54. U Świętego Marcina:** pismo Parafii Św. Marcina w Słupnie / red. nacz. Andrzej Dzięgielewski /. – 2016, [R. 7], nr 1(42)-2(43). – Słupno: Parafia św. Marcina, 2016. – Mies.
- 55. W Duchu i Prawdzie:** katolicka gazeta gostyńska / red. nacz. Janina Przygocka. – 2016, [R. 23], nr 1(240). – Gostynin: Parafia św. Marcina, 2016. – Mies.
- 56. W Promieniach Miłosierdzia:** miesięcznik Parafii Miłosierdzia Bożego w Gostyninie / red. nacz. Andrzej F. Ziółkowski. – 2016, R. 6, nr 1-2(56-57), nr 3(58). – Gostynin: Parafia Miłosierdzia Bożego, 2016. – Mies. – ISSN 2083-411X
- 57. Wiadomości Parafialne (Płock):** Parafia św. Krzyża w Płocku. – 2016, [R. 4], nr 40-45. – Płock: Parafia św. Krzyża. 2016. – Tyg.
- 58. Wiadomości Sannickie:** gazeta samorządowa / [Urząd Gminy w Sannikach; red. Agnieszka Lewandowska]. – 2016, R. 9, nr 1(11). – Sanniki: UG, 2016. – 30 cm. – Rocz. – ISSN 1689-4529
- 59. Wieś Mazowiecka:** Miesięcznik Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego / red. nacz. Ewa Gregorczyk. – 2016, nr 1-3. – Warszawa: Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, 2016. – Mies. – ISSN 1507-4714
- 60. Wieści Gminne (Bielsk):** pismo Urzędu Gminy Bielsk. – 2016, [R. 10], nr 31(1). – Bielsk: Urząd Gminy, 2016. – Niereg.
- 61. Wieści Muzealne:** Kulturalny Magazyn Muzealny / red. zespół. – 2016, [R. 5], nr 1(9). – Sierpc: Muzeum Wsi Mazowieckiej, 2016. – Półrocz. – ISSN 2299-937X
- 62. Wieści znad Wisty** / red. Ewa Smuk-Stratenwerth, Malwina Rzepecka. – 2016, [R.23], nr 97. – Grzybów: Stowarzyszenie „Ziarno”, 2016. – Niereg. – ISSN 1643-7810
- 63. Zagraj to Sam:** przeboje w zapisie nutowym / red. nacz. Janusz Wiśniewski. – 2016, [R. 23], nr 1(235). – Płock: Studio „Bis”, 2016. – Kwart. – ISSN 1231-0980
- 64. Zeszyty Jagiellońskie:** [dokument elektroniczny]: Pismo Uczniów, Nauczycieli i Przyjaciół LO im. Króla Władysława Jagiełły w Płocku / opiekun zespołu Wiesław Kopeć. – 2016, [R. 16], nr 110. – Płock: LO im. Wł. Jagiełły, 2016. – Niereg.

Poszczególne okręgi i miejscowości

Dziarnowo

— UMIŃSKI, Michał.: Zapomniani sąsiedzi = poz. 80

Gostynin

65. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Żydzi w Gostyninie w pierwszej połowie XX wieku / Barbara Konarska-Pabiniak. // Rocznik Gostyński. – T. 4 (2016), s. 269-304, il.
— SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.: Rozwój przestrzenny Gostynina od średniowiecza do 1945 roku = poz. 107

Gozdowo (gmina)

— ZUGAJ, Leszek.: Dzieje samorządu i administracji w gminie Gozdowo = poz. 188

Płock

66. LEWANDOWSKA, Anna.: Słodkie ulice wcale nie są słodkie...: osiedle do naprawy / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 23, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il. Rewitalizacja osiedla Dobrzyńska.
67. SPINGER, Filip.: Płock, czyli miasto dobre na weekend z kochanką / Filip Springer; rozm. przepr. Anna Lewandowska. //

Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 29, dod. Magazyn Płocki, s. 2, il.

Rozmowa z publicystą i autorem książek, Filipem Springerem nt. Płocka.

68. SZEWCZYK, Robert.: Płock – klejnot Mazowsza / Robert Szewczyk. // *Moda na Mazowsze*. – 2016, nr 01, s. 16-18, il.

Pamiętniki. Wspomnienia

— SZATKOWSKA-KUNAVAR, Marta.: Her Lobdowski nicht zu Hause = poz. 96

— HAJDUK, Czesław.: Saga kresowego rodu XIX-XX wiek = poz. 234

— HAJDUK, Czesław.: Saga kresowego rodu XIX-XX wiek = poz. 235

69. Zasłużone osoby i rody z gminy Mała Wieś / pod redakcją Michała Korwin-Szymanowskiego. – Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, cop. 2015. – 116 s.: il.; 21 cm.

ISBN 978-83-64953-12-5

Biografie

Antczak, Michał

70. ORŁOWSKA, Milena.: Odkryli korytarze templariuszy i samolot: czy odkopią kilka czołgów? / Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2016, nr 17, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.

Michał Antczak i Stowarzyszenie Eksploracyjne na Rzecz Ratowania Zabytków „Sakwa”.

Bogusławski (rodzina)

71. SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.: Młyny na ziemi gostynińskiej. Rys historyczny / Elżbieta Szubska-Bieroń. // *Rocznik Gostyniński*. – T.4 (2016), s. 51-90, il.

Bontemps, Piotr Karol

72. KORDALA, Tomasz.: Zapomniany generał Piotr Bontemps – odłona trzecia / Tomasz Kordala. // *Biuletyn Muzealny*. – 2016, nr 1/40, s. 10, il.

Realizacja projektu „Zapomniany generał Piotr Bontemps” w Muzeum Mazowieckim.

Broniewski, Władysław

73. WOŁODŹKO, Krzysztof.: Broniewski, Anka, komunizm / Krzysztof Wołodźko. // *Gazeta Polska*. – 2016, nr 6, s. 30-31, il.

Władysław Broniewski – poeta, legionista, socjalista.

Chojnacki, Mieczysław

74. DUMOWSKI, Zdzisław.: Sierpczanin Mieczysław Chojnacki ps. „Młodzik” – Honorowym Obywatelom Radzymina / Zdzisław Dumowski. // *Kurier Sierpecki*. – 2016, nr 10, s. 8, il.

Mieczysław Chojnacki ps. „Młodzik” – członek Oddziału Specjalnego Józefa Marcinkowskiego ps. „Wybój”, działacz powojennego podziemia niepodległościowego.

Ciszewski, Ryszard

75. KACPRZAK, Michał.: Tragiczna śmierć niedosłego milionera / Michał Kacprzak. // *Gazeta Wyborcza*. – 2016, nr 35, dod. Magazyn Płocki, s. 7, il. – (Był sobie Płock...)

Rysio Ciszewski z Płocka, mały sprzedawca gazet, tragicznie zmarły w r. 1935 r.

Garkowski, Longin

76. GARKOWSKI, Longin.: Nam nikt nie musi płacić / Longin

Garkowski; rozm. przepr. Anna Lewandowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2016, nr 53, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 2, il.

Rozmowa z płockim działaczem Solidarności w latach 80-tych ubiegłego wieku, członkiem Płockiego Komitetu Obrony Demokracji – Longinem Garkowskim.

Głowacki, Michał

77. GŁOWACKI, Michał.: Możemy zagrać wszystko: sierpczanie z pasją / Michał Głowacki; rozm. przepr. Bogumiła Dumowska. // *Kurier Sierpecki*. – 2016, nr 4, dod. Dodatek Kulturalny, s. 8, il.

Michał Głowacki – kapelmistrz Miejskiej Młodzieżowej Orkiestry Dętej OSP.

Gołębiewska, Wanda

78. ORŁOWSKA, Milena.: Coelho na pewno będzie w Lourdes / Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza*. – 2016, nr 53, dod. Magazyn Płocki, s. 6, il.

Korespondencja poetki Wandy Gołębiewskiej ze znanymi literatami.

79. SZATKOWSKA, Lena.: W szufladzie Wandy / Lena Szatkowska. // *Tygodnik Płocki*. – 2016, nr 1, s. 9, il.

Zawiera rec. książki: Niepokorna – szkice o Wandzie Gołębiewskiej / Leszek Skierski. – Płock, 2015.

Grzybowski (rodzina)

— CHUDZYŃSKI, Marian.: Ślubice Prusów, Ślubickich, Mikorskich, Potockich i Grzybowskich = poz. 110

Kaczmarski, Józef

— GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.: Obraz Stanisława Kaczor – Batowskiego „Obrońcom Płocka z sierpnia 1920 r.” i jego bohaterowie = poz. 240

Kowalewski (rodzina)

80. UMIŃSKI, Michał.: Zapomniani sąsiedzi / Michał Umiński. // *Nasza Gmina*. – 2016, nr 1(18), s. 14-15, il.

Kozanecka, Elżbieta

— (gsz.): Spotkania, biegi, marsz = poz. 170

81. PIETRZYK, Jacek.: Pseudonim „Basia” / Jacek Pietrzyk. // *Nasza Gmina Radzanowo*. – 2016, nr 15, s. 8, il.

Elżbieta Kozanecka ps. „Basia” – mieszkanka Czerniewa, łączniczka AK, zginęła w walkach we wsi Stare Gałki w 1949 roku.

Lissowski, Ludomir Wincenty

— MAnna.: Most prałata = poz. 142

Majdecka, Genia

82. KACPRZAK, Michał.: Panna Genia / Michał Kacprzak. // *Gazeta Wyborcza*. – 2016, nr 41, dod. Magazyn Płocki, s. 7, il. – (Był sobie Płock...)

Genia Majdecka, płocka harcerka, społecznik, patronka Stanicy Harcerskiej w Płocku przy ul. Krótkiej 3a.

Marciniak, Szymon

83. MAŁACHOWSKI, Adam.: Jak jesteś taki kozak, to weź gwizdek i sam sędziuj / Adam Małachowski. // *Gazeta Wyborcza*. – 2016, nr 5, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.

Szymon Marciniak, sędzia piłkarski z Płocka.

Mikorski (rodzina)

— CHUDZYŃSKI, Marian.: Ślubice Prusów, Ślubickich, Mikorskich, Potockich i Grzybowskich = poz. 110

Milewski, Mirosław

84. MILEWSKI, Mirosław.: Nie lękajcie się – z tym słowem idę / Mirosław Milewski; rozm. przepr. Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 8, s. 8, il.

Rozmowa z ks. dr Mirosławem Milewskim, nowym biskupem pomocniczym diecezji płockiej.

85. MILEWSKI, Mirosław.: Nie stójmy w narożniku / Mirosław Milewski; rozm. przepr. Włodzimierz Piętka. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 5, dod. Gość Płocki, nr 5/363, s. III, il.

Rozmowa z nowym biskupem pomocniczym diecezji płockiej.

Misiak, Krzysztof

86. MISIAK, Krzysztof.: Pół wieku Krzyśka Misiaka / Krzysztof Misiak; rozm. przepr. Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 35, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 2, il.

Mosiółek, Krystyna

87. MOSIOŁEK, Renata.: Odnalazła potomków Chagalla, Malewicza, Kobro: Renata Mosiółek; rozm. przepr. Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 13, s. 10, il.

Olszewski, Jolanta i Mirosław

— ORŁOWSKA, Milena.: 13 pięter...: najstarszą płocką windą prosto do nieba = poz. 131

Pęczyński (rodzina)

— SZATKOWSKA-KUNAVAR, Marta.: Her Lobdowski nicht zu Hause = poz. 96

Potocki (rodzina)

— CHUDZYŃSKI, Marian.: Słubice Prusów, Słubickich, Mikorskich, Potockich i Grzybowskich = poz. 110

Prus (ród)

— CHUDZYŃSKI, Marian.: Słubice Prusów, Słubickich, Mikorskich, Potockich i Grzybowskich = poz. 110

Rembieliński, Rajmund

88. KANIA, Rafał.: Usprawnić państwo: myśl społeczno-polityczna Rajmunda Rembielińskiego / Rafał Kania. – Płock: Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica, 2015. – 289 s.: il.; 24 cm.

Bibliogr. s. 255-277. – Streszcz. ang. i ros.

ISBN 978-83-62709-91-5

89. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Chyba wiemy, gdzie mieszkał Rembieliński w Płocku? / Barbara Konarska-Pabiniak. // Nasz Płock. – 2016, nr 1(107), s. 5, il.

Dot. dyskusji nt. miejsca zamieszkania Rajmunda Rembielińskiego w Płocku w latach 1811-1813. Autorka nawiązuje do art. w „Naszych Korzeniach”, nr 8 (2015).

90. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Rajmund Rembieliński zasłużony dla uprzemysłowienia Gostynina i Gąbina w 1. połowie XIX wieku / Barbara Konarska-Pabiniak. // Rocznik Gostyniński. – T. 4 (2016), s. 217-232, il.

Różalski, Zygmunt

91. LEWANDOWSKA, Anna.: Chce dotknąć historii: a kickboxing to gra fair dla wszystkich / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2016, nr 47, s. 4-5, il.

Zygmunt Różalski, kolekcjoner i trener kick-boxingu.

Rystoff (rodzina)

92. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Rystoffowie z Gostynina / Barbara Konarska-Pabiniak. // Rocznik Gostyniński. – T. 4 (2016), s. 233-244, il.

Jan Rystoff, Paweł Rystoff, Adolf Rystoff.

Skierkowski, Władysław

93. SZATKOWSKA, Lena.: Panie muzykancie, prosim zagrać walca: Kurpie i muzyka w TNP / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 7, s. 9, il.

Zawiera rec. książki: Kurpie i muzyka / red. Mieczysława Demska-Trębacz. – Warszawa, 2014. Dodatkowo omówienie sylwetki ks. Władysława Skierkowskiego wraz z wpływem jego dokonań na sztukę i naukę. Fotografia międzywojenna.

Słodki, Maciej

94. RAD.: Teraz prof. Słodki: w PWSZ wybrano nowego rektora / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 10, s. 6, il.

Słubicki (rodzina)

— CHUDZYŃSKI, Marian.: Słubice Prusów, Słubickich, Mikorskich, Potockich i Grzybowskich = poz. 110

Staniszewski, Jerzy

— STANISZEWSKI, Jerzy.: Chcę skupić się na solidnej pracy dla naszego wspólnego dobra = poz. 184

Stępnia, Jerzy

95. SZATKOWSKA, Lena.: Stalin nie dojechał / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 6, s. 9, il.

Wspomnienia Jerzego Stępnia, solisty „Mazowsza”, dyrektora Teatru Dramatycznego w Płocku w latach 1982-1985.

Stryjewski, Wiktor

— 8 luty 1949 rok = poz. 172

Szatkowska, Lucyna

96. SZATKOWSKA-KUNAVAR, Marta.: Her Lobdowski nicht zu Hause: babcia Lucyna cała ze wspomnień / Marta Szatkowska-Kunavar. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 20-21, il.

Wspomnienia Lucyny Szatkowskiej (z domu Pęczyńskiej). Zawiera zdjęcia z okresu międzywojennego i lat 40-tych XX wieku.

Szczodrowski, Edward

97. BIEGUS, JOLANTA.: Ksiądz Edward Szczodrowski – dziekan gostyniński w latach 1910-1925 / Jolanta Biegus. // Rocznik Gostyniński. – T. 4 (2016), s. 255-262, il.

Taub, Liber

— MAJEWSKI, Robert.: Brunatne czereśnie = poz. 248

Tuszyński, Felix

— TUSZYŃSKI, Felix.: Sztuka z tezą = poz. 243

Walczak (rodzina)

— SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.: Młyny na ziemi gostynińskiej. Rys historyczny = poz. 71

Wasiak (rodzina)

— SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.: Młyny na ziemi gostynińskiej. Rys historyczny = poz. 71

Wawrzyński (rodzina)

— UMIŃSKI, Michał.: Zapomniani sąsiedzi = poz. 80

Zaborowska, Marianna

98. MAŁECKA, Agnieszka.: Trzeba być dobrym: ludzie „wyklęci” / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 12, dod. Gość Płocki, nr 12/370, s. V, il.

Rehabilitacja Marianny Zaborowskiej oskarżonej w 1947 r. o udzielanie pomocy NSZ.

Zieliński, Gustaw

- 99. Gustaw Zieliński**, poeta, pisarz : poeta, gospodarz, społecznik. // W: Borucki, Marek. Wielcy zapomniani Polacy, którzy zmienili świat, cz. 2 / Warszawa, Sport i Turystyka-Muza, 2016 S. 468-481, il.

Zimińska-Sygietyńska, Mira

- SZATKOWSKA, Lena.: Stalin nie dojechał = poz. 95

Żyliński, Michał

- 100. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.**: Michał Żyliński – burmistrz Gostynina w latach 1920-1926 / Barbara Konarska-Pabiniak. // Rocznik Gostyniński. – T. 4 (2016), s. 263-268, il.

II. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Roślinność. Zwierzęta

- 101. TYSZKIEWICZ, Jan.**: Dawna przyroda Mazowsza / Jan Tyszkiewicz. // Studia Mazowieckie. – R. 10/25(2016), nr 1, s. 13-28, il. Streszcz. ang., ros. – Bibliogr. s. 25-27
- LEWANDOWSKA, Anna.: Płock mój widzę zielony: plany są wielkie! = poz. 237

Ochrona Środowiska. Ekologia

- 102. Dofinansowanie** wymiany pieców węglowych. // MiastO!Żyje. – 2016, Informator
- Spalanie niebezpiecznych odpadów w piecach domowych – niska emisja.
- GABRYCHOWICZ, Justyna.: Eskalacja konfliktu na wizji = poz. 134
- GABRYCHOWICZ, Justyna.: Mochowo mówi nie dla kurników = poz. 135
- WIŚNIEWSKI, Andrzej.: Kurnikom mówimy zdecydowane nie = poz. 136

Geografia. Krajoznawstwo. Turystyka

- **Moda** na Mazowsze = poz. 32
- SZEWCZYK, Robert.: Płock – klejnot Mazowsza = poz. 68

III. LUDNOŚĆ

Osadnictwo.

- CHUDZYŃSKI, Marian.: Kolonizacja Holendersko-Oleanderska (Olanderska) na terenie ziemi Gostynińskiej = poz. 108

Demografia

- 103. Informacje** ogólne: [dokument elektroniczny]. Dane o sytuacji demograficznej w gminach i powiatach Mazowsza. Sytuacja na rynku pracy. // Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej. – 2015, nr 1, s. 3-6, il.
- 104. MARCINIAK, Jola.**: Katastrofalnie mało noworodków: nowi płocczanie 2015: Elif, Kosma, Santiago, Aurelia, Inez i Sabina / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 3, s. 16
- OSMAŁEK, Marek.: Zarys dziejów parafii św. Marcina w Gostyninie = poz. 255
- WIŚNIEWSKI, Michał.: Program „500+” prawdopodobnie od kwietnia = poz. 168

IV. HISTORIA

Nauki pomocnicze: archiwistyka

- 105. BEES.**: Dla każdego informatory i komiks: jak stworzyć

drzewo genealogiczne, podpowiedzą pracownicy Archiwum / BeeS. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 7, s. 7, il.

Zapowiedź wystawy i promocji „Informatora o zasobach Archiwum Państwowego w Płocku” oraz omówienie projektów na najbliższe miesiące.

Archeologia

- ORŁOWSKA, Milena.: Odkryli korytarze templariuszy i samolot: czy odkopią kilka czołgów? = poz. 70
- 106. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.**: Samolot wylądował po 70 latach: historia i tragedia zamknięta w pawilonie / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 4, s. 14, il.
- Prezentacja historii odnalezionego samolotu i jego załogi oraz relacja z sesji historycznej połączonej z otwarciem ekspozycji.

Historia miejscowości

Gostynin

- KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Michał Żyliński – burmistrz Gostynina w latach 1920-1926 = poz. 100
- **KONARSKA-PABINIAK, Barbara.**: Początki kolei w Gostyninie w 1924 roku = poz. 141
- KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Rystoffowie z Gostynina = poz. 92
- OSMAŁEK, Marek.: Zarys dziejów parafii św. Marcina w Gostyninie = poz. 255
- 107. SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.**: Rozwój przestrzenny Gostynina od średniowiecza do 1945 roku / Elżbieta Szubska-Bieroń. // Rocznik Gostyniński. – T.4 (2016), s. 9-50, il.

Gostynin (gmina)

- SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.: Młyny na ziemi gostynińskiej. Rys historyczny = poz. 71

Mała Wieś (okręg)

- **Zasłużone** osoby i rody z gminy Mała Wieś = poz. 69

Mazowsze

- 108. CHUDZYŃSKI, Marian.**: Kolonizacja Holenderska-Oleanderska (Olanderska) na terenie ziemi Gostynińskiej / Marian Chudzyński. // Rocznik Gostyniński. – T. 4 (2016), s. 305-320, il.

Płock

- KACPRZAK, Michał.: Biblioteka obsługuje płockiego robotnika = poz. 268
- KACPRZAK, Michał.: Panna Gienia = poz. 82
- KACPRZAK, Michał.: Tragiczna śmierć niedosłego miliona = poz. 75
- SZEWCZYK, Robert.: Płock – klejnot Mazowsza = poz. 68
- SZUMLICKA-RYCHLIK, Grażyna.: Najstarszy cmentarz rzymskokatolicki w Płocku = poz. 149
- 109. OPAL, Marek.**: Zapomniane miejsca – Elektrownia na Radziwiu / Marek Opal. // PetroNews.pl. – 2016, nr 3, s. 9, il.
- Historia Elektrowni Miejskiej w dzielnicy Radziwie.

Sierpc (okręg)

- Red.: Ziemia sierpecka znana i nieznana = poz. 266

Ślubice

- 110. CHUDZYŃSKI, Marian.**: Ślubice Prusów, Ślubickich, Mikorskich, Potockich i Grzybowskich / Marian Chudzyński. // Rocznik Gostyniński. – T. 4 (2016), s. 321-334, il.

Opracowania według okresów

Historia 1795-1918 r.

- KANIA, Rafał.: Usprawnić państwo = poz. 88
- KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Rajmund Rembieliński zaśluzony dla uprzemysłowienia Gostynina i Gąbina w 1. połowie XIX wieku = poz. 90
- KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Żydzi w Gostyninie w pierwszej połowie XX wieku = poz. 65

Historia 1918-1939 r.

- GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.: Obraz Stanisława Kaczor – Batowskiego „Obróńcom Płocka z sierpnia 1920 r.” i jego bohaterowie = poz. 240
- KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Żydzi w Gostyninie w pierwszej połowie XX wieku = poz. 65
- SZATKOWSKA-KUNAVAR, Marta.: Her Lobdowski nicht zu Hause = poz. 96

Historia 1939-1945 r.

- 111. (EG).: W prasie NSDAP: książka o wojennym Płocku / (eg). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 7, s. 12, il.
Zawiera rec. książki: Płock na łamach lokalnej prasy NSDAP 1939-1945 / Elżbieta Szubska-Bieroń. – Płock, 2015.
- 112. GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.: [Płock na łamach lokalnej prasy NSDAP 1939-1945- recenzja] / Grzegorz Gołębiewski. // Notatki Płockie. – 2016, nr 1/246, s. 46-49, il.
Zawiera rec. książki: Płock na łamach lokalnej prasy NSDAP 1939-1945 / Elżbieta Szubska-Bieroń. – Płock, 2015.
- KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Żydzi w Gostyninie w pierwszej połowie XX wieku = poz. 65
- 113. ŁAKOMSKI, Mirosław (1950-).: Schröttersburg w Płocku / Mirosław Łakomski. – Płock: Biuro Reklamy Elżbieta Łakomska, 2016. – [308] s.: il.; 22 cm. ISBN 978-83-945410-0-2
- MAnna.: Sierpc podczas okupacji = poz. 211
- ORŁOWSKA, Milena.: Odkryli korytarze templariuszy i samolot: czy odkopią kilka czołgów? = poz. 70
- STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Samolot wylądował po 70 latach = poz. 106
- 114. STEFAŃSKA, Ewelina.: Niemieckie plany na Płock / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 11, dod. Magazyn Płocki, s. 8-9, il.
Zawiera rec. książki: Płock na łamach lokalnej prasy NSDAP 1939-1945 / Elżbieta Szubska-Bieroń. – Płock, 2015.
- SZATKOWSKA-KUNAVAR, Marta.: Her Lobdowski nicht zu Hause = poz. 96
- UMIŃSKI, Michał.: Zapomniani sąsiedzi = poz. 80
- WOŁODŹKO, Krzysztof.: Broniewski, Anka, komunizm = poz. 73

Historia 1944-1989 r.

- GARKOWSKI, Longin.: Nam nikt nie musi płacić = poz. 76
- (gsz).: Spotkania, biegi, marsz = poz. 170
- MAŁECKA, Agnieszka.: Trzeba być dobrym = poz. 98
- MAnna.: Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych = poz. 171
- PIETRZYK, Jacek.: Pseudonim „Basia” = poz. 81
- 115. STASIAK, Piotr A.: „Przewodnia siła narodu” – Polska Partia Robotnicza na zachodnim Mazowszu w powiatach: gostyński, kutnowskim i łowickim / Piotr A. Stasiak. // Studia Mazowieckie. – R. 10/25(2016), nr 1, s. 105-132. Streszcz. ang., ros. – Bibliogr. s. 129-131
- 116. TRUBAS, Michał.: Płocki batalion obrony terytorialnej (1966-1972) / Trubas Michał. // Notatki Płockie. – 2016, nr 1/246, s. 10-19, il. Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

- WOŁODŹKO, Krzysztof.: Broniewski, Anka, komunizm = poz. 73
- 8 luty 1949 rok = poz. 172

V. ETNOGRAFIA

- 117. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Czas zapomnianych tradycji wielkanocnych: nasze zaskakujące świąteczne tradycje / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 12, s. 4, il.

Sztuka ludowa

- STEFAŃSKA, Ewelina.: Wszyscy chcą mieć tatuaże, politycy i lekarze = poz. 138

Obyczaje. Obrzędy

- DYBIEC, Aleksandra.: Zapach i smak świąt pocujesz już w ten weekend! = poz. 137
- JG.: Świątecznie w skansenie = poz. 214
- STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Czas zapomnianych tradycji wielkanocnych = poz. 117

VI. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

Prace ogólne

- 118. (JAC).: Kalendarium 2015: przypominamy czytelnikom Tygodnika Płockiego najważniejsze wydarzenia minionego roku / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 1, s. 5

Inwestycje. Budownictwo

- NOWAKOWSKI, Andrzej.: Zbudujemy nowy odcinek obwodnicy = poz. 180
- [p].: Inwestycje płockie w 2015 roku = poz. 181
- SIELIWIERSZTOW, Marta.: Mariaż tradycji z nowoczesnością = poz. 215
- STACHURSKA, Agnieszka.: Grunt miasta sprzedany za 1 % wartości = poz. 230
- WIŚNIEWSKI, Michał.: Czy Płock tonie w długach = poz. 187

Energetyka

- 119. (BN).: Elgo ogłosiło upadłość!: 160 osób znajdzie się na bruku? / (bn). // Lokalna Gazeta Kutna i Regionu. – 2016, nr 351, s. 8, il.
Spotkanie dotyczące likwidacji zakładu ELGO w Gostyninie.
- Dofinansowanie wymiany pieców węglowych = poz. 102
- GABRYCHOWICZ, Justyna.: Gmina przyszłości = poz. 176
- 120. (GSZ).: Ostatni gasi światło: spotkanie pracowników gostyńskiego ELGO / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 12, s. 30, il.
Spotkanie dotyczące likwidacji zakładu ELGO w Gostyninie.
- OPAL, Marek.: Zapomniane miejsca – Elektrownia na Radziwiu = poz. 109

Przemysł chemiczny

Polski Koncern Naftowy ORLEN SA

- 121. CHMIELARZ, Piotr.: Orlen bliżej Bliskiego Wschodu / Piotr Chmielarz. // Gazeta Polska Codziennie. – 2016, nr 25, s. 10, il.
- 122. DUSZCZYK, Michał.: Orlen walczy o Możejki / Michał Duszczyk. // Rzeczpospolita. – 2016, nr 63, s. A1, B4, il.
Niejasna przyszłość litewskiej rafinerii
- 123. FURMAN, Tomasz.: PKN Orlen zamierza więcej inwestować / Tomasz Furman. // Rzeczpospolita. – 2016, nr 23, s. B1
- 124. FURMAN, Tomasz.: Rząd może połączyć Orlen, Lotos i PGNiG / Tomasz Furman. // Rzeczpospolita. – 2016, nr 8, s. B1, il.

- 125. GRANISZEWSKA, Magdalena.:** W Orlenie szykują się zmiany kadrowe / Magdalena Graniszewska. // Puls Biznesu. – 2016, nr 19, s. 8, il.
- 126. KLOCEK, Alina.:** Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w latach 1959-1989 oraz ich wpływ na rozwój Płocka i regionu / Alina Kłoczek. // Studia Mazowieckie. – R. 10/25(2016), nr 1, s. 133-169. Streszcz. ang., ros. – Bibliogr. s. 166-168
- 127. Orlen** buduje więzi społeczne / Oprac. D.S. // Do Rzeczy. – 2016, nr 1, s. 86, il.
- Działania PKN Orlen w ramach przyjętej strategii CSR.
- 128. (PCH).:** Spółki energetyczne pod nowym nadzorem / (pch). // Gazeta Polska Codziennie. – 2016, nr 36, s. 9, il.
- 129. TRF.:** Trans Polonia kupiła Orlen Transport / trf. // Rzeczpospolita. – 2016, nr 51, s. B6

Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągów Naftowych „Przyjaźń” SA

- 130. (T).:** Terminal Naftowy w Gdańsku ma pozwolenie na użytkowanie: ważny dla kraju, istotny dla płockiej firmy / (t). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 1, s. 7, il.

Przemysł rolno-spożywczy

- 131. ORŁOWSKA, Milena.:** 13 pięter...: najstarszą płocką windą prosto do nieba / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 29, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.
- Trzynaście pięter...: najstarszą płocką windą prosto do nieba
- 132. WIŚNIEWSKI, Andrzej.:** Sierpc przejmuje mleczarnię w Żurominie?: wielkie połączenie na rynku producentów mleka na Mazowszu / Andrzej Wiśniewski. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 12, s. 7, il.

Rolnictwo

- rad.: Najlepsi na Mazowszu = poz. 205
- SZYMANIK, Grzegorz.: Sołtys na wysokościach = poz. 242
- 133. PIEKARSKI, Tomasz.:** Struktura własności ziemiańskiej na Mazowszu Płockim w okresie międzywojennym / Tomasz Piekarski. // Studia Mazowieckie. – R. 10/25(2016), nr 1, s. 83-104. Streszcz. ang., ros. – Bibliogr. s. 100-103

Hodowla

- 134. GABRYCHOWICZ, Justyna.:** Eskalacja konfliktu na wizji: jest zgoda na tysiące świń w Śniedzanowie / Justyna Gabrychowicz. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 10, s. 3, il.
- Konflikt w sprawie budowy chlewni pomiędzy mieszkańcami Śniedzanowa, a wójtą gminy Rościszewo Janem Sugajskim.
- GABRYCHOWICZ, Justyna.: Gmina przyszłości = poz. 176
- 135. GABRYCHOWICZ, Justyna.:** Mochowo mówi nie dla kurników / Justyna Gabrychowicz. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 1, s. 7, il.
- 136. WIŚNIEWSKI, Andrzej.:** Kurnikom mówimy zdecydowane nie: mieszkańcy nie chcą kolejnych kurzych ferm / Andrzej Wiśniewski. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 9, s. 6, il.
- Protesty mieszkańców gminy Mochowo

Handel. Usługi

- 137. DYBIEC, Aleksandra.:** Zapach i smak świąt poczujesz już w ten weekend! / Aleksandra Dybiec. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2016, nr 65, dod. Wielkanocne Targi Żywności, s. 2, il.
- ORŁOWSKA, Milena.: 13 pięter...: najstarszą płocką windą prosto do nieba = poz. 131
- 138. STEFAŃSKA, Ewelina.:** Wszyscy chcą mieć tatuaże, politycy i lekarze / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 41, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 4-5, il.
- Płockie studia tatuażu: Wojciecha Andrzejczyka i Bartka Hamerskiego.

Finanse. Budżet. Ubezpieczenia

- DANIELUK, Jacek.: Budżetowe wydatki w 2016 roku = poz. 174
- NOWAKOWSKI, Andrzej.: Zbudujemy nowy odcinek obwodnicy = poz. 180
- rad.: Będzie bezpiecznie i nowocześniej = poz. 194
- WAWRZYŃSKI, Sławomir.: Nasz gminny budżet = poz. 186
- WIŚNIEWSKI, Michał.: Czy Płock tonie w długach = poz. 187

Komunikacja. Transport. Łączność

- 139. BUCZKOWSKI, Krzysztof.:** Badanie preferencji transportowych płocczan jako element planu mobilności miejskiej / Krzysztof Buczkowski. // Notatki Płockie. – 2016, nr 1/246, s. 20-25, il. Streszcz. w jęz. ang.
- DYBIEC, Aleksandra.: Tak dla płatnego parkowania = poz. 175
- 140. (GSZ).:** Płacz i płac: strefa płatnego parkowania / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 4, s. 3, il.
- Omówienie obszarów i opłat dotyczących strefy płatnego parkowania w Płocku oraz przedstawienie opinii urzędników i mieszkańców.
- (jac).: 41 mln złotych dla Płocka i okolic = poz. 178
- 141. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.:** Początki kolei w Gostyninie w 1924 roku / Barbara Konarska-Pabiniak. // Rocznik Gostyniński. – T.4 (2016), s. 91-102, il.
- 142. MANNA.:** Most prałata / MANNA. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 4, s. 2, il.
- Otwarcie mostu na ulicy Wojska Polskiego w Sierpcu, któremu nadano imię księdza prałata Ludomira Wincentego Lissowskiego.
- 143. MARCINIAK, Jola.:** Spór o maszt w Ciechomicach: jak pogodzić interesy mieszkańców i inwestora? / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 2, s. 1, 5
- Problem budowy masztu telefonii komórkowej w Ciechomicach.
- [p].: Inwestycje płockie w 2015 roku = poz. 181
- rad.: Rok dużych wyzwań = poz. 183
- 144. SZATKOWSKA, Lena.:** Płoccy pasjonaci znaczka: 61 lat nie rozstają się z klaserem / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 9, s. 10, il.
- Historia Polskiego Związku Filatelistów w Płocku i okolicach oraz organizowanych wystaw, a także omówienie płockich kolekcji.
- trf.: Trans Polonia kupiła Orlen Transport = poz. 129
- 145. WIŚNIEWSKI, Andrzej.:** Zajeżdżeni: mieszkańcy sierpeckiej starówki - kto odpowie za zniszczenie naszych domów? / Andrzej Wiśniewski. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 9, s. 5, il.
- Dot. tzw. małej obwodnicy Sierpca

Gospodarka komunalna

- 146. GABRYCHOWICZ, Justyna.:** Śmieciowy kłopot: niesegregowane odpady na leśnych ścieżkach / Justyna Gabrychowicz. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 8, s. 3, il.
- Problem z segregacją odpadów w powiecie sierpeckim.
- 147. JOL.:** Odpady komunalne droższe o 60 proc.: czy śmieci niesegregowane można wywieźć taniej / Jol. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 11, s. 14
- Podwyżka cen za wywóz odpadów komunalnych na terenie Związku Gmin Regionu Płockiego.
- LEWANDOWSKA, Anna.: Słodkie ulice wcale nie są słodkie = poz. 66
- 148. MARCINIAK, Jola.:** Płacisz haracz od luksusu: masz domek letniskowy pod Płockiem? / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 11, s. 1,3, il.
- Zapłać haracz od luksusu
- Dot. ryczałtowych opłat za śmieci od właścicieli działek rekreacyjnych podlegających Związkowi Gmin Regionu Płockiego.
- [p].: Inwestycje płockie w 2015 roku = poz. 181

— SIELIWIERSZTOW, Marta.: Mariaż tradycji z nowoczesnością = poz. 215

149. SZUMLICKA-RYCHLIK, Grażyna.: Najstarszy cmentarz rzymskokatolicki w Płocku / Grażyna Szumlicka-Rychlik. // Studia Mazowieckie. – R. 10/25(2016), nr 1, s. 29-51. Streszcz. ang., ros. – Bibliogr. s. 48-50

Cmentarz przy parafii św. Bartłomieja Apostoła założony w 1870 r.

Gospodarka mieszkaniowa

150. DANIELUK, Jacek.: Trafi do poprawki: program „Mieszkania dla młodych” dobry, ale... / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 4

Omówienie zasad przyznawania mieszkań na wynajem w ramach programu „Mieszkania dla młodych” w Płocku.

151. LEWANDOWSKA, Anna.: Osiedle tuż przed startem / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 27, s. 1, il.

Przygotowania do realizacji programu „Mieszkanie dla Młodych” w Płocku.

152. MARCINIAK, Jola.: Komu preferencyjne mieszkanie: dla pięknych, bogatych, ambitnych i kreatywnych, a co ze... spawaczami? / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 7, s. 4, il.

Kontrowersje wokół zasad przyznawania mieszkań na wynajem w ramach programu „Mieszkania dla młodych” w Płocku.

153. RYDZEWSKI, Ryszard.: Rada Nadzorcza Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej ważnym organem samorządowym / Ryszard Rydzewski. // Głos PSML-W. – 2016, nr 15 (marzec), s. 3

Podsumowanie prac Rady Nadzorczej PSM-L w trakcie trwania kadencji 2013-2016.

VII. ZAGADNIENIA POLITYCZNE I SPOŁECZNE

Zagadnienia ogólne

— Andrzej Duda w Lucieniu = poz. 169

— FURMAN, Tomasz.: Rząd może połączyć Orlen, Lotos i PGNiG = poz. 124

154. LEWANDOWSKA, Anna.: Józef Piniór w Płocku: PiS i reszta świata / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 61, s. 2, il.

Pokaz filmu „80 milionów” i spotkanie z jego bohaterem i legendą Solidarności z lat 80-tych ubiegłego wieku – J. Piniorem, zorganizowane przez płocki Komitet Obrony Demokracji.

Unia Europejska

— Fundusze Europejskie na Mazowszu = poz. 11

— STRUZIŁ, Adam.: Środki unijne zagrożone = poz. 173

Partie polityczne

— GARKOWSKI, Longin.: Nam nikt nie musi płacić = poz. 76

— LEWANDOWSKA, Anna.: Józef Piniór w Płocku: PiS i reszta świata = poz. 154

— STASIAK, Piotr A.: „Przewodnia siła narodu” – Polska Partia Robotnicza na zachodnim Mazowszu w powiatach: gostynińskim, kutnowskim i łowickim = poz. 115

Organizacje społeczne

— (gsz.): Spadkobiercy pradziadków = poz. 206

— Ruszyła pierwsza Spółdzielnia Socjalna w Gostyninie „Różni, ale równi” = poz. 159

— SZATKOWSKA, Lena.: Płoccy pasjonaci znaczka = poz. 144

155. 20-lecie istnienia Stowarzyszenia Gmin Turystycznych Pojezierza Gostynińskiego. // Gazeta Łęcka. – 2016, nr 1(65), s. 5-6, il.

Organizacje młodzieżowe

— KACPRZAK, Michał.: Panna Gienia = poz. 82

— MAŁECKA, Agnieszka.: Orleża i inni... = poz. 252

— MANKOWSKA, Anna.: Szkoła Podstawowa w Lelicach = poz. 199

Polityka społeczna

156. KRUSZEWSKI, Zbigniew.: A. Kansy (red.), Lokalna aktywność społeczna w Polsce w latach 1990-2015 [Inc. – recenzja] / Zbigniew Kruszewski. // Studia Mazowieckie. – R. 10/25(2016), nr 1, s. 201-203.

Zawiera rec. książki: Lokalna aktywność społeczna w Polsce w latach 1990-2015 / red. Andrzej Kansy. – Płock, 2016.

— LEWANDOWSKA, Anna.: Słodkie ulice wcale nie są słodkie = poz. 66

157. Mazowiecki barometr ubóstwa i wykluczenia społecznego: [dokument elektroniczny]. // Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej. – 2015, nr 1, s. 6-14, il.

158. Zasoby pomocy społecznej i instytucji aktywnej integracji: [dokument elektroniczny]. // Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej. – 2015, nr 1, s. 14-24, il.

Praca. Bezrobocie

— Informacje ogólne = poz. 103

159. Ruszyła pierwsza Spółdzielnia Socjalna w Gostyninie „Różni, ale równi”. // Nasz Gostynin. – 2016, nr 1, s. 4, il.

160. ŻAK, Robert.: Miejsce absolwentów SWPW na rynku pracy / Robert Żak. // Gazeta Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica. – 2016, nr 43, s. 4-5, il.

Opieka społeczna

161. DS.: Dzienny Dom „Senior Wigor” w Szczutowie rozpoczął działalność / DS. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 4, s. 10, il.

162. (GSZ).: Kto dostanie pieniądze: 20 tys. dzieci w programie „Rodzina 500+” na Mazowszu Płockim / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 8, s. 3, il.

Omówienie zasad przyznawania świadczenia w ramach programu „Rodzina 500+”.

163. (GSZ).: Zagrali dla dzieci: Finał WOŚP na Ziemi Płockiej / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 2, s. 15, il.

164. LEWANDOWSKA, Anna.: Pobijmy rekord Orkiestrowej zbiórki! / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 5, dod. Magazyn Płocki, s. 6-7, il.

Roma Ludwicka, dyrektorka Młodzieżowego Domu Kultury im. Króla Maciusia Pierwszego, uczestniczka i współorganizatorka kolejnych edycji Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy w Płocku.

165. MARCINIAK, Jola.: Komornik je zabierze: co z tego, że miasto przyznało płocczanom dodatki mieszkaniowe / Marciniak, Jola. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 1,3, il.

Dot. uwarunkowań prawnych świadczeń pomocy społecznej oraz dodatków mieszkaniowych w świetle zajęć komorniczych na terenie Płocka.

166. RAD.: Płock ma swój rekord: zagrała Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy / rad; fot. T. Radwańska-Justyńska, Rafał Dominik. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 2, s. 6, il.

167. STACHURSKA, Agnieszka.: Udany WOŚP w Płocku / Agnieszka Stachurska. // PetroNews.pl. – 2016, nr 1, s. 11, il.

Omówienie atrakcji 24. finału WOŚP w Płocku.

— STEFAŃSKA, Ewelina.: Spektakl, że boki zrywać = poz. 247

168. WIŚNIEWSKI, Michał.: Program „500+” prawdopodobnie od kwietnia: dla ilu płockich dzieci / Michał Wiśniewski. // PetroNews.pl. – 2016, nr 3, s. 1, 4, il.

Prezentacja projektu ustawy dopłat dla dzieci i opinie płocczan na ten temat.

Związki zawodowe

- GARKOWSKI, Longin.: Nam nikt nie musi płacić = poz. 76

Zagadnienia socjologiczne

- KRUSZEWSKI, Zbigniew.: A. Kansy (red.), Lokalna aktywność społeczna w Polsce w latach 1990-2015 [Inc. – recenzja] = poz. 156
— SZYMANIK, Grzegorz.: Sołtys na wysokościach = poz. 242

Uroczystości. Obchody

169. **Andrzej Duda** w Lucieniu : pamięci Lecha Kaczyńskiego i historycznych debat / opr. (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 11, s. 2, il.
Odświeżenie tablicy pamiątkowej z okazji 10-lecia seminariów – z udziałem przedstawicieli nauki polskiej pod patronatem prezydenta Lecha Kaczyńskiego w latach 2006-2009 – w byłym prezydenckim ośrodku wypoczynkowym w Lucieniu k. Gostynina.
170. (GSZ).: Spotkania, biegi, marsz: o Żołnierzach Wyklętych w Płocku / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 9, s. 6, il.
Omówienie wydarzeń w ramach obchodów Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” w Płocku.
171. **MANNA.**: Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych / Manna. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 10, s. 6, il.
172. 8 lutego 1949 rok : Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych w Małej Wsi. // eWyszogród.pl Extra. – 2016, nr 2, s. 3, il.

VIII. ZAGADNIENIA PRAWNO-ADMINISTRACYJNE

Administracja terenowa

- (pch).: Spółki energetyczne pod nowym nadzorem = poz. 128
— STRUŻIK, Adam.: Jestem przeciwny rozbirowi Mazowsza = poz. 185
173. **STRUŻIK, Adam.**: Środki unijne zagrożone / Adam Strużik ; rozm. przepr. Jacek Nizinkiewicz. // Rzeczpospolita. – 2016, nr 22, s. A5, il.
Wpływ ewentualnego podziału województwa mazowieckiego na utratę środków unijnych.

Samorząd terytorialny

174. **DANIELUK, Jacek.**: Budżetowe wydatki w 2016 roku: Płock, Sierpc, Gostynin: oświata, zdrowie, inwestycje / Jacek Danieluk, Grzegorz Szkopek, Teresa Radwańska-Justyńska. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 1, s. 3, il.
Budżet Płocka, Sierpca i Gostynina na 2016 rok.
175. **DYBIEC, Aleksandra.**: Tak dla płatnego parkowania / Aleksandra Dybiec. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 21, s. 1, il.
176. **GABRYCHOWICZ, Justyna.**: Gmina przyszłości: konsultacje społeczna / Justyna Gabrychowicz. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 2, s. 3, il.
Debate nt. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rościszewo.
— GABRYCHOWICZ, Justyna.: Śmieciowy kłopot = poz. 146
— (gsz).: Płacz i płac = poz. 140
177. (JAC).: Rośnie zadłużenie Płocka: ponad 4 tysiące na jednego mieszkańca / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 9, s. 4
Zadłużenie miasta na koniec 2015 r.
178. (JAC).: 41 mln złotych dla Płocka i okolic: samorząd Mazowsza przygotował tegoroczne inwestycje / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 4, s. 11, il.
— KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Michał Żyliński – burmistrz Gostynina w latach 1920-1926 = poz. 100
179. **KRUPIŃSKA, Sylwia.**: Rok odważnych decyzji: spotkanie noworoczne samorządu miejskiego / Sylwia Krupińska. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 3, s. 9, il.

Plany burmistrza Sierpca na 2016 r.

- LEWANDOWSKA, Anna.: Jarmark Tumski – kolekcjonerski = poz. 210
— LEWANDOWSKA, Anna.: Płock mój widzę zielony: plany są wielkie! = poz. 237
— MANNA.: Most prałata = poz. 142
— MARCINIAK, Jola.: Komornik je zabierze = poz. 165
180. **NOWAKOWSKI, Andrzej.**: Zbudujemy nowy odcinek obwodnicy / Andrzej Nowakowski; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2016, nr 1(107), s. 4, il.
Rozmowa z prezydentem Płocka nt. rozwoju miasta.
— ORŁOWSKA, Milena.: Co dalej z Obrońców Warszawy = poz. 238
181. [P].: Inwestycje płockie w 2015 roku: nie zwalniamy tempa / [p]. // Nasz Płock. – 2016, nr 1(107), s. 8-9, il.
182. **RAD.**: Najwięcej dla oświaty : noworoczne podsumowanie burmistrza / rad. // Tygodnik Płocki. – 2015, nr 3, s. 13, il.
183. **RAD.**: Rok dużych wyzwania: co czeka powiat sierpecki / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 13, il.
— rad.: Stypendia marszałka dla najzdolniejszych = poz. 203
— STACHURSKA, Agnieszka.: Grunt miasta sprzedany za 1 % wartości = poz. 230
184. **STANISZEWSKI, Jerzy.**: Chcę skupić się na solidnej pracy dla naszego wspólnego dobra / Jerzy Staniszewski ; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2016, nr 16(107), s. 13, il. // Gazeta Samorządowa Gminy Bodzanów. – 2016, marzec, s. 2-4, il.
Rozmowa z wójtem gminy Bodzanów.
185. **STRUŻIK, Adam.**: Jestem przeciwny rozbirowi Mazowsza / Adam Strużik ; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2016, nr 1(107), s. 1,7, il.
Rozmowa z Marszałkiem Województwa Mazowieckiego.
— STRUŻIK, Adam.: Środki unijne zagrożone = poz. 173
186. **WAWRZYŃSKI, Sławomir.**: Nasz gminny budżet / Sławomir Wawrzyński. // Nasza Gmina. – 2016, nr 1(18), s. 3
Budżet gminy Stara Biała na 2016 r.
187. **WIŚNIEWSKI, Michał.**: Czy Płock tonie w długach / Michał Wiśniewski. // PetroNews.pl. – 2016, nr 4, s. 1, 3, il.
— WIŚNIEWSKI, Michał.: PZOZ pod lupą radnych = poz. 196
188. **ZUGAJ, Leszek.**: Dzieje samorządu i administracji w gminie Gozdowo : Gmina Gozdowo 1973-1990 / Leszek Zugaj. // Słowo Gozdowe. – 2016, nr 1(64), s. 37
Fragment opracowania Leszka Zugaja „Dzieje samorządu i administracji w gminie Gozdowo w latach 1945-1990”.

Policja. Bezpieczeństwo publiczne

189. **BOROWSKI, Marek.**: Działania profilaktyczne przejawów niedostosowania społecznego prowadzone przez Straż Miejską w Płocku w percepcji jej pracowników na przykładzie nadużywania alkoholu / Marek Borowski, Kazimierz Piskorz. // Notatki Płockie. – 2016, nr 1/246, s. 31-36, il. Streszcz. w jęz. ang.
190. **CICHOCKI, Jarosław.**: Rozmowa z kierownikiem Posterunku Policji w Gozdowie Jarosławem Cichockim / Jarosław Cichocki ; rozm. przepr. Mariola Kopka. // Słowo Gozdowe. – 2016, nr 1(64), s. 14-15, il.
191. (JAC).: Policja podsumowała rok / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 3, s. 4, il.
Podsumowanie działań policji oraz statystyki przestępczości za rok 2015 w Płocku i powiecie płockim.
192. **WIŚNIEWSKI, Andrzej.**: Drogowy koszmar w mieście trwa: debata społeczna na temat bezpieczeństwa w powiecie sierpeckim / Andrzej Wiśniewski. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 7, s. 8, il.

IX. WOJSKO

- TRUBAS, Michał.: Płocki batalion obrony terytorialnej (1966-1972) = poz. 116

X. OCHRONA ZDROWIA

Służba zdrowia. Szpitalnictwo

- 193. DYBIEC, Aleksandra.:** Jest w Płocku nowe centrum medyczne / Aleksandra Dybiec. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 61, s. 1, il.
Niepubliczne centrum medyczne Medic Park.
— (jac.): 41 mln złotych dla Płocka i okolic = poz. 178
- 194. RAD.:** Będzie bezpieczniej i nowocześniej: prawie dwa miliony dla Winiar / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 10
Dot. inwestycji w Wojewódzkim Szpitalu Zespolonym im. Marcina Kasprzaka w Płocku oraz Wojewódzkim Samodzielnym Zespole Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej im. prof. Eugeniusza Wilczkowskiego w Gostyninie.
- 195. RAD.:** Komu ile na ochronę zdrowia? / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 2, s. 4
- 196. WIŚNIEWSKI, Michał.:** PZOZ pod lupą radnych: skąd to zadłużenie / Michał Wiśniewski. // PetroNews.pl. – 2016, nr 6, s. 1, 4, il.
Raport dotyczący funkcjonowania PZOZ.

XI. NAUKA OŚWIATA KULTURA

Nauka

- **Studia Mazowieckie** = poz. 52

Szkolnictwo wyższe

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa

- rad.: Teraz prof. Słodki = poz. 94

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica

- ŻAK, Robert.: Miejsce absolwentów SWPW na rynku pracy = poz. 160

Oświata. Zagadnienia ogólne

- 197. RAD.:** Międzynarodowe stypendium dla płoczanina: jest absolwentem Jagiellonki / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 1, s. 6

Towarzystwo Naukowe Płockie

- **Sprawozdanie** z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2015 = poz. 50

- 198. ŻUK, Daniela.:** 45 lat seminarium doktoranckiego Towarzystwa Naukowego Płockiego / Daniela Żuk. // Notatki Płockie. – 2016, nr 1/246, s. 37-45, il.
Czterdzieści pięć lat seminarium doktoranckiego Towarzystwa Naukowego Płockiego.

Oświata. Zagadnienia ogólne

- **Oświata Mazowiecka** = poz. 41
— [p].: Inwestycje płockie w 2015 roku = poz. 181

Szkolnictwo podstawowe

- 199. MAŃKOWSKA, Anna.:** Szkoła Podstawowa w Lelicach: 10 lat minęło / Anna Mańkowska, Iwona Bogdańska. // Słowo Gozdowne. – 2016, nr 1(64), s. 20, il.
10-lecie powstania harcerstwa w Szkole Podstawowej w Lelicach.
- 200. RAD.:** Do szkoły czy do przedszkola: jaki los płockich sześciolatków / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 6, s. 3

Dot. kampanii „Mam sześć lat, chcę iść do szkoły” w Płocku.

- 201. RAD.:** Płockie sześciolatki nie chcą do szkoły: są wyniki przedszkolnych ankiet / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 10, s. 3, il.

Szkolnictwo ogólnokształcące

- 202. DYBIEC, Aleksandra.:** Luty: potęga militarna ZSRR / Aleksandra Dybiec. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 23, dod. Magazyn Płocki, s. 2, il.
Zbiory muzeum LO im. Władysława Jagiełły w Płocku.
— LEWANDOWSKA, Anna.: Ten polonez jest tylko nasz = poz. 249
- 203. RAD.:** Stypendia marszałka dla najzdolniejszych: Płock, Sierpc, Gostynin / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 10

Szkolnictwo zawodowe

- 204. CICHECKI, Henryk.:** Tutoring w szkole: rozmowa z Henrykiem Cicheckim dyrektorem Zespołu Szkół Usług i Przedsiębiorczości im. Abpa A. J. Nowowiejskiego w Płocku / rozm. przepr. Ewa Orłowska. // Meritum. – 2016, nr 1, s. 62-63
- 205. RAD.:** Najlepsi na Mazowszu: technicy z Budowlanki / rad. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 3, s. 10, il.
Zdobycie tytułu laureata (przez szkolną drużynę techników), w II edycji konkursu na innowacje dotyczące rolnictwa i rozwój obszarów wiejskich, za stworzenie makiety stabilizatora wilgotności gruntu.
— rad.: Stypendia marszałka dla najzdolniejszych = poz. 203

Przedszkola

- rad.: Do szkoły czy do przedszkola = poz. 200
— rad.: Płockie sześciolatki nie chcą do szkoły = poz. 201

Kultura

- **MiastO!Żyje** = poz. 31

Towarzystwa regionalne

- 206. (GSZ.:** Spadkobiercy pradziadków: stowarzyszenie Pro Patria z Dobrzykowa / (gsz. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 6, s. 14, il.
— Red.: Ziemia sierpecka znana i nieznana = poz. 266

Domy kultury

- BeeS.: Dla każdego informatory i komiks = poz. 105
- 207. Info z GOKu / Oprac. Magdalena Woja. // Wieści Gminne (Bielsk). – 2016, nr 36(1), s. 13-15, il.**
Informacje z Gminnego Ośrodka Kultury w Bielsku.
— LEWANDOWSKA, Anna.: Jarmark Tumski – kolekcjonerski = poz. 210
- 208. LEWANDOWSKA, Anna.:** W Czerwonym Atramentie sięgaj pozytywny ferment / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 17, dod. Magazyn Płocki, s. 9, il.
Księgarnia-kawiarnia „Czerwony Atrament” Krzysztofa Blinkiewicza w Płocku.

Imprezy kulturalne

- (gsz.): Zagrali dla dzieci = poz. 163
— (jac.): Kalendarium 2015 = poz. 118
- 209. JACKOWSKI, Dariusz.:** Uwolnić endorfiny / Dariusz Jackowski; rozm. przepr. Anna Matuszewska. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 4, s. 14, il.
Dariusz Jackowski – nowy dyrektor Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Sierpcu.
— JG.: Świątecznie w skansenie = poz. 214
- 210. LEWANDOWSKA, Anna.:** Jarmark Tumski – kolekcjonerski / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 26, s. 3, il.

Konferencja prasowa organizatorów VIII Jarmarku Tumskiego.
211. MANNA.: Sierpc podczas okupacji / MAnna. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 8, s. 9, il.
Wystawa fotografii ukazujących Sierp w okresie II wojny światowej, zorganizowana przez Pracownię Dokumentacji Dziejów Miasta Sierpc w CKiSz.

Muzealnictwo

- DYBIEC, Aleksandra.: Luty: potęga militarna ZSRR = poz. 202
- LEWANDOWSKA, Anna.: Chce dotknąć historii: a kickboxing to gra fair dla wszystkich = poz. 91

Muzeum Mazowieckie

- CHUDZYŃSKI, Marian.: Kolonizacja Holenderska-Olęderska (Olęderska) na terenie ziemi Gostynińskiej = poz. 108
- KORDALA, Tomasz.: Zapomniany generał Piotr Bontemps – odsłona trzecia = poz. 72
- LEWANDOWSKA, Anna.: Jarmark Tumski – kolekcjoner-ski = poz. 210
- 212. ORŁOWSKA, Milena.**: TOP 10 Muzeum Mazowieckiego : ale skarby! / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 17, dod. Magazyn Płocki, s. 6-7, il.
- 213. ZAREMBA, Szymon.**: Broń palna w zbiorach MMP / Szymon Zaremba. // Biuletyn Muzealny. – 2016, nr 1/40, s. 11, il.

Muzeum Wsi Mazowieckiej

- 214. JG.**: Świętecznie w skansenie: tradycje i obrzędy / JG. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 13, s. 12, il.
- Imprezy z okazji Świąt Wielkanocnych w sierpeckim skansenie
- 215. SIELIWIERSZTOW, Marta.**: Mariaż tradycji z nowoczesnością / Marta Sieliwierszow. // Puls Biznesu. – 2016, nr 19, dod. Weekend s. 40-42, il.
- Otwarcie w Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu Centrum Kulturalno-Rekreacyjnego.
- 216. WIŚNIEWSKI, Andrzej.**: Wielkie pieniądze na skansen: inwestycje mazowieckie / Andrzej Wiśniewski. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 4, s. 6, il.

Muzeum Żydów Mazowieckich

- 217. KOWALSKI, Rafał.**: Bruno i pani Stefa / Rafał Kowalski. // Biuletyn Muzealny. – 2016, nr 1/40, s. 8, il.
- Przegląd imprez w Muzeum Żydów Mazowieckich w czwartym kwartale 2015 r.
- MAJEWSKI, Robert.: Brunatne czereśnie = poz. 248
- 218. STEFAŃSKA, Ewelina.**: Dokąd zmierza świat, czyli spotkanie z Adamem, którego uratował zakonnik Daniel / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 16, s. 3, il.
- Spotkanie z polskim dyplomatą, Adamem Rotfeldem w Muzeum Żydów Mazowieckich w Płocku.

Radio

- MAŁACHOWSKI, Adam.: Oni rozgrzeją 15 tysięcy kibiców = poz. 224

Sport. Kultura fizyczna

- 219. JOL.**: Rewolucja kadrowa w drużynie piłkarzy ręcznych: nazwiska nowych zawodników Wisły poznamy 31 marca / Jol. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 13, s. 31, il.
- LEWANDOWSKA, Anna.: Chce dotknąć historii: a kickboxing to gra fair dla wszystkich = poz. 91
- 220. M.**: Sportowiec Roku 2015 / M. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 4, s. 9, il.
- Wyniki plebiscytu Sportowiec Ziemi Sierpeckiej 2015.
- MAŁACHOWSKI, Adam.: Jak jesteś taki kozak, to weź gwizdek i sam sędziuj = poz. 83

221. MAŁACHOWSKI, Adam.: Legenda THW?: po prostu mnie tam znają: nowy trener szczypiornistów / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 53, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il.

Podpisanie trzyletniego kontraktu z trenerem Piotrem Przybeckim.

222. MAŁACHOWSKI, Adam.: Lotniczy Oscar dla Bógdała / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 32, s. 1, il.

Wojciech Bógdał najlepszym sportowcem lotniczym 2015 r.

223. MAŁACHOWSKI, Adam.: Międzynarodowe towarzysstwo do boju!: nafciarze na Euro / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 11, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il.

Zawodnicy Orlen Wisły Płock w reprezentacji Polski na Mistrzostwach Europy w piłce ręcznej 2016.

224. MAŁACHOWSKI, Adam.: Oni rozgrzeją 15 tysięcy kibiców / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 11, dod. Magazyn Płocki, s. 1, 6, il.

Płocky spikerzy : Wojciech Wiśniewski i Jakub Chonchera na Mistrzostwach Europy w piłce ręcznej 2016.

225. MAŁACHOWSKI, Adam.: Są aktywni, dbają o tradycję i harują na sukces / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 29, dod. Magazyn Płocki, s. 6-7, il.

Kandydaci do tytułu najpopularniejszego sportowca i trenera 2015 r. w Płocku.

226. MARCINIAK, Jola.: Ręczni i nożni: statystyczne spojrzenie na dwie Wisły / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 2, s. 30, il.

Podsumowanie 2015 roku oraz prognozy dla drużyn piłki ręcznej i nożnej.

227. MARCINIAK, Jola.: Uczta dla kibiców: Orlen Wisła – Vive Tauron 31:27 (16:16) / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 11, s. 39, il.

PGNiG Superliga Mężczyzn – zwycięstwo Orlen Wisły Płock z Vive Tauronem Kielce.

228. MARCINIAK, Jola.: Zaczynamy głosowanie: kto najpopularniejszym sportowcem i trenerem 2015 roku / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 38, il.

Sylwetki kandydatów.

229. RADEK.: 54 lata Ogniska TKKF „Kubuś”: podsumowanie roku 2015 przez członków i sympatyków Ogniska TKKF „Kubuś” / Radek. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 7, s. 14, il.

Ognisko TKKF „Kubuś” w Sierpcu.

230. STACHURSKA, Agnieszka.: Grunt miasta sprzedany za 1 % wartości: ale Akademii Karate nadal nie ma / Agnieszka Stachurska. // PetroNews.pl. – 2016, nr 1, s. 1, 10, il.

231. TURAŁSKI, Mariusz.: Kasztelan liderem ligi: podsumowanie rozgrywek / Mariusz Turański. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 1, s. 16, il.

Podsumowanie sezonu piłkarskiego 2014/2015.

232. TURAŁSKI, Mariusz.: Mazur w czołowiec ligi: podsumowanie rozgrywek / Mariusz Turański. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 3, s. 15-16, il.

Szczypiorniści Mazura Sierpc.

XIII. LITERATURA PIĘKNA

Literatura. Zagadnienia ogólne.

- ORŁOWSKA, Milena.: Coelho na pewno będzie w Lourdes = poz. 78

Życie literackie

- 233. (LESZ).**: Po śladach niezwyklej przyjaźni: płocka premiera w Wilnie / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 5, s. 9, il.
- Promocja książki Leszka Skierskiego „Niepokorna...” w Domu Kultury Polskiej w Wilnie z udziałem m. in. płockiej poetki Wandy

Gołębiewskiej oraz Joanny Banasiak - dyrektora Książnicy Płockiej i wydawcy.

Poezja

— WOŁODŹKO, Krzysztof.: Broniewski, Anka, komunizm = poz. 73

Proza

234. HAJDUK, Czesław (1932-).: Saga kresowego rodu XIX-XX wiek. T.2 / Czesław Gopło-Hajduk. – Warszawa: Non Omnis, 2016. – 182 s.: il.; 21 cm. ISBN 978-83-63139-20-9

235. HAJDUK, Czesław (1932-).: Saga kresowego rodu XIX-XX wiek. T.1 / Czesław Gopło-Hajduk. – Warszawa: Non Omnis, 2016. – 219 s.: il.; 21 cm. ISBN 978-83-63139-19-3

236. LEWANDOWSKI, Radosław (1968-).: Wilcze dziedzictwo / Radosław Lewandowski. – Warszawa: Wydawnictwo Akurat, 2016. – 429, [3] s.; 24 cm. – (Wikingowie / Radosław Lewandowski; [1]). Nazwa wydaw. Muza w cop. – Il. na wyklejkach. ISBN 978-83-287-0278-3

— ORŁOWSKA, Milena.: Coelho na pewno będzie w Lourdes = poz. 78

— SPINGER, Filip.: Płock, czyli miasto dobre na weekend z kochanką = poz. 67

XIV. SZTUKA

Architektura. Planowanie przestrzenne

— CHUDZYŃSKI, Marian.: Słubice Prusów, Słubickich, Mikorskich, Potockich i Grzybowskich = poz. 110

237. LEWANDOWSKA, Anna.: Płock mój widzę zielony: plany są wielkie! / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 71, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il.

— LEWANDOWSKA, Anna.: Słodkie ulice wcale nie są słodkie = poz. 66

238. ORŁOWSKA, Milena.: Co dalej z Obrońców Warszawy / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 65, dod. Magazyn Płocki, s. 3, il.

Wystawa prac konkursowych w płockim ratuszu nt. rewitalizacji Placu Obrońców Warszawy.

— ORŁOWSKA, Milena.: 13 pieter...: najstarszą płocką windą prosto do nieba = poz. 131

— OSMAŁEK, Marek.: Zarys dziejów parafii św. Marcina w Gościnie = poz. 255

— SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.: Młyny na ziemi gostynińskiej. Rys historyczny = poz. 71

Malarstwo. Galerie. Wystawy

239. GABRYCHOWICZ, Justyna.: Wystawa jubileuszowa: miłośnik dłuta / Justyna Gabrychowicz. // Kurier Sierpecki. – Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 15, s. 8, il.

240. GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz (1961-).: Obraz Stanisława Kaczor-Batowskiego „Obrońcom Płocka z sierpnia 1920 r.” i jego bohaterowie / Grzegorz Gołębiewski. // Znad Kamiennej. – T. 5 (2012), s. 5-22, il.

241. MANNA.: Świat w oczach sierpeckich artystów / MANNA. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 3, s. 12, il.

— MOSIOŁEK, Renata.: Odnalazła potomków Chagalla, Malewicza, Kobro = poz. 87

242. SZYMANIK, Grzegorz.: Sołtys na wysokościach / Grzegorz Szymanik. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 40, dod. Duży Format, nr 7, s. 22, il.

Wizerunek sołtysa Kurówka k. Sierpca, Adama Pesty, wykorzystany w projekcie obwoźnego „Pomnika Chłopa” autorstwa Daniela Rycharskiego.

243. TUSZYŃSKI, Felix (1922-).: Sztuka z tezę: rysunek Feliksa Tuszyńskiego / Felix Tuszyński; [red. Zbigniew Chlewiński]. –

Płock: Muzeum Mazowieckie, 2016. – 47, [1] s.; fot. kolor.; 30 cm. Równoległe tekst pol. i ang. ISBN 978-83-64676-09-3

Sztuka stosowana

— ORŁOWSKA, Milena.: TOP 10 Muzeum Mazowieckiego: ale skarby! = poz. 212

Zabytki. Ochrona zabytków

— JAKIMOWICZ, Marcin.: Jest Bosko = poz. 253

244. MANNA.: Stare sierpeckie domy / MANNA. // Nowy Tygodnik Sierpecki. – 2016, nr 2, s. 4
Kamienica przy placu Chopina 16 w Sierpcu.

Teatr

245. FRIEDMANN, Stefan Andrzej (1941-).: Gdyby płocczanie mówili po włosku, byłaby tu Toskania! / Stefan Friedman; rozm. przepr. Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 59, dod. Magazyn Płocki, s. 4-5, il.

„Weekend z Friedmannem” w teatrze płockim. Rozm. z aktorem, radiowcem i reżyserem – Stefanem Friedmannem.

246. MOKROWIECKI, Marek.: Teatr amatorski w Płocku. cz. I / Marek Mokrowiecki. // Aktualności Teatru Płockiego. – 2016, nr styczeń-luty, s. 18

Dot. teatru w okresie od VII w. do XIX w.

247. STEFAŃSKA, Ewelina.: Spektakl, że boki zrywać: w Teatrze Dramatycznym / Ewelina Stefańska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 41, dod. Magazyn Płocki, s. 8, il.

Charytatywna 3. Płocka Szopka Noworoczna.

Recenzje teatralne

248. MAJEWSKI, Robert.: Brunatne czereśnie / Robert Majewski. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 65, dod. Magazyn Płocki, s. 2, il.

Zawiera rec. przedstawienia: Czarne czereśnie / scenariusz Rafał Kowalski; reż. Hanna Chojnacka, Szymon Cempura, Muzeum Żydów Mazowieckich, Płock.

Muzyka

— GŁOWACKI, Michał.: Możemy zagrać wszystko = poz. 77

249. LEWANDOWSKA, Anna.: Ten polonez jest tylko nasz / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 41, dod. Magazyn Płocki, s. 6, il.

Płocki polonez płocki, zawierający elementy hejnału płockiego, skomponowany przez Tadeusza Trojanowskiego.

250. MIECZYKOWSKI, Adam.: Classic is cool / Adam Mieczkowski; rozm. przepr. Jacek Dąbrowski, Artur Kras. // Obserwator Płocki. – 2016, nr 3, s. 1,10 (marzec), il.

Rozmowa z dyrektorem Płockiej Orkiestry Symfonicznej im. Witolda Lutosławskiego.

— MISIAK, Krzysztof.: Pół wieku Krzyśka Misiaka = poz. 86

— SZATKOWSKA, Lena.: Panie muzykancie, prosim zagrać walca = poz. 93

Film

251. (GSZ).: Ludzie ze stali: projekt płockich stowarzyszeń / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2016, nr 8, s. 15, il.

Film „Ludzie ze stali” o młodziźnie z płockich organizacji „Orlęta” i „Dzieci Ziemi Płockiej”.

— LEWANDOWSKA, Anna.: Józef Pinior w Płocku: PiS i reszta świata = poz. 154

252. MAŁECKA, Agnieszka.: Orlęta i inni...: następcy żołnierzy wykłębnych / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 8, dod. Gość Płocki, nr 8/364, s. VII, il.

Film „Ludzie ze stali” upamiętniający młodych ludzi działających w podziemiu antykomunistycznym zrealizowany przez płocką młodziż.

Fotografia

- ŁAKOMSKI, Mirosław.: Schrötersburg w Płocku = poz. 113
- MANNA.: Sierpiec podczas okupacji = poz. 211

XV. ZAGADNIENIA WYZNANIOWE

- **Biegus Jolanta.**: Ksiądz Edward Szczodrowski – dziekan gostyński w latach 1910-1925 = poz. 97
- 253. JAKIMOWICZ, Marcin.**: Jest Bosko / Marcin Jakimowicz. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 11, s. 30-32, il.
Klasztor kanoników regularnych w Czerwińsku nad Wisłą.
- **ŁASKARZEWSKA, Hanna.**: Krok po kroku z Niemiec do Polski = poz. 265
- **MILEWSKI, Mirosław.**: Nie lękajcie się – z tym słowem idę = poz. 84
- **MILEWSKI, Mirosław.**: Nie stójmy w narożniku = poz. 85
- 254. ORŁOWSKA, Milena.**: Sanktuarium pełne gości / Izabela Kozłowska. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 44, s. 1, il.
Obchody 85. rocznicy objawienia Jezusa Miłosiernego siostrze Faustynie Kowalskiej w Płocku.
- 255. OSMĄŁEK, Marek.**: Zarys dziejów parafii św. Marcina w Gostyninie / Marek Osmątek. // Rocznik Gostyński. – T. 4 (2016), s. 103-158, il.
- 256. PIĘTKA, Włodzimierz.**: Od Filipa do Mirosława: przewodnik po płockim episkopacie / Włodzimierz Piętka. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 9, dod. Gość Płocki, nr 9/367, s. VII, il.
Biskupi pomocniczy diecezji płockiej na przestrzeni dziejów.
- 257. SEWERYNIAK, Henryk.**: Daj miejsce Duchowi Świętemu / Henryk Seweryniak. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 2, dod. Gość Płocki, nr 2/360, s. IV-V, il. – (Z kart Pontyfikatu)
Liturgia chrztu w średniowieczu na podstawie Pontyfikatu Płockiego.
- 258. SEWERYNIAK, Henryk.**: Dignus est! / Henryk Seweryniak. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 8, dod. Gość Płocki, nr 8/366, s. IV-V, il. – (Z kart Pontyfikatu)
Święcenia biskupie w średniowieczu na podstawie Pontyfikatu Płockiego.
- 259. SEWERYNIAK, Henryk.**: Królu łagodny, napraw błędy nasze / Henryk Seweryniak. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 12, dod. Gość Płocki, nr 12/370, s. VIII, il. – (Z kart Pontyfikatu)
Liturgia Niedzieli Palmowej w średniowieczu na podstawie Pontyfikatu Płockiego.
- 260. SEWERYNIAK, Henryk.**: Opowiedzcie, co stało się tej Nocy! / Henryk Seweryniak. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 13, dod. Gość Płocki, nr 13/371, s. VI-VII, il. – (Z kart Pontyfikatu)
Średniowieczny obchód Wielkanocy na podstawie Pontyfikatu Płockiego.
- **SZATKOWSKA, Lena.**: Panie muzykancie, prosim zagrać walc = poz. 93
- 261. Święcenia** biskupie Księdza Prałata Mirosława Milewskiego: Bazylika Katedralna w Płocku: 27 lutego 2016 roku sobota, godz. 11.00 / [oprac. Kuria Diecezjalna Płocka]. – Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2016. – 80 s.; 16 cm. ISBN 978-83-65397-11-9
- 262. WP.**: Młodzi i miłosierdzie: prognozy na 2016 rok / wp. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 1, dod. Gość Płocki, nr 1/359, s. VII, il.
Dot. planowanych wydarzeń w diecezji płockiej w 2016 r. Kalendarium wydarzeń z 2015 r.
- 263. WP.**: W kalendarz wpisz: wydarzy się w diecezji / wp. // Gość Niedzielny. – 2016, nr 4, dod. Gość Płocki, nr 4/362, s. III, il.
Dot. planowanych wydarzeń w diecezji płockiej w 2016 r.
- 264. ZIELIŃSKI, Patryk.**: Mariawici i mariawityzm na łamach „Mazura” w latach 1906-1915 / Patryk Zieliński. // Notatki Płockie. – 2016, nr 1/246, s. 3-9. Bibliogr. – Streszcz. w jęz. angielskim.

XVI. KSIĄŻKA I CZYTELNICTWO. BIBLIOTEKI

Biblioteki naukowe

- **Gustaw Zieliński**, poeta, pisarz = poz. 99
- 265. ŁASKARZEWSKA, Hanna.**: Krok po kroku z Niemiec do Polski...: Hanna Łaskarzewska. // Bibliotekarz. – 2016, nr 3, s. 12-14
Historia zwrotu średniowiecznych rękopisów: Pontyfikatu Płockiego i Biblii Płockiej zrabowanych przez hitlerowców z Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku w r. 1940.
- **SEWERYNIAK, Henryk.**: Daj miejsce Duchowi Świętemu = poz. 257
- **SEWERYNIAK, Henryk.**: Dignus est! = poz. 258
- **SEWERYNIAK, Henryk.**: Królu łagodny, napraw błędy nasze = poz. 259
- **SEWERYNIAK, Henryk.**: Opowiedzcie, co stało się tej Nocy! = poz. 260

Biblioteki publiczne

- 266. RED.**: Ziemia sierpecka znana i nieznana / Red. // Kurier Sierpecki. – 2016, nr 4, dod. Dodatek Kulturalny, s. 9, il.
Zawiera rec. książki: Ziemia sierpecka znana i nieznana : przewodnik historyczno-krajoznawczy / Sierpc, 2015.

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

- (eg).: W prasie NSDAP = poz. 111
- **GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.**: [Płock na łamach lokalnej prasy NSDAP 1939-1945- recenzja] = poz. 112
- [p].: Inwestycje płockie w 2015 roku = poz. 181
- 267. JAROSZEWSKI, Dominik.**: Czytelnia Książnicy nabrała nowego blasku / Dominik Jaroszewski. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2016, nr 58, s. 3, il.
Remont Czytelni KP sfinansowany przez Urząd Miasta i operatora logistycznego PEKAES, Kulczyk Foundation i Zacztyani.org.
- (lesz).: Po śladach niezwyklej przyjaźni = poz. 233
- **LEWANDOWSKA, Anna.**: Jarmark Tumski – kolekcjonerski = poz. 210
- **STEFAŃSKA, Ewelina.**: Niemieckie plany na Płock = poz. 114
- **SZATKOWSKA, Lena.**: W szufladzie Wandy = poz. 79

Księgarstwo

- **LEWANDOWSKA, Anna.**: W Czerwonym Atramencie sięgaj pozytywny ferment = poz. 208

Czasopiśmiennictwo

- (eg).: W prasie NSDAP = poz. 111
- **GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.**: [Płock na łamach lokalnej prasy NSDAP 1939-1945- recenzja] = poz. 112
- **SPINGER, Filip.**: Płock, czyli miasto dobre na weekend z kochanką = poz. 67
- **STEFAŃSKA, Ewelina.**: Niemieckie plany na Płock = poz. 114
- **ZIELIŃSKI, Patryk.**: Mariawici i mariawityzm na łamach „Mazura” w latach 1906-1915 = poz. 264
- 268. KACPRZAK, Michał.**: Biblioteka obsługuje płockiego robotnika / Michał Kacprzak. // Gazeta Wyborcza. – 2016, nr 59, dod. Magazyn Płocki, s. 5, il. – (Był sobie Płock...)
Relacja w „Kurierze Mazowieckim” z 1937 r. o utworzeniu Miejskiej Biblioteki Publicznej w Płocku.

INDEKS OSOBOWY

- Adamkowska, Emilia 18
Adamkowski, Arkadiusz 15
Adamski, Andrzej 4
BeeS. 105
Biegus. Jolanta 97
Bielińska, Kamila 14
Bieroń, Elżbieta. zob. Szubska-Bieroń, Elżbieta (bn). 119
Bogdańska, Iwona 199
Borowski, Marek 189
Buczowski, Krzysztof 139
Bziuk, Justyna 1
Cegłowska, Blanka zob. Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka
Chlewiński, Zbigniew 243
Chmielarz, Piotr 121
Chudzyński, Marian 108, 110
Cichecki, Henryk 204
Cichocki, Jarosław 190
D.S 127
Danieluk, Jacek 150, 174
Dąbrowski, Jacek 250
Dobroń, Elżbieta 1
Domagała, Jarosław 45
Dominik, Rafał 166
DS. 161
Dumowski, Zdzisław 74
Duraj, Danuta. zob. Walczak-Duraj, Danuta.
Duszczyk, Michał 122
Dwojnych, Andrzej 27
Dybiec, Aleksandra 137, 175, 193, 202
Dybowska, Iwona 23
Dzięgielewski, Andrzej 54
(eg). 111
Friedmann, Stefan Andrzej 245
Furman, Tomasz 123-4
Gabrychowicz, Justyna 134-5, 146, 176, 239
Gałuszewski, Andrzej 250
Gancarczyk, Marek 19
Garkowski, Longin 76
Głowacki, Michał 77
Gołębiewski, Grzegorz 240, 112
Gontarz, Jerzy 11
Graniszewska, Magdalena 125
Gregorczyk, Ewa 59
(gsz). 120, 140, 162-3, 169, 170, 206, 251
Hajduk, Czesław 234-5
(jac). 118, 177-8, 191
Jackowski, Dariusz 209
Jakimowicz, Marcin 253
Jaroszewski, Dominik 267
JG. 214
Jol. 147, 219
Justyńska, Teresa zob. Radwańska-Justyńska, Teresa
Kacprzak, Michał 75, 82, 268
Kania, Rafał 88
Kansy, Andrzej 50
Klocek, Alina 126
Kluczyński, Zenon 16
Kłobukowski, Paweł 10
Konarska-Pabiniak, Barbara 33, 65, 89-90, 92, 100, 141
Koński, Wiesław 38
Kopeć, Wiesław 64
Kordala, Tomasz 72
Korwin-Szymanowski, Michał 69
Kowalska, Iwona. zob. Typiak-Kowalska, Iwona
Kowalski, Rafał 217
Krajewski, Tomasz 30
Krupińska, Sylwia 179
Kruszewski, Zbigniew 156
Kunavar, Marta. zob. Szatkowska-Kunavar, Marta (lesz). 233
Lewandowska, Agnieszka 58
Lewandowska, Anna 66, 67, 76, 91, 151, 154, 164, 208, 210, 237, 249
Lewandowski, Radosław 236
Lipińska, Wiesława 28
Łakomski, Mirosław 113
Łaskarzewska, Hanna 265
M. 220
Majewski, Robert 248
Małachowski, Adam 83, 221-5
Matecka, Agnieszka 98, 252
MAnna. 142, 171, 211, 241, 244
Mańkowska, Anna 199
Marciniak, Jola 104, 143, 148, 152, 165, 226-8
Matuszewska, Anna 25, 39, 209
Mazurska, Wiesława 1
Michnik, Adam 15
Mieczkowski, Adam 250
Milewski, Mirosław 84-5
Misiak, Krzysztof 86
Mokrowiecki, Marek 246
Mosiołek, Renata 87
Nizinkiewicz, Jacek 173
Nowakowski, Andrzej 180
Nycek, Jan Bolesław 34, 180, 184, 185
Opal, Marek 109
Orłowska, Ewa 204
Orłowska, Milena. 70, 78, 86, 131, 212, 238, 245, 254
Osmatek, Marek 255
[p]. 181
Pabiniak, Barbara. zob. Konarska-Pabiniak, Barbara (pch). 128
Piekarski, Tomasz 133
Pietrzyk, Jacek 81
Piętka, Włodzimierz 85, 256
Piskorz, Kazimierz 189
Przygocka, Janina 55
rad. 94, 166, 182, 183, 194-5, 197, 200-1, 203, 205
Radek. 229
Radwańska-Justyńska, Teresa 166, 174
Red. 266
Rokita, Agata 11
Rychlik, Grażyna. zob. Szumliska-Rychlik, Grażyna
Rydzewski, Ryszard 153
Rzepecka, Malwina 62
Seweryniak, Henryk 257-60
Sieliwierstow, Marta 215
Smuk-Stratenwerth, Ewa 62
Sobieraj, Leonard 6
Sokołowska, Dorota 41
Sokołowska, Joanna 5
Somorowska, Anna 32
Spinger, Filip 67
Stachurska, Agnieszka 42, 167, 230
Staniszewski, Jerzy 184
Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka 87, 106, 117
Stasiak, Piotr A. 115
Stefańska, Ewelina 114, 138, 218, 247
Stratenwerth, Ewa. zob. Smuk-Stratenwerth, Ewa

Struzik, Adam 173, 185
Szatkowska-Kunavar, Marta 96
Szatkowska, Lena 79, 84, 93, 95, 144
Szatkowski, Tomasz 53
Szczepański, Janusz 52
Szewczyk, Robert 68
Szkopek, Grzegorz 174
Szubska-Bieroń, Elżbieta 71, 107
Szumlicka-Rychlik, Grażyna 149
Szymanik, Grzegorz 242
Szymanowski, Michał zob. Korwin-Szymanowski, Michał
Ślęzak, Patryk 26
(t). 130
trf. 129
Trubas, Michał 116
Turalski, Mariusz 231-2
Tuszynski, Felix 243
Typiak-Kowalska, Iwona 1
Tyszkiewicz, Jan 101
Umiński, Michał 80
Walczak-Duraj, Danuta 20
Wawrzyński, Sławomir 186
Wiśniewski, Andrzej 132, 136, 145, 192, 216

Wiśniewski, Janusz 63
Wiśniewski, Michał 168, 187, 196
Woja, Magdalena 207
Wołodźko, Krzysztof 73
wp. 262-3
Wróbel, Maciej 50
Zaremba, Szymon 213
Zbyszewska, Alicja 12
Zieliński, Patryk 264
Ziętek, Janina 29
Ziółkowski, Andrzej F. 56
Zugaj, Leszek 188
Żak, Robert 160
Żuk, Daniela 198

Opracowanie:

Justyna Bziuk, Ewa Kozłowska,
Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

09-402 Płock, ul. Kościuszki 6
Tel. 24 268 00 21 lub 24 268 00 25
e-mail: dib@ksiaznicaplocka.pl

NASI AUTORZY

GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI

— dr nauk humanistycznych, nauczyciel historii w III LO w Płocku, wykładowca w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, wiceprezes TNP

KRYSTYNA GROCHOWSKA-IWAŃSKA

— dr nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa konfrontowanego polsko-rosyjskiego, tłumacz przysięgły, członek TNP

KS. RYSZARD KNAPIŃSKI

— prof. dr hab., emerytowany profesor KUL, ekspert z zakresu muzealnictwa i zabytkoznawstwa kościelnego

KS. JAROSŁAW KWIATKOWSKI

— mgr teologii, licencjat nauk biblijnych, absolwent Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku

BARBARA PACEWSKA

— prof. dr hab. inż., Wydział Budownictwa, Mechaniki i Petrochemii, Instytut Chemii, Politechnika Warszawska w Płocku, członek TNP

DARIUSZ SOKOŁOWSKI

— dr hab. na Wydziale Nauk o Ziemi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

JANUSZ SZCZEPAŃSKI

— prof. zw. dr hab., wykładowca Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Instytut Historii, Zakład Historii Najnowszej oraz Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusku, Wydział Historyczny, kierownik Katedry Historii Miasta i Regionu, członek TNP

AGNIESZKA WOJCIECHOWSKA

— mgr, absolwentka Wydziału Historii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, kustosz w Archiwum Państwowym w Płocku

KS. JANUSZ WIŚNIEWSKI

— dr nauk ekonomicznych, wykładowca w Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie

Autorki Bibliografii

— Justyna Bziuk, Ewa Kozłowska,
Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska